

Oud Veenendaal

Maart 2009

- 24^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, Eekwal 3,
3904 DL Veenendaal, telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Financiële administratie:

Berry Henzen, MacBridestraat 51,
3902 KK Veenendaal, telefoon 0318 527491 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk: Henzen ontwerp & communicatie vof,
Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2	Om te beginnen De redactie
3	Hervormd kerkelijk leven in Veenendaal 1860-1866 E.J. van Beek
13	Plaatjes van vroeger G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
14	Honderdjarigen in Veenendaal (14) W.C. van Elst
20	De werkplaats H. van 't Veld
22	Uitgelezen G.C. Groenleer
24	Jaarverslag G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
26	Financieel verslag R. Ottens
28	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

In Oud Veenendaal staan veel verhalen uit de twintigste eeuw. Dat is ook logisch: het was onze tijd en het zijn onze herinneringen. Vaak zijn we geneigd de leuke dingen te onthouden en de narigheid te verdringen. Hoewel. De oorlog vergeet je niet. En dat jong gestorven zusje zie je nog zo voor je. Maar wat speelde je vader mooi op zijn mondharmonica en wat kon die meester prachtig vertellen. Vroeger. Vroeger was alles beter. En vroeger is in.

DOOR DE REDACTIE

Minder populair is de tijd die ver achter ons ligt. Met de Romeinen, de Kruistochten en de Tachtigjarige Oorlog hebben we niet zo veel. En met de negentiende eeuw? In het hoofdartikel neemt E.J. van Beek ons mee terug naar de tijd dat een dominee nog een dominee was. Op basis van minutieus archiefonderzoek vertelt hij het verhaal van de onbekende predikant Stroman de Grave. We maken kennis met het kerkelijk leven in Veenendaal en horen hoe het 'opkomend geslacht' de catechisaties verstoorde en pas gaandeweg tot inkeer kwam. Klaagden de Grieken al niet over de jeugd van toen? We zijn blij met het artikel van Van Beek. En die negentiende eeuw mag er best zijn.

Traditiegetrouw bevat het maartnummer ook de verslagen van de secretaris en de penningmeester. We mogen terugzien op een jaar vol activiteiten en

een jaar waarin het de vereniging financieel voor de wind is gegaan. Lude sing tutu.

Verder kijken we even terug naar Veense plaatjes die we op 11 december 2008 in De Meent hebben gezien en belicht de onvermoeibare Wim van Elst weer het veelbewogen leven van een honderdjarige. Gerrit Marcus is zelfs 104 geworden.

En we hebben nog meer. Namens de werkgroep Dialect enzovoort legt Henk van 't Veld wat Veenendaalse taal vast en namens het bestuur heeft hij het laatste woord op de laatste bladzijde. De rubriek Uitgelezen ziet het ruim en zet vier boeken over Veenendaal en omgeving in de etalage.

Enkele kleine rechtzettingen ten slotte. In het septembernummer van 2008 (p. 64) stond dat het Valleibad met zijn unieke overkapping in 1968 werd geopend. Volgens oud-directeur gemeentewerken Jan van Lunteren is het jaar van de opening correct, maar is de overkapping pas in 1976 aangebracht. Een gefaseerde opening dus. Mevrouw T.W. Diepeveen-Achterberg wijst op een onvolkomenheid op pagina 87 van hetzelfde nummer. De ramen-zemende vrouw is niet mevrouw Verdouw, maar mevrouw Diepeveen, de schoonmoeder van de mevrouw van de mail. Dank u wel voor de correcties. In de komende tijd gaan we de fotrubriek nieuw leven inblazen. We hopen op veel reacties en veel nieuwe inzichten. En hopelijk beleeft u veel plezier aan dit nummer. Een hartelijke groet.

Het instructiebad van het zwembad aan de Sportlaan, circa 1970 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Hervormd kerkelijk leven in Veenendaal 1860-1866

In dit artikel willen we aandacht schenken aan een korte periode uit de Veense kerkgeschiedenis van de negentiende eeuw. We halen de predikanten, de kerkenraad en enige gemeenteleden voor het voetlicht. Tot slot kijken we naar een belangrijke plaatselijke gebeurtenis: een brand op de Markt. Hier vloei­de de bouw van een nieuwe pastorie uit voort die we nu kennen als het onderkomen van het Historisch Museum Het Kleine Veenloo. Omdat het vorig jaar precies tweehonderd jaar geleden was dat ds F.J. Stroman de Grave, predikant in de Oude Kerk van 1860 tot 1866, werd geboren, vestigen we de aandacht speciaal op hem en nemen we de jaren waarin hij in Veenendaal stond als uitgangspunt.

DOOR E.J. VAN BEEK

De negentiende eeuw was een periode van vele veranderingen. Het begin van de eeuw stond nog volledig in het teken van de aanwezigheid van de Fransen in ons land. Daarna kwam het Koninkrijk der Nederlanden tot stand, toen nog bestaande uit de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden. Dit viel al spoedig uiteen in twee delen, België en Nederland. Op politiek terrein verloor het staats­hoofd steeds meer invloed ten gunste van regering en parlement. Aan het einde van de eeuw werden de eerste politieke partijen opgericht. Het kiesrecht werd mondjesmaat uitgebreid.

Het vervoer veranderde doordat de eerste spoor­wegen werden aangelegd en ons land industriali­seerde steeds meer. Het was ook de eeuw van de schoolstrijd. De stichting van bijzondere scholen werd na veel strijd langzamerhand toegelaten, al zou de financiële gelijkstelling nog tot de twintigste eeuw moeten wachten.

Ook op kerkelijk gebied veranderde er in de negentiende eeuw veel. Het was de eeuw van het Algemeen Reglement, het Reveil, de Afscheiding en de Doleantie. De meeste van deze ontwikkelingen blijven in dit artikel onbesproken. Hun invloed op het kerkelijk leven in Veenendaal was echter wel merkbaar.

1860

Het grootste gedeelte van de Veenendalers was in die tijd doop- of belijdend lid van de Hervormde Kerk. De gemeente had één kerkgebouw tot haar beschikking, de Oude Kerk op de Markt. Sinds 1839 telde de gemeente twee predikantsplaatsen en bezat zij twee pastorieën. De oudste stond rechts naast de Oude Kerk. Het adres van de andere pastorie was Weverstraat wijk A 12.¹

De Markt met de Oude Kerk, daarnaast de pastorie en op de voorgrond de Wilhelminaboom en de gemeentelijke muziektent, circa 1905 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

¹ De Weverstraat was de oostzijde van de huidige Hoofdstraat (zijde Corridor en Passage).

In de jaren 1860-1866 waren de eerste ontwikkelingen van zendings- en evangelisatiewerk merkbaar. Daarna kwamen deze ontwikkelingen pas goed van de grond. Het verenigingsleven ging voorzichtig van start, de Oude Kerk kreeg haar eerste orgel, de Vrije Christelijke school kwam tot stand en er werd gesproken over bejaardenzorg.

Predikanten

Allereerst staan we stil bij de predikanten, en dan met name bij ds F.J. Stroman de Grave. De kerk was destijds een 'dominocratie'. De dominees waren academisch gevormd, bekleedden een cultureel bevoorrechte positie en hadden een intellectuele voorsprong. In de vergaderingen van de grotere verbanden zoals classis en synode waren zij oververtegenwoordigd. Predikanten waren de enige betaalde fulltimers in de kerk. Zeker als zij wat langer in een plaats stonden, bepaalden zij sterk het gezicht van de gemeente. Een uitgangspunt van de Reformatie was dat de ambten van predikant, ouderling en diaken gelijkwaardig zouden zijn. In de praktijk was dit niet het geval. Een predikant trad veel meer op de voorgrond en had meer invloed dan de overige ambtsdragers.

In 1860 stond ds I.C. de Vijver al enkele jaren in Veenendaal. Hij was in 1855 uit Katwijk aan Zee gekomen.² De andere predikantsplaats was, sinds het vertrek van ds C.J. Kraft in 1857 naar Oldebroek, vacant. Er waren eenentwintig beroepen uitgebracht voordat deze vacature vervuld werd door de komst van ds F.J. Stroman de Grave.

Franciscus Johannes Stroman de Grave

Franciscus Johannes Stroman de Grave werd 'den 21 Febr. 's avonds te 5 uur' in Niekerk bij Ulrum in Groningen geboren als zoon van Eerhardus de Grave en Johanna Benthem. De familie De Grave was afkomstig uit Oost-Friesland en behoorde tot de beter gesitueerden. Mogelijk waren hun voorouders in de zestiende eeuw

vanwege de godsdienstvervolgingen uitgeweken naar Embden.

Vader Eerhardus de Grave werd in 1765 in Leer³ geboren en studeerde theologie onder andere in Groningen. Hij was predikant in Lettelbert en Niekerk. De familie De Grave bezat een eigen familiewapen. Dit komt voor op de grafsteen van vader Eerhardus de Grave. Hij overleed in 1808, acht maanden na de geboorte van zijn jongste zoon.

De Grave senior had drie zoons, op zich niets bijzonders. Wel bijzonder is dat zij allemaal een verschillende achternaam droegen. De oudste zoon werd gedoopt als Johannes de Grave. De tweede zoon was Rutger Adolf Benthem de Grave. Hij kreeg dus eerst de achternaam van zijn moeder en daarna die van zijn vader. De jongste zoon, Franciscus Johannes, werd op 3 maart 1808 als Franciscus Johannes Stroman de Grave door zijn vader in de Hervormde Kerk van Niekerk gedoopt. De naam Stroman is waarschijnlijk afkomstig van Franz Janssen Stroman, een oom, die predikant in Oost-Friesland was.

Franciscus Johannes bezocht in de jaren twintig van de negentiende eeuw de Latijnse School in Groningen, waarna hij in diezelfde plaats in 1827 aan de studie theologie begon. De studie werd in 1830 onderbroken. In Brussel braken onlusten uit en koning Willem I mobiliseerde het leger. Tevens riep hij vrijwilligers op. Veel studenten gaven gehoor aan die oproep. Samen met 116 andere Groningse studenten, allen lid van het Groninger Studentencorps Vindicat atque Polit⁴, marcheerde Franciscus Johannes op 27 november 1830 in een compagnie flankeurs naar Harlingen om daar ingescheept te worden. Zij werden ingekwartierd in Tilburg. In 1831 konden de studenten weer in Groningen ingehaald worden en ontvingen zij voor de bewezen diensten het Metalen Kruis Vrijwilligers 1830-1831.

Franciscus Johannes hervatte zijn studie en

² Isaäc Cornelis de Vijver werd op 26 juli 1824 te Buiksloot bij Amsterdam geboren en deed op 3 juni 1855 intrede in Veenendaal. Hij was onder andere predikant in Schoonrewoerd, Katwijk aan Zee, Veenendaal, Vlissingen en Scheveningen.

³ Leer ligt iets onder Embden, juist over de grens van Groningen.

⁴ Dit betekent 'Handhaaft en Beschaaft'. Het corps is in 1815 opgericht en bestaat nog steeds. Van de zijde van de koninklijke familie waren lid prinses Christina, prins Maurits, prins Bernhard jr en prinses Laurentien.

mocht zich in 1834, na examinering door het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, kandidaat in de theologie noemen. In die jaren was er echter een groot predikantenoverschot, en het duurde tot 14 juni 1846 voor hij in de Hervormde Kerk van Lollum (tussen Bolsward en Franeker) tot predikant bevestigd werd.

Het jaar daarvoor was hij op 37-jarige leeftijd in het huwelijk getreden met Johanna Sijpkens. Dit huwelijk werd gezegend met vier kinderen, waarvan er maar één de volwassen leeftijd bereikte. Twee kinderen, een tweeling, overleden op zeer jonge leeftijd en werden in Lollum begraven.

De jong gestorven tweeling van ds Stroman de Grave is begraven bij de kerk van Lollum (foto 19 augustus 2008, collectie familie E.J. van Beek)

Op 22 januari 1860 werd ds F.J. Stroman de Grave door zijn plaatselijke collega De Vijver in de Oude Kerk van Veenendaal bevestigd, waarna hij in een dienst van intrede voorging.⁵ Ds Stroman de Grave heeft hier bijna zeven jaar gestaan. Na het Veense intermezzo vertrok hij eind 1866

weer naar het hoge Noorden en werd predikant in Warns en Scharl aan de Friese IJsselmeerkust. Twee jaar later vertrok hij naar Kollumerzwaag (Fries-Groninger grens), waar hij in 1879 met emeritaat is gegaan. Ds Stroman de Grave over-

Het graf van ds Stroman de Grave en zijn vrouw op de Noorder Berggraafplaats in Groningen. De steen is waarschijnlijk in het najaar van 2008 gerestaureerd (foto 19 augustus 2008, collectie familie E.J. van Beek)

leed in 1892 in Groningen op de leeftijd van 84 jaar. Hij is te Groningen begraven, evenals zijn vrouw, die acht jaar daarvoor al was overleden.⁶

Leendert Schouten

Met de komst van ds Stroman de Grave waren beide predikantsplaatsen bezet en kon de gemeente opnieuw goed bearbeid worden. De

⁵ De bevestigingstekst was 2 Korintiërs 8:23b en 24 en de intredetekst Kolossenzen 4:3a.

⁶ Zij liggen begraven op de Noorder Begraafplaats, Moesstraat 98a, graf 1e klasse, rij 11, graf 23.

rust was echter van korte duur. In juni 1860 ontving ds Stroman de Grave een beroep naar Staphorst. Hij stond toen nog geen half jaar in Veenendaal. Hij bedankte voor dit beroep. Het daaropvolgende jaar ontving collega De Vijver een beroep naar Genemuiden. Ook hij bedankte, maar begin oktober nam De Vijver een beroep naar Vlissingen aan.⁷

In Veenendaal verliep het beroepingswerk deze keer voorspoedig. Reeds op 16 december kon aan de gemeente medegedeeld worden dat ds Leendert Schouten uit Vianen de nieuwe predikant zou worden.⁸ Leendert Schouten werd op 1 januari 1828 in Dordrecht geboren, waar zijn vader Huibert een grote rederij bezat. Na zijn korte verblijf in Veenendaal van nog geen anderhalf jaar, vertrok Schouten naar Apeldoorn en Het Loo.

Ds Schouten is vooral bekend geworden als stichter van het Bijbels Museum in Amsterdam. Hij heeft meer dan twintig publicaties op zijn naam staan, onder andere over de kwestie van het dragen van een ambtsgewaad door predikanten (toga), het al of niet zingen van gezangen in de kerkdienst, de Doleantie en uiteraard zijn Bijbels Museum. Ds Schouten is nog niet vergeten, want in 1995 verscheen een boek over hem met als titel *Een domineesleven in de negentiende eeuw*. Na het vertrek van ds Schouten moest de kerkenraad het beroepingswerk weer ter hand nemen.⁹ Het verliep deze keer moeizaam. Na alle vergeefse pogingen wist ds Stroman de Grave mogelijk wel een oplossing. Hij zou zijn neef, ds Willem Sijpkens van Loosduinen, eens polsen

hoe hij tegenover een eventueel beroep naar de gemeente zou staan. Sijpkens voelde er wel wat voor en werd in 1865 predikant in Veenendaal in de vacature van ds Schouten.

Ds Leendert Schouten was van 1862 tot 1863 hervormd predikant te Veenendaal (foto Museum Catharijneconvent, in: Reformatorisch Dagblad, 18 oktober 2001)

De kerkenraad

Op 7 januari 1816 had Koning Willem I het Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden ondertekend. In dit later zeer verguisde reglement was al het een en ander geregeld over de kerkenraad. Zo moesten ouderlingen gekozen worden uit 'de achtingswaardigste, kundigste en voornaamste leden der gemeente'. In het in 1824 opgestelde Algemeen Reglement voor de Kerkeraden werd over de diakenen gezegd dat zij 'onberispelijk in belijdenis en zeden, voorstanders van den Openbaren Godsdienst, en geene tegenstrevers van de kerkelijke verordeningen' moesten zijn.

In Veenendaal werden de mensen die hieraan voldeden blijkbaar hoofdzakelijk gevonden binnen de kring van kleine fabrikanten, middenstanders

⁷ Ds De Vijver nam op 17 november 1861 afscheid van Veenendaal.

⁸ Ds L. Schouten werd op 25 mei 1862 door collega Stroman de Grave bevestigd. De bevestigingstekst was 1 Thessalonicenzen 5:12 en 13 en de intredetekst Handelingen 17:11b.

⁹ Binnen de kerk werden vrijkomende ambten en functies op verschillende wijze vervuld. Een door de kerkenraad geschikt geachte predikant werd door een commissie uit de raad bezocht en 'gehoord'. Bij een gunstige indruk werd hij vervolgens beroepen. Een kerkenraadslid werd door de zittende leden van de kerkenraad gekozen. Voor de functie van koster, voorlezer, voorzanger en organist moest worden gesolliciteerd.

en grondeigenaren. Grondeigenaren vormden in die tijd een aparte categorie in de maatschappij. Kerkenraadsleden werden gerekruteerd uit een kleine kring, waarbij familiebetrekkingen geen probleem waren. De kerkenraad vormde geen afspiegeling van de gemeente. Voor arbeiders was er in de praktijk nauwelijks plaats. Dit was praktisch gezien ook bijna niet mogelijk. Het ambtswerk vergde veel tijd, ook op tijdstippen dat een arbeider verhinderd was. Om een voorbeeld te noemen: een nieuwe voorganger in Groningen of Friesland gaan horen, betekende in die tijd met de toen beschikbare vervoersmogelijkheden nogal wat. Men ging vaak vrijdag of zaterdag al op reis. Zondags woonde men dan de kerkdiensten bij en maandagmorgen gingen de broeders weer huiswaarts. Dat was voor een arbeider geen haalbare kaart.

De kerkenraad in Veenendaal bestond in die jaren uit vier ouderlingen, vier diakenen en de twee predikanten. De kerkvoogden en notabelen maakten geen deel uit van de kerkenraad, maar vormden ieder een afzonderlijk college. De kerkenraad kwam minimaal eenmaal per maand bijeen, maar tijdens beroepingswerk of verkiezingen kon het wel eens drie maal per week zijn. De plaats van samenkomst was in het algemeen bij een broeder aan huis.

De ambtsdragersverkiezingen leverden in het algemeen niet veel problemen op. Een uitzondering vormde die van nieuwe diakenen eind 1861. De diakenen Boonzaayer en Hiensch waren aftredend en niet herkiesbaar. Na drie stemrondes in een week werden de heer J. van den Bosch en de aftredende diaken Boonzaayer gekozen. Beiden namen hun benoeming aan en op oudejaarsavond kon ds Stroman de Grave de nieuwe broeders in het ambt bevestigen. Alles leek naar tevredenheid opgelost te zijn. Op de eerstvolgende kerkenraadsvergadering in het nieuwe jaar was echter ouderling J. van Schoonhoven niet aanwezig. Hij had voor zijn ambt bedankt vanwege de gang van zaken tijdens de laatste verkiezing van diakenen. Diaken Boonzaayer was ondanks dat hij aftredend en niet herkiesbaar geweest was, toch opnieuw gekozen en bevestigd. Het gevolg was dat er nu een vacature voor ouderling was ontstaan. Na enige

strubbelingen werd Pieter Roodhuijzen met algemene stemmen gekozen en op 16 februari 1862 bevestigd in het ambt van ouderling. Hij woonde nog maar kort in Veenendaal en was afkomstig uit Amsterdam. Merkwaardig is dat hij zo spoedig na aankomst in Veenendaal als ouderling werd gekozen. Waarschijnlijk was hij in Amsterdam ook ambtsdrager geweest.

Roodhuijzen had een persoonlijke inbreng in de vergaderingen, van de andere broeders lezen we dat nauwelijks. Als voorbeeld noemen we de stichting van de Vrije Christelijke school. Nadat de grondslag voor de nieuwe school was vastgesteld, kwam ter sprake wat er op de school gezongen zou mogen worden. Ds Schouten was een warm voorstander van het zingen van 'Evangelse gezangen', terwijl ouderling Roodhuijzen daar tegen was om geen 'zaden van tweedragt' te zaaien. Roodhuijzen genoot het vertrouwen van de andere leden van de kerkenraad en werd met bepaalde taken belast, zoals het voeren van correspondentie. In de jaren van de Doleantie speelde Pieter Roodhuijzen een belangrijke rol bij de totstandkoming van de Gereformeerde Kerk.

Ouderling Roodhuijzen (P.G. Doolaard (red.), *Tot tijd en wijle... 1887-1987, Een bloemlezing uit een eeuw Gereformeerd kerkelijk leven in Veenendaal*, 1987)

Gemeenteleden

De grootste groep mensen binnen de kerk, de gemeenteleden, komt in de archieven het minste ter sprake. Zolang er niets bijzonders gebeurde, horen we niets over hen. Alleen bij bijzondere gebeurtenissen komen we hun namen tegen.

Begin 1860 kwam bij de kerkenraad het verzoek van Gijs van der Biezen binnen dat hij wilde terugkeren naar de Hervormde Kerk. In de jaren van de Afscheiding had hij deze verlaten. Uit andere plaatsen is bekend dat terugkeer vaak samenhang met de rechtzinnigheid van de predikant in de plaatselijke Hervormde Kerk. De kerkenraad had geen bezwaar tegen zijn terugkeer, als Van der Biezen zich maar zou onderwerpen aan het kerkelijk gezag en trouw de kerkdiensten zou bijwonen.

Een heel ander geval was in 1862 de zaak van Johanna van Amerongen. Er deden over haar ergerlijke geruchten de ronde. Ds Stroman de Grave en ouderling Van Dolder bezochten haar om haar mee te delen dat zij geen deel mocht nemen aan het Heilig Avondmaal. Ondanks dit verbod ging zij toch aan; dit tot grote ergernis van de gemeente. Wat was het probleem? Johanna van Amerongen zette de buurt waar ze woonde op stelten. Ze bemoeide zich met iedereen en zocht met alle buurtbewoners ruzie. Haar man, kennelijk voor de tweede maal getrouwd, leidde een bitter leven bij haar en tot grote 'griev' van de kinderen sprak zij lelijke dingen over hun overleden eigen moeder.

In diezelfde tijd, november 1862, speelde het alcoholprobleem van Pieter van Wakeren, Teunissoon. Ds Schouten had hem hierover al eens vermaand, maar hij maakte zich nog steeds gedurig schuldig aan openbare dronkenschap. Tijdens de ossenmarkt had hij zich meerdere keren 'in kennelijke staat van beschonkenheid' op straat vertoond. Hij werd voor onbepaalde tijd onder censuur gesteld.

De doopbedieningen werden normaal niet door de kerkenraad genotuleerd. In april 1866 verzocht J. Mulder echter een getuigschrift van goed gedrag. Hij wilde zijn kind in Ede laten dopen. De kerkenraad had hier grote bezwaren tegen. Het was ook wel een gecomplceerde situatie, want Mulder was hoofd van de Vrije Christelijke

school en tijdens de vacaturetijd na het vertrek van ds Schouten had hij een gedeelte van de catechisatielessen verzorgd.¹⁰

J. Mulder, het eerste hoofd van de Vrije Christelijke School (A. Visser, *Jubileum-Uitgave Nieuwewegse school Veenendaal*, 1963)

Dat gemeenteleden een kind elders wilden laten dopen, kwam vaker voor, zoals in het geval van Hendrik van Renes en Cornelis van Manen. Zij verzochten de kerkenraad het daartoe benodigde getuigschrift te verstrekken. De kerkenraad was van mening dat genoemde personen daar volstrekt geen reden toe hadden, maar volgens Synodaal Besluit was de raad verplicht het getuigschrift af te geven. Renes kreeg het meteen, dit in tegenstelling tot Van Manen. Hij bewoonde een huis van de diaconie en had een grote huurschuld. De schuld moest voldaan worden voordat het verlangde bewijs werd verstrekt.

Een andere groep gemeenteleden waar we van horen, wordt gevormd door de catechisanten.

¹⁰ Bovenmeester J. Mulder kwam eind 1863 uit Utrecht naar Veenendaal en werd hoofd van de Vrije Christelijke school. In 1884, eenentwintig jaar later, vertrok hij naar Bleiswijk.

Tijdens de lessen gedroeg de Veense jeugd zich soms ergerlijk. Ds Stroman de Grave deed hierover zijn beklag in de kerkenraad. Afsproken werd dat twee broeders per toerbeurt de catechisaties zouden bijwonen. Reeds na enkele maanden was dit niet meer nodig vanwege het verbeterd gedrag van het 'opkomend geslacht'.

Een ander probleem dat ds Stroman de Grave in 1864 aansneed, was dat bijna de helft van de kinderen van de 'kindercatechisatie' zonder vragenboekje naar de les kwam. De ouders waren behoeftig en konden de boekjes niet betalen. En de kerkenraad had ook geen middelen om ze aan te schaffen. De oplossing was om leden die hun attestatie opvroegen wegens vertrek uit de gemeente hiervoor te laten betalen. Het vaststellen van de hoogte van de vergoeding en de verdere afhandeling werd aan de dominee overgelaten.

Brand op de Markt

We besluiten dit artikel met een ingrijpende gebeurtenis. Op vrijdag 19 april 1861 werd Veenendaal opgeschrikt door een brand op de Markt. Naast de Oude Kerk stond een huizenblokje dat eigendom was van de diaconie. Die had de woningen in 1728 verworven van Geertje van Emmenes, weduwe van Hendrik van Vreekenhorst. Het blokje, bewoond door vier gezinnen, ging in vlammen op. Alleen een schuur bleef gespaard. Door kordaat optreden van de brandweer en de ingezetenen van Veenendaal kon ergere schade worden voorkomen. De burgemeester bracht reeds de volgende dag verslag van de brand uit aan de commissaris van de Koning. Ook werd op die dag door gemeentebode J. Kennedy een publicatie opgehangen waarin te lezen was dat op woensdagavond 24 april om zeven uur 's avonds op de Markt een brandweeroefening gehouden zou worden. Dit besluit was mogelijk genomen

Herenhuis in sober classicistische stijl uit de jaren vijftig van de negentiende eeuw, 1988. In 1861 gebouwd als pastorie voor de nabijgelegen hervormde kerk. Een gevelsteen vermeldt: 'C. Brinkmann, J. van Schoonhoven Joh.z., J. van Hardeveld, H. Heij, Kerkvoogden 18 9/10 61'. Later woonhuis en praktijk van W. Remme, huisarts. Sedert 1992 onderkomen van het Historisch Museum Het Kleine Veenloo, genoemd naar de heuvel/het stuwwalrestant waarop de kerk is gebouwd (foto P. Will, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

in de raadsvergadering van 19 april, de dag van de brand. In de notulen van de raadsvergadering wordt er echter geen melding van gemaakt.

Vier dagen na de brand besloten de kerkvoogden en de notabelen aan de kerkenraad te vragen of hij genegen zou zijn 'om het op den 19den Apr. J.l. afgebrande perceel staande boven aan de zuidzijde der Markt met den tuingrond daarbij aan Kerkvoogden te verkoopen' en wat de prijs daarvan zou moeten zijn. Op die plaats zou dan een nieuwe pastorie gebouwd kunnen worden. De kerkenraad was hiertoe wel bereid en het perceel zou f 450,- moeten opbrengen. Voorwaarde was dat de materialen van de bouwval in het bezit van de diaconie bleven, zodat zij die opnieuw kon gebruiken. Op 26 april, precies een week na de brand, was alles geregeld! Bij deze gang van zaken zijn nog wel enkele vragen te stellen en opmerkingen te maken.

Een nieuwe pastorie

Waarom was er een nieuwe pastorie nodig? In 1838 werd een tweede predikantsplaats in de Hervormde Gemeente van Veenendaal geïnstituëerd en aan de Weverstraat een nieuwe pastorie gebouwd. Maar waarom moest deze in 1861, na drieëntwintig jaar in gebruik geweest te zijn, al vervangen worden? De kerkvoogden hadden al diverse malen uitgesproken dat de pastorie aan de Weverstraat niet aan haar doel beantwoordde. Stond ze te ver van de kerk? Hoe het ook zij, na de brand wilden de kerkvoogden het terrein kopen 'genaamd Klein Knorrenburg ten einde op het Zelve te bouwen een Nieuwe Pastorie voor Ds Isaac Cornelis de Vijver te gevolge het bedanken van Z. Ew. voor de beroeping naar Genemuiden'.¹¹

Ter verwezenlijking van de plannen moest er een lening afgesloten worden van enige duizenden guldens. Ds De Vijver wilde ook zijn steentje bijdragen aan de nieuwe pastorie door f 600,- te lenen, ook al wist hij inmiddels dat hij er zelf niet zou komen wonen wegens zijn aanstaande

vertrek naar Vlissingen. Van deze f 600,- kon de eerste jaren de hypotheekrente betaald worden. De gemeenteleden zouden hierdoor niet met hogere lasten worden opgezadeld.

De pastorie aan de Weverstraat werd voor f 3300,- verkocht aan jonkheer A.J.W. Melvill van Carnbeé.¹² De aanbesteding van de nieuwe pastorie vond in juli 1861 plaats en het werk werd waarschijnlijk gegund aan de firma Baxen uit Leur voor f 7.649,-.¹³ De eerste steen werd op 9 oktober 1861 gelegd.

Voor de uitvoering van al deze plannen was een machtiging nodig van Gedeputeerde Staten van de provincie Utrecht. Op zich is dit geen belangrijk feit, maar het antwoord van GS levert aanvullende informatie op. Zoals het een goed ambtelijk stuk betaamt, werd in de brief van GS aan het college van kerkvoogden eerst uitvoerig op een rijtje gezet waarvoor een machtiging werd gevraagd. De kerkvoogdij wilde een nieuwe pastorie bouwen op een geschiktere plaats bij de kerk die 'vrij van overstroming' zou zijn! Tijdens de watersnood van maart 1855 was de pastorie aan de Weverstraat bewoond door ds C.J. Krafft. Hij ging voor het water op de vlucht. De pastorie naast de Oude Kerk stond op dat moment ook leeg. Ds I.C. de Vijver van Katwijk aan Zee had wel het beroep naar Veenendaal aangenomen, maar door ziekte van zijn vrouw was de overkomst uitgesteld.¹⁴ De Hervormde Gemeente was toen dus herderloos. De kerkvoogden dachten dat, indien de twee pastorieën dicht bij de Oude Kerk zouden staan, op een van de hoogste punten van Veenendaal,

¹¹ In de akte waarin Geertje van Emmenes haar huis aan de diaconie afstaat, is sprake van Klein Korenburg in plaats van de later gebruikelijke naam Klein Knorrenburg.

¹² Jonkheer Adriaan Jan Willem van Carnbeé werd op 22 mei 1829 te 's-Gravenhage geboren. In 1855 nam hij ontslag als rijksontvanger en vestigde hij zich te Veenendaal. Van Carnbeé was ongehuwd en stond te boek als zijnde zonder beroep. Hij werd in 1865 raadslid als opvolger van de overleden C. van Heemsbergen. Jonkheer Van Carnbeé maakte jarenlang deel uit van de gemeenteraad. Hij woonde eerst aan de Weverstraat A 51 en na 1861 dus in de voormalige pastorie.

¹³ De notulen van de vergaderingen van de kerkvoogdij in die jaren zijn geschreven door I. van Schoonhoven. Zijn handschrift is vrij moeilijk leesbaar.

¹⁴ Ds De Vijver was gehuwd met Anna Rebel. Zij overleed op 2 februari 1856 te Veenendaal op de leeftijd van 33 jaar.

de bewoners bij overstromingen in de toekomst droog zouden blijven. Dan zouden predikanten bij een eventuele nieuwe watersnood op hun post kunnen blijven.

Ds I.C. de Vijver droeg financieel bij aan de bouw van de nieuwe pastorie, maar heeft er zelf niet gewoond (*J. van Barneveld en H. Diepeveen, Meer dan honderd jaar bejaardenzorg, 1984*)

Pastoriebewoners

Hoewel ds Stroman de Grave, na het gereedkomen van de nieuwe pastorie, het recht had daar te gaan wonen, heeft hij, op verzoek van het college van kerkvoogden, daar geen gebruik van gemaakt. Ds Schouten is de eerste bewoner van de nieuwe pastorie geweest. Hij was toen nog ongehuwd en betrok samen met zijn huisgenote het nieuwe pand.¹⁵ Na zijn vertrek woonden onder anderen ds W. Sijpkens, dr Ph. J. Hoede-

maker en ds G. Nijhuis in deze pastorie.

Veel oudere Veenendalers zullen zich nog weten te herinneren dat dokter W. Remme er zijn praktijk had. In het pand is nu het Historisch Museum Het Kleine Veenloo gevestigd. De voormalige pastorie is daarmee een tastbare herinnering aan de in dit artikel behandelde periode van de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal

Archieven der Nederlandse Hervormde Gemeente te Veenendaal

- Inv.nr. 3 Notulen van de vergaderingen van de kerkeraad, 1857-1880
- Inv.nr. 26 Stukken betreffende de beroeping van predikanten, 1861, 1896-1947
- Inv.nr. 114 Akte waarbij Geertje van Emmenes, weduwe van Hendrik van Vreekenhorst, haar huis, hof en erf gelegen aan de Markt genaamd Klein Korenburg, onder zekere bepalingen aan de diaconie afstaat, 1728
- Inv.nr. 176 Notulen van de vergaderingen van notabelen en van gecombineerde vergaderingen met de kerkvoogden, 1836-1870
- Inv.nr. 181 Ingekomen stukken bij de kerkvoogdij, 1825-1889
- Inv.nr. 243 Stukken betreffende de verkoop door de diaconie aan de kerkvoogdij van een afgebrand gebouw met erf en tuin, sectie B, nrs. 310 en 513, ten behoeve van een nieuw te bouwen predikantswoning, 1861

Archieven van de gemeente Veenendaal 1811-1941
Bevolkingsregisters 1850-1870

- Inv.nr. 163 Ingekomen stukken en concepten en minuten van uitgaande stukken, 1861, A-F
- Inv.nr. 2148 Stukken houdende algemene statistieke opgaven over de gemeente, 1814-1879
- Inv.nr. 2150 Gemeenteverslagen, 1851-1869

Noorderbegraafplaats, Groningen
Registers van begraven, 1884, 1892

Literatuur

- Barneveld, J. van, H. Diepeveen, *Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal*. Veenendaal 1984.
- Barneveld, J. van, H. Diepeveen, *Meer dan honderd jaar bejaardenzorg*. Veenendaal 1984.
- Diepeveen, H., *De Oude of St Salvatorkerk. Geschiedenis van de Oude Kerk en de Markt te Veenendaal*.

¹⁵ Zijn huisgenote was Angelique Leanna Françoise Rollet, geboren 2 november 1804 te Den Haag.

Veenendaal 1986.

Doolaard, P.G., *Tot tijd en wijle..., 1887-1987. Een bloemlezing uit een eeuw Gereformeerd kerkelijk leven in Veenendaal*. Aalten 1987.

Gorsel, W. van, 'Dominocratie', in: *Gereformeerd Weekblad. Blad voor de Gereformeerde Gezindte* (106) 541-542.

Jong, O.J. de, *Nederlandse Kerkgeschiedenis*. Nijkerk 1972.

Leede, H. de, 'Dor hout in de kerkelijke boom. Hoe houdbaar is drievoudig gelijkwaardig ambt [1]', in: *De Waarheidsvriend. Wekelijkse uitgave van de Gereformeerde Bond* (94) 16-18.

Oomen, G., 'De negentiende eeuw in Nederland: 1813-1914', in: *Transparant. Tijdschrift van de Vereniging van Christen-Historici* (16) 4-11 (themanummer schoolstrijd).

Rasker, A.J., *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795. Geschiedenis, theologische ontwikkelingen en de*

verhouding tot haar zusterkerken in de negentiende en twintigste eeuw. Kampen 1986.

Slok, J., *Kerk en fabriek in de politiek. Het politieke leven in Veenendaal 1880-1920*. Utrecht 1987 (doctoraalscriptie geschiedenis).

Visser, A., *Jubileum-Uitgave Nieuwewegse school Veenendaal*. 1963.

Volger, W., *De leer der Nederlandsche Hervormde Kerk. Eerste deel (1816-1852)*. Franeker, 1946.

Wegkamp, B., 'Het openbaar lager onderwijs in Veenendaal van 1795-1920', in: *Oud Veenendaal* (11) 96-114.

Internet

Diverse voornamelijk genealogisch getinte sites.

Boekzaal der geleerde wereld en tijdschrift voor de Protestantische Kerken in het Koninkrijk der Nederlanden, 1823, 1834, 1835, 1845.

Plaatjes van vroeger

Zoals gewoonlijk heette voorzitter Henk van 't Veld de leden van harte welkom op deze laatste bijeenkomst van 2008. Hij memoreerde succes, voortgang en teleurstelling, gemoedstoestanden die ook een historische vereniging als de onze meemaakt.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Om bij het succes te beginnen: het bezwaar dat de vereniging indiende bij de gemeente Veenendaal tegen de mogelijke belemmering van het zicht op Molen De Vriendschap aan de Nieuweweg door de bouw van drie woningen en elf appartementen, heeft zijn vruchten afgeworpen. Deze nieuwbouw zal niet plaatsvinden.

De voortgang wordt zichtbaar bij het aanschouwen van de muren van het toekomstige Cultuurcluster I,

waarin ons documentatiecentrum een plaatsje krijgt. Het beleidsplan van de vereniging werd ingediend en bestuurslid Wout Brands trad toe tot het dagelijks bestuur van deze Cultuurkoepel. Ook het nieuwe boek waarin 33 markante Veenendalers een plaatsje zullen krijgen, vordert gestaag.

Teleurstelling was er ook. De werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen zag haar inzet bij de medewerking aan het derde deel van het

Bezoek van prins Bernhard aan Veenendaal in 1949 (collectie Ineke van Schuppen)

Woordenboek van de Gelderse Dialecten. Veluwe niet beloond. Vele avonden werden besteed aan het invullen van elf lange vragenlijsten, maar door slordigheid op de Universiteit van Nijmegen bleken in het boek maar uit drie lijsten dialectwoorden uit het Vèëns te zijn overgenomen.

Traditiegetrouw wordt de decemberbijeenkomst gevuld met plaatjes van het oude Veenendaal. Dit keer was uw verslaggeefster aan de beurt om het een en ander te laten zien uit haar verzameling ansichtkaarten en foto's. Zij had gekozen voor een wandeling met achtergrondinformatie, maar al snel bleek dat de kennis van de aanwezige leden van het oude Veen niet te onderschatten was. Het was bisschop David van Bourgondië die in 1473 opdracht gaf tot het graven van een grift, daar hij graag zijn uitgestrekte veengebieden te gelde wilde maken. De oorlogen tussen Geldersen en Stichtsers vertraagden de ontwikkelingen danig, maar onder Karel V begon er omstreeks 1546 toch schot in te

komen. De bouw van de kerk gaf een flinke aanzet tot het ontstaan van Veenendaal.

Uit vroeger eeuwen zijn alleen wat tekeningen, onder andere van Jan de Beijer, bewaard gebleven, maar pas omstreeks 1880 werden ook foto's gemaakt. De oudste opnamen zijn van de Markt, het middelpunt van Veenendaal. Door ondernemende heren als de gebroeders Van Leeuwen (Hollandia Wol), D.S. van Schuppen (Scheepjeswol), Dirk van Woudenberg (Machinale Sajat Fabriek) en de gebroeders Van Schuppen (Ritmeester) werd Veenendaal op de landelijke kaart gezet. Uit de oude opnamen bleek weer eens hoe ingrijpend Veenendaal in de afgelopen eeuw veranderd is. Sommige locaties zijn niet of ternauwernood terug te vinden. Zoals gewoonlijk besloot de voorzitter de avond - na het overhandigen van een boeket bloemen en een envelop - met een oproep aan het sterke geslacht om te helpen met het terugplaatsen van de stoelen en tafels.

Asfalteren van de Hoofdstraat, circa 1960 (collectie Ineke van Schuppen)

Honderdjarigen in Veenendaal (14)

De heer Gerrit Marcus, die we dit keer even voor het voetlicht halen, is een van de oudste inwoners die Veenendaal ooit heeft gekend. Hij bereikte de leeftijd van 104 jaar en 2 maanden. Mevrouw Sophia van Kesteren-Slotboom werd 7 maanden ouder en de nog in leven zijnde mevrouw Barendina Cornelia van Roekel-van de Pol is zes maanden geleden zelfs 106 jaar geworden.

DOOR WIM VAN ELST

Alhoewel Gerrit Marcus na zijn pensionering verschillende jaren in Veenendaal heeft gewoond, heeft hij vooral bekendheid genoten in het naburige Ederveen, waar hij schoenmaker was en voorlezer bij de Oud Gereformeerde Gemeente. De regionale kranten *De Vallei*, *De Rijnpost*, het *Gelders Dagblad*, de *Barneveldse Krant* alsmede het *Reformatisch Dagblad* hebben in de periode 1991-1996 vrij uitvoerig aandacht aan deze honderdplusser besteed en hun artikelen zijn voor mij een belangrijke informatiebron geweest bij het schrijven van deze veertiende aflevering in *Oud Veenendaal*.

Brabantse land

Om er achter te komen waar de roots van Gerrit Marcus liggen, moeten we naar het Brabantse Klundert. De websites www.genlias.nl en www.bhic.nl maken ons duidelijk dat in deze gemeente de familienaam Marcus veelvuldig voorkomt en dat ook de voorouders van Gerrit Marcus hier eeuwenlang gewoond hebben. Zijn ouders blijken Hendrik Marcus en Anna Pieterella Barel te zijn. Van dit echtpaar worden zes getrouwde kinderen in willekeurige volgorde genoemd, te weten Theuna Gerdina, Anneke, Heiltje, Gerrit, Cornelis Leendert en Arie.

Zoon Gerrit werd geboren op 2 december 1891 en trouwde op 20 november 1915 in Willemstad met de aldaar op 7 november 1893 geboren Johanna Pop, dochter van Johannes Pop en Adriana van Dis. Op 47-jarige leeftijd vertrok Gerrit Marcus met vrouw en kinderen uit Klundert en voor zover wij weten is van het hele gezin niemand ooit meer naar deze gemeente teruggekeerd.

Gerrit Marcus (collectie familie Marcus)

Levensloop

Op zijn twaalfde ging Gerrit Marcus van school. Hij ging bij een boer werken en kreeg daarvoor wekelijks f 1,80 mee naar huis. Zijn vader vond dit maar niets en adviseerde hem om een vak te gaan leren. Het werd het vak van schoenmaker, alhoewel direct moet worden opgemerkt dat hij niet altijd bij zijn leest is gebleven. Tegen verslaggevers die hem op zijn honderdste verjaardag

bezochten vertelde hij dat hij in het verleden verschillende bazen had gehad en zelfs een paar jaar in een wijnkelder had gewerkt.

Het moet zo ongeveer bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) zijn geweest dat hij zijn meisje leerde kennen en werd opgeroepen voor militaire dienst. 'Ik moest opkomen in Harderwijk. Ze vroegen of ik kaderlid wilde worden. Dat wilde ik niet. Ik moest iets met mijn handen doen. Op een gegeven moment vroeg men schoenmakers. Dat ben ik tot 1918 geweest.' Een aanbod om voor vast militaire schoenmaker te worden, sloeg Marcus af.

Hij ging met groot verlof, kwam terug bij zijn gezin, maar kreeg gedurende de crisisjaren te maken met grote werkloosheid en enorme voedselschaarste. Zoon Cornelis Marcus, die ik onlangs in zijn woonplaats Renswoude bezocht, kon zich deze tijd nog goed herinneren. 'Wat een armoede! Ik begrijp nog steeds niet hoe mijn ouders met zo'n groot gezin hier doorheen zijn gekomen. Soms gingen we in die dertiger jaren zonder eten naar school,' zo verzuchtte hij. Op advies van ds G.J. Zwoferink, die hij in de kerk van de Oud Gereformeerde Gemeente van Klundert regelmatig ontmoette, verhuisde Marcus senior in 1939 met de zijnen naar Ederveen. Daar zou volgens de dominee nog wel werk voor hem zijn. En gelukkig was dat ook zo. Gerrit Marcus kon zich vestigen in het centrum van het dorp, en wel in een flink pand aan de Hoofdweg 117-121 waar drie winkels waren ondergebracht: een kapper, een timmerman en een schoenmaker.

Het plaatsnaambord van Ederveen, 2008 (foto Wim van Elst)

Toen kwam het moment dat de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) uitbrak. Reeds bij de inval van de Duitsers werd hun pand opgeblazen en verbrand en moest men noodgedwongen vluchten naar De Valk, een buurgemeente even verderop. Vader en moeder Marcus bivakkeerden met al hun kinderen een week lang in een kippenhok. Stelt u zich dat eens voor! Bij terugkomst in Ederveen moest weer helemaal opnieuw begonnen worden, nu in een pand aan de Nieuweweg.

Omdat de schoenmakerij toch te weinig geld in het laatje bracht, besloot hij kort na de oorlog te gaan werken bij de gasfabriek aan de Kerkewijk in Veenendaal en mee te helpen bij het schoonhouden van de Edese bossen. In 1953 (men had toen veertien jaar in Ederveen gewoond) verhuisde het gezin, dat inmiddels door huwelijk van de kinderen behoorlijk was uitgedund, naar Kampen. De heer Marcus werkte daar tot 1962 op een blikfabriek. Hij was inmiddels 71 jaar. Maar wat nu? Hij was immers geen man om stil te zitten. Dankbaar was hij dat hij zijn zoon kon gaan helpen, die een schoenwinkel had in Kampen. Op zijn tachtigste vertrokken Marcus en zijn vrouw naar een seniorenflat aan de Poolster in Veenendaal. Hiervoor werd gekozen omdat veel van zijn kinderen in deze regio woonden. Vandaag de dag treft men nog enkele van zijn kinderen in Veenendaal en Renswoude aan. Na vier jaar werd bejaardencentrum 't Anker in Kesteren hun nieuwe behuizing. Voor mevrouw Marcus was het ook haar laatste adres. Zij overleed er op 7 oktober 1987 en werd begraven op de Nieuwe Begraafplaats aan de Markstraat in Kesteren.

De heer Marcus kwam terug naar Veenendaal en vestigde zich op het adres Tubantia 3, waar hij op liefdevolle wijze werd verzorgd door de bij hem inwonende mevrouw Hanneke Boot. Op 29 februari 1996 overleed Gerrit Marcus in de gezegende leeftijd van 104 jaar. Hij werd bij zijn vrouw te ruste gelegd in graf nummer 995-996. Op de steen staat de volgende tekst: Hoe groot is het goed, dat Gij weggelegd hebt voor degenen, die U vrezen. Ps. 31:20.

De grafsteen van Gerrit Marcus en zijn vrouw, 2008 (foto Wim van Elst)

Oorlogsjaren

In het voorgaande zal duidelijk zijn geworden dat de twee wereldoorlogen niet ongemerkt aan Gerrit Marcus voorbij zijn gegaan. Hij kan er heel wat over verhalen.

Correspondent Sipke van de Peppel schrijft in het dagblad *De Vallei* van 14 december 1991: 'Het lukte Marcus in de oorlog iedere dag om eten op tafel te krijgen. In de tijd dat hij in De Valk zat, kreeg hij van iemand uit Wekerom iedere avond een volle emmer eten. Marcus vertelt dat ze wat rogge kregen als de boeren gingen dorsen en hoe zijn zonen de boerderijen afgingen voor eten. Daar werden ze niet altijd even vriendelijk behandeld. Marcus herinnert zich nog goed hoe een paar van zijn kinderen een zware emmer van een boer kregen en deze de hele weg naar huis meesleepten. Toen zij hem thuis uit de zak haalden, zat er een koeienui in.'

Veel lezers zullen met mij terugdenken aan de hongerwinter van 1944-1945 toen zij zelf de boer opgingen om een sneetje wittebrood of in de meegenomen fles wat melk te vragen. Ook onder ons zijn er geweest die aren gingen lezen wanneer boeren op het Ruisseveen of aan De Kade rogge aan het maaien waren. En wie ging er niet naar Prattenburg om sparappels te zoeken om de was te kunnen stoken of wat hout te sprokkelen voor het kachelkje in de keuken? Zelfs de niet al te grote bomen werden af en toe

met een bijltje geveld. Ook in Veenendaal waren er die lopend met een oude kruiwagen of een gammele handkar richting de IJssel trokken om wat aardappelen te kunnen inslaan. Dankbaar was men als de verzamelde etenswaar veilig en wel thuis kon worden afgeleverd. Er zijn ook verhalen bekend dat de meegebrachte oogst onderweg door de Hollandse SS werd afgenomen en men na de vermoeiende tocht met lege handen naar huis terug moest.

Toestanden om nooit meer te vergeten. Nu vierenzestig jaar geleden, maar het lijkt slechts

even als ik terugdenk aan het moment dat ik tijdens mijn bedeltocht op De Kade van de moeder van Teus Boers (ik kende hem van school) een zelfgebakken witte boterham kreeg, belegd met een flinke plak achterham. Nog zou ik haar willen bedanken.

Voorlezer

Zoals gezegd, was Gerrit Marcus in Ederveen een bekend figuur. Hij behoorde ook hier tot de Oud Gereformeerde Gemeente, waarvan we het kleine kerkgebouw nog steeds terugvinden aan de Hoofdweg. Bekend was destijds het houten bordje vóór de kerk met daarop de tekst 'Verboden hier op zondag fietsen te plaatsen'. Het kerkgenootschap telde landelijk slechts enkele predikanten en in Ederveen was het dan ook gebruikelijk dat er op de woensdagavond een dienst werd gehouden met een predikant als voorganger, terwijl er in de beide zondagse erediensten geluisterd moest worden naar de 'voorlezer' die een preek voorlas. Als ambtsdrager werd Gerrit Marcus tot deze taak geroepen en hij heeft dit naast zijn werkzaamheden als kostenvele jaren mogen doen. Ik heb gemerkt dat in het Gelderse dorp, behorende tot de gemeente Ede, ouderling Marcus meer dan eens in één adem werd genoemd met dominee G.J. Zwoferink. Begrijpelijk, want zowel in zijn geboorteplaats Klundert als in Ederveen en later

Het kerkgebouw van de Oud Gereformeerde Gemeente te Ederveen, 2008 (foto Wim van Elst)

ook in Kampen heeft hij onder deze predikant gediend en/of gekerkt.

Liefhebberijen

Alhoewel Gerrit Marcus altijd wel wat om handen moest hebben, echte hobby's had hij niet. Wel las hij veel, waarbij zijn belangstelling in het bijzonder uitging naar vaderlandse geschiedenis en kerkgeschiedenis. Zelfs op hoge leeftijd kon hij nog veel jaartallen opnoemen van belangrijke gebeurtenissen uit het verleden.

Af en toe zag je hem achter zijn orgel en zong hij de prachtige psalmen. Mogelijk waren er wel bij uit de bundel van Datheen. Zo lang het mogelijk was, ging hij ook de laatste jaren van zijn leven elke zondag lopend naar de kerk van de Gereformeerde Gemeente in Nederland (buiten verband) aan de Fluitersstraat, in Veenendaal beter bekend als 'de kerk van ds Wink'. De kerkgang was voor hem zijn lust en zijn leven.

Wandelen deed de hoogbejaarde Marcus erg

graag. Behalve de zojuist genoemde zondagse kerkgang maakte hij ook dagelijks een wandeling van een half uur tot drie kwartier en ging hij veelal te voet naar de wekelijkse warenmarkt op dinsdag. Later moest dit alles gereduceerd worden tot een kort ommetje in de buurt, samen met zijn verzorgster Hanneke Boot.

Op 102-jarige leeftijd werd onze eeuweling helaas getroffen door een beroerte en sindsdien kon hij zich alleen nog enigszins voortbewegen met de rolstoel.

Een wonderlijk gebeuren

Ik citeer een stukje uit *De Vallei* van 14 december 1991:

- Marcus was slechtziend. Hij kon bijna niets meer zien en herkende zijn verzorgster soms niet eens meer. Volgens de behandelende artsen was er niets meer aan te doen. Marcus had staan en zijn netvlies was zwaar beschadigd. Toch kreeg hij zijn gezichtsvermogen weer terug.

'Op een nacht werd ik wakker en kon ik ineens de lamp weer zien. Toen ben ik opgestaan en heb ik de koelkast schoongemaakt. Het is een Goddelijk wonder, anders is het niet te verklaren.'

Marcus' gezichtsvermogen werd na de miraculeuze terugkomst geleidelijk aan steeds beter. Nu kan hij weer goed zien en is hij alleen een beetje slechthorend. -

Vijf geslachten

Gerrit Marcus heeft zijn nageslacht gekend tot in de vijfde generatie. Op zijn honderdste verjaardag vertelde hij dat hij vader was van veertien kinderen, waarvan er nog elf in leven waren. Een nadere precisering kan vanwege het nog niet openbaar zijn van deze gegevens in de burgerlijke stand en/of het bevolkingsregister niet worden gegeven. Veel verdriet heeft het gezin Marcus moeten verwerken toen hun zoon en broertje Arie in Klundert een zwaar ongeluk overkwam. Hij was nog maar acht jaar, liep bij het oversteken van de weg tegen een auto aan en raakte daardoor zwaargewond. Drie dagen later overleed hij aan zijn verwondingen.

De volgende generatie telde zesenvieftig kleinkinderen. Het aantal achterkleinkinderen in de vierde generatie bedroeg tweeëntachtig. Twee achterachterkleinkinderen behoorden tot de vijfde generatie. Bij zijn overlijden op 29 februari 1996 zal hij vrijwel zeker nog meer directe nakomelingen hebben gehad.

Honderd jaar en ouder

Het bereiken van de honderdste verjaardag was

Tubantia 3, 2008 (foto Wim van Elst)

voor de heer Marcus een dankbare aangelegenheid. Ook dit zag hij als een wonder van boven. In zijn woning aan de Tubantia 3 werd het feest in de familiekring gevierd. Er was een brief van koningin Beatrix en op een later tijdstip kwamen de commissaris van de Koningin, jhr P. Beelaerts van Blokland, en burgemeester G. Wiechers hun gelukwensen aanbieden.

Over de twee volgende verjaardagen van Gerrit Marcus is niets in de plaatselijke en regionale pers opgenomen. Uit latere berichten werd wel duidelijk dat ook toen het gemeentebestuur, in de persoon van onze burgervader, even bij de jarige langs is geweest.

Op zijn 103de verjaardag belde burgemeester F. Brink op Tubantia 3 aan om hem met dit heugelijke feit te feliciteren. Marcus, die op 72-jarige leeftijd zijn schoondochter Annetje Marcus-Gijsbertsen al toevertrouwde dat hij het wel niet zo lang meer zou maken, mocht nu, 31 jaar later, uit de mond van de burgemeester horen dat hij niet alleen de oudste inwoner van Veenendaal was, maar dat het in de twintigste eeuw nog niet eerder was voorgekomen dat iemand uit ons dorp zo oud was geworden als hij.

Op 2 december 1995 werd de heer Marcus 104 jaar. Dit bijzondere gebeuren was ook de Rabobank niet ontgaan. Men stuurde hem een kaartje met de hartelijke gelukwensen met zijn vierde verjaardag en nodigde hem uit een rekening te openen. Een verschil van honderd jaar. De fout is later rechtgezet. Het bleek een miscommunicatie te zijn tussen de gemeente en de bank.

Twee maanden later kwam een einde aan zijn aardse leven.

Ten slotte

Mijn dank gaat uit naar de familie C. Marcus-Gijsbertsen uit Renswoude voor de hartelijke ontvangst, het geanimeerde gesprek en de foto van vader Marcus die ik van hen te leen kreeg. Van de kinderen van Gerrit Marcus blijken er momenteel nog zes in leven te zijn, te weten drie zoons en drie dochters.

De werkplaats

De werkgroep Dialect enzovoort deed in twee eerdere nummers van Oud Veenendaal verslag van haar medewerking aan het Woordenboek van de Gelderse Dialecten. Veluwe. In september 2003 betrof het deel I, Het Huis, en in november 2006 deel II, De Mens. Deel III, De Wereld, kwam in november 2008 van de pers. De antwoorden op elf uitvoerige vragenlijsten waren door ons ingestuurd. Door slordigheid op de Radboud Universiteit Nijmegen werd slechts aan drie ervan aandacht besteed.

DOOR HENK VAN 'T VELD

Opdat wat wij als werkgroepleden samen met onze informanten A. Aalbers, B. van Deelen, A. Pomp en B.H. van de Scheur hebben onderzocht niet allemaal verloren gaat en alle tijd en moeite

voor het behoud van een stukje van de Veense cultuur niet vergeefs is geweest, geven we u enkele voorbeelden.

Weer

't eerste / leste ketier

opkomende / afnemende maan

erepel zomer / ouwewijve zomer

periode in de nazomer met heel mooi weer

de maon leit op de rug

de maansikkel is te zien, voorteken van slecht weer

de pook staot staif achter de kaachel

het vriest heel hard

de Kleine / Gròte Stèèlpan

sterrenbeeld: de Kleine / Grote Beer

botjies

kleine kinderschaatsen

Aan welke tekenen in de natuur laat zich een weersverandering aflezen?

Een kring om de zon, de weind gaot dreije, 't is breuereg, vogels zeuke onderdak.

As ter omweer komt, gaon koeie en paarde met de koppe boven een slòòt staon en zoeme bije anders.

Omweer op 't dorre hout maakt 't veurjaor nat en koud.

Bij mense stèèkteen eksteroog, gewrichte zijn pijnlek.

Welke maatregelen werden genomen wanneer het onweerde, of voorafgaand aan het onweer, bijvoorbeeld om blikseminslag te voorkomen, maar ook om angst te bezweren?

Glimmende spullen binne afdekke.

Metaole dinge buite idem of binnehaole.

D'r kwam een klèèd over de vogelkooi.

Niet bij de raome gaon staon.

Planten

belleplaant, bellefloks, belleman
fuchsia

haandjies
wilde kamperfoelie

hondsblom, hondspolle
paardenbloem

jodebaord
muurpeper

kiewietjie, kiewietblom
pinksterbloem

kruidnègel
sering

lampepoetser, oliepetrolie
lisdodde

pijpekop
vingerhoedskruid

slaopmuts
teunisbloem

Speciale toepassingen van de brandnetel?

Braandnètelsap drinke of ligge in de brandnètels tege reumatiek.

Braandnètels in waoter geeft braandnèteltgier, die helpt tege luis.

Dieren

klaander
mijt in het meel

pietjies
hoofdluis

pierestèèk
worm in een appel

weps, dus niet: wesp
wesp

totnest
jongste vogeltje uit een nest

weeraol
soort paling die na 't vangen bij slecht weer
uit de emmer springt

markkollef
Vlaamse gaai

rammelaor
manneling van haas of konijn

torekreei
kauw

Verschil in het dialect tussen beest en dier?

Er werd alleen over beeste gesproken als het over koeien ging.

Beest kon ook als scheldwoord gebruikt worden: dat rotbeest!

Beesies werd gebruikt voor ongedierte.

Voor een dier had men iets meer ontzag. Het woord werd gebruikt voor eigen huisdieren en ook als er netter volk kwam.

Kende men in het dialect kinderversjes over dieren?

As achter vliege vliege vliege, vliege vliege vliege achternao. Alle vliege vliege, dur is gien ène bij bij.

Grond

zotsgrond
grond met veel kluiten erin

eng, enk
hooggelegen bouwland

Uitgelezen

De geschiedenis van Veenendaal eindigt nooit bij de gemeentegrens. Zij raakt altijd de buurgemeenten en gaat vaak nog veel verder. Viel Veenendaal vroeger niet onder Rhenen? En heeft Kees Stip geen landelijke bekendheid verworven? Graag uw aandacht voor een viertal grensoverschrijdende publicaties.

DOOR GERT GROENLEER

Veenendaal binnen en buiten door Sjoerd de Jong. Geïll., 112 p., Koninklijke BDU Uitgevers, Barneveld, ISBN 978 90 8788 081 1, € 18,95.

Sjoerd de Jong heeft weer een boek geschreven. Een boek met twintig verhalen van vroeger, verteld door ouderen uit Veenendaal en omgeving aan mensen van nu. Verhalen over De Haspel en het Ruisseveen, de jaren dertig en de oorlog, verkering en kattenkwaad, de koekfabriek van De Jong en het spookwinkeltje in de Zandstraat (p. 60). Het is mooi dat de herinneringen van Teus Robbertsen, Jan en Lenie Vonk, Piet van Garderen, Gerrit Demoet, zuster Gonnie en al die anderen op deze manier zijn vastgelegd. Een enkele keer hebben ze zich vergist. Blankespoor was geen wethouder (p. 37) en Zwarte Jannetje was niet getrouwd (p. 62). Maar of dat afbreuk doet aan de verhalen? Welnee. Want stuk voor stuk zijn ze persoonlijk, levensecht en dus waar. Met warmte en liefde vertelt Sjoerd de Jong ze door. Aandoenlijk is het verhaal van Hennie van Voorst uit Renswoude, die uit respect voor haar ouders alles in huis bij het oude heeft gelaten (p. 76-81). En als ik straks bij Albert van Kooten en de familie Huibers in de winkel kom, denk ik even aan de pruimtabak van vader Marinus (pagina 8-9) en aan de groene Opel Blitz van Kees Huibers senior (p. 27-29). Dan gauw naar de boeken en de olienoten.

Kees Stip, de man die een dag met een woord bezig kon zijn en andere verhalen door Hette Wassenaar. Geïll., 206 p., eigen uitgave.

Ooit zei Adriaan P. de Kleuver tegen Kees Stip: 'Stip, Veenendaal heeft twee bekende inwoners: ik en jij.' In zijn nieuwe boek vestigt Hette Wassenaar andermaal de aandacht op Cornelis Jan Stip, gebo-

ren in Veenendaal in 1913, overleden in Sellingeren in 2001. Kees Stip heeft niet alleen dierengedichtjes gemaakt, maar was ook lid van de Polygoonredactie, filmmaker, tekstschrijver voor Wim Kan en vertaler van kinderboeken. Ook was hij de schrijver van het Veense Volkslied. Wat was hij voor een mens? Een cameraman bij Polygoon vond hem vriendelijk, inventief, filosofisch, introvert en perfectionistisch (p. 74). Verder hield hij van dieren en was hij antimilitarist (p. 119). 'Zeer woordspelig' en 'een zeer harmonische schizofreen' noemde hij zichzelf (p. 160-161).

Het was Battus (Hugo Brandt Corstius) die in 1981 Kees Stip 'de beste Nederlandse nonsensdichter' noemde. Op 16 maart 1988 was hij, Stip, gastspreeker op een literaire avond in Veenendaal. Het was de laatste keer dat hij zijn geboorteplaats bezocht. Voor Hette Wassenaar is het boek de afsluiting van zijn Stipactiviteiten. Zijn missie, 'informatie geven over het leven en werk van Kees Stip' (p. 4), is volbracht. Toen ik een jaar of twaalf was las ik *De avonturen van Piet Pelle* en hoorde ik op school het gedichtje over de maden die made waren in Germanij. Ik vond ze leuk. Inmiddels ken ik de schrijver en heb ik hem, mede door de inspanningen van Wassenaar, bijzonder leren waarderen. De bundel kunt u inzien in het gemeentearchief. En dan, door de Adriaan P. de Kleuverstraat, op naar het Kees Stipplein.

75 jaar Vrijwillige Brandweer Veenendaal door P.G. Doolaard. Geïll., 130 p., eigen uitgave.

Eerder, in 2005, publiceerde oud-brandweercommandant Peter Doolaard over de oudste geschiedenis van de brandweer. Dit jubileumboek is, zou je kunnen zeggen, een vervolg op zijn bijdrage in *Geschiedenis van Veenendaal 2*. Het is chronologisch maar vooral ook thematisch ingericht: het gaat over het nieuwe begin in de jaren dertig, de vereniging, het meld- en alarmeringssysteem, het rollend materieel, de huisvesting, het materiaal en de kleding, de oorlog, Gelders Veenendaal, de regio, de jeugdbandweer. Een boek geschreven vanuit de optiek van de organisatie en de relatie met de overheid, een gedegen boek, een boek helemaal des brandweers. Maar al lezend ga je ook wat missen. Iets persoonlijks, een anekdote, een leuke uitspraak, een beetje vuur. Wel komt op pagina 85 de 'grote klapper' ter sprake: de brand bij de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) in 1935. Volgens de burgemeester liet de samenwerking met de bedrijfsbrandweer niets te wensen over. Doolaard schat het aantal branden en andere incidenten sinds 1945 op 6 à 7000 (p. 88). En wat kunnen we zeggen van de illustraties? Dat ze in het algemeen helder en gevarieerd zijn en het soms zonder bij-schriften moeten stellen. Het boek eindigt in stijl met een fraaie kleurenfoto van het huidige korps. Voor de liefhebbers heeft het gemeentearchief enkele exemplaren in de aanbieding.

Geschiedenis van Rhenen door Lidy Bultje-van Dillen, Henk Deys, Toine Maas e.a. (red.). Geïll., 616 p., Uitgeverij Matrijs, Utrecht, ISBN 978 90 5345 341 4, € 39,95.

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken verscheen een boek dat werkelijk in alle opzichten schitterend is. In drieënvijftig bijdragen die als zelfstandige essays los van elkaar kunnen worden gelezen, belichten veertig auteurs bekende en minder bekende onderwerpen uit de geschiedenis van Rhenen, Elst en Achterberg. Geen centrale vraagstelling dus, wel variatie en voor elk wat wils. Ik heb gebladerd, gelezen en genoten. Uitvoering in full colour, prachtige kaarten en tekeningen, een letter die uitnodigt om te lezen, een uitgebreid notenapparaat, registers van persoonsnamen en geografische namen, alles tot in de puntjes verzorgd: wat wil je nog meer? Veenendaal? Het geografisch namenregister bevat maar liefst veertig verwijzingen. Maar kijk ook eens bij Bisschop Davidsgrift, Prattenburg, Rhenense Veen en Stichtse Molen. Het meest uitvoerig over Veenendaal schrijft Fred Vogelzang in zijn bijdrage over 'de afscheiding' van 1795. Zie voor het Veenendaalse perspectief *Een tweeling zelfstandig* van Roelof Bisschop en diens bijdrage over hetzelfde onderwerp in het eerste deel van *Geschiedenis van Veenendaal*. Zo, we zijn weer thuis.

Jaarverslag 2008

Het jaar 2008 ligt al weer achter ons en we mogen spreken van een goed jaar. De vereniging groeit en bloeit en het documentatiecentrum lijkt eindelijk in zicht te komen. Wie langs de nieuwe Wolweg loopt, ziet dat er grote vorderingen worden gemaakt, maar het zal nog tot zeker 2010 duren voor de HVOV het nieuwe onderkomen daadwerkelijk zal kunnen betrekken. Bestuurslid Dick Bouwhuis zei het bestuur na zestien jaar vaarwel en in zijn plaats trad Gerard Muller aan. De andere bestuursleden zijn voorzitter Henk van 't Veld, secretaris Ineke van Schuppen, penningmeester Roland Ottens en de leden Wout Brands, Cor Slok en Aart Aalbers.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De eerste bijeenkomst vond plaats op 27 maart 2008. Zoals gebruikelijk werden op deze avond het jaarverslag en het financieel verslag ter goedkeuring aan de ledenvergadering voorgelegd. Beide verslagen waren dermate helder dat zij zonder vragen werden goedgekeurd. Ook nu weer bleek de vereniging financieel kerngezond te zijn.

Lezingen en presentaties

De spits van de lezingen in dit jaar werd afgebeten door Vincent van Poortvliet. Hij vertelde een boeiend verhaal over J.H. Isings, illustrator en tekenaar van schoolplaten. Isings groeide op in een groot gezin waar geen geld was voor verdere studie. Tegen zijn zin kwam hij bij een decoratieschilder terecht en vervolgens werd hij technisch tekenaar. Zijn grote tekentalent maakte hem tot een succesvol illustrator. Zijn grote passie waren de Bijbelverhalen, maar ook de Tachtigjarige Oorlog was een favoriete periode.

In de bijeenkomst van 19 juni kwam Peter Will aan het woord. Hij vertelde alles over de industrie zoals die in Veenendaal in de loop der eeuwen is ontstaan. Hij begon bij de ontginning van de veengebieden en de turfstekerij. Vervolgens ging het via de wolkammerijen naar de grote fabrieken. De opkomst én de neergang van de VSW, de DS, De Mus en de diverse sigarenfabrieken bleven niet onbesproken en ook de middenstand en de

molens maakten deel uit van 'Nijver Veenendaal'. Op 25 september was de beurt aan Elleke van Engelenburg en Cor Huurnink. Stamboomonderzoek is hun grote hobby en zij wisten daar boeiend over te vertellen. Vragen die worden gesteld bij zo'n onderzoek zijn: Wie is mijn familie? Waar kom ik vandaan? Ben ik misschien van adel? Het begint simpelweg met het opschrijven van de gegevens van ouders en grootouders, maar daarna komt onvermijdelijk het moment dat een archief bezocht moet worden. De computer kan bij onderzoek goed van pas komen, maar Elleke en Cor adviseerden toch ook alle bevindingen steeds op papier te zetten.

De laatste avond, op 11 december, werd traditiegetrouw gevuld met een praatje bij een plaatje. 'Leven en welzijn' heette de presentatie van Ineke van Schuppen. Zij nam de aanwezigen mee op een wandeling door Veenendaal. Daarbij kwamen bisschop David van Bourgondië en Gillis van Schoonbeke aan de orde, maar was ook plaats voor de vele gebouwen die de gemeente Veenendaal in de loop van de jaren heeft laten afbreken.

Werkgroepen

Het leek erop dat de werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen het na de twee publicaties van vorig jaar wat kalmer aan kon doen, maar niets was minder waar. De werkgroep

De intocht van burgemeester H.A. van de Westeringh, 1902 (collectie Ineke van Schuppen)

stortte zich enthousiast op de vele aanvullingen die binnenkwamen op de uitgave *Bewaard van vroger....* Ook werkte zij mee aan het derde deel van het *Woordenboek van de Gelderse Dialecten. De Veluwe*.

De werkgroep Monumenten had het leeuwen-aandeel in de organisatie van de Open Monumentendag, een in alle opzichten geslaagde dag. Verder bekeek de werkgroep panden voor de gemeentelijke monumentenlijst en fotografeerde en beoordeelde zij een aantal te slopen percelen. De werkgroep nam ook het initiatief tot het behoud van de gedenksteden op het oudste gedeelte van de begraafplaats aan de Munnikenweg. In samenwerking met de bewonerscommissie Holle Kamp probeert zij de historie van de oude begraafplaats vast te leggen.

De werkgroep Markante Veenendalers houdt zich bezig met een nieuwe uitgave, waarin leven en werk van drieëndertig bekende Veenendalers onder de loep worden genomen. Een aantal personen is al beschreven, anderen zullen volgen. De redactie verzorgde ook dit jaar vier nummers van *Oud Veenendaal*. Na het vertrek van Kees-Willem Bruggeman bestaat zij weer uit drie man c.q. vrouw.

Documentatiecentrum

Hoewel de bouw van het documentatiecentrum

gestaag vordert, lijkt het niet waarschijnlijk dat de vereniging vóór 2010 haar intrek in dit centrum zal kunnen nemen. Hennie Henzen vertegenwoordigt de HVOV bij diverse bouw- en andere besprekingen.

Wat nog meer?

- De vereniging verwierf de ANBI-status. Deze letters staan voor Algemeen Nut Beogende Instelling. Giften aan instellingen met een dergelijke status zijn aftrekbaar van de belasting.
- Er werd met succes een bezwaarschrift ingediend tegen een bouwplan van drie eengezinswoningen en elf appartementen aan

de Nieuweweg bij molen De Vriendschap.

- Bestuurslid Wout Brands woonde de oprichtingsvergadering van de Stichting Cultuurplatform Veenendaal bij en trad toe tot het dagelijks bestuur.

- Voorzitter Van 't Veld maakte een eerste opzet voor een Veenense geschiedenisanon die zo veel mogelijk parallellen vertoont met de nationale canon.

Biggewoond werden twee canonbijeenkomsten voor Zuid-Oost Utrecht, diverse bijeenkomsten van het Cultuurplatform Veenendaal, twee dialoogavonden over het behoud van de begraafplaats, een bijeenkomst van historische verenigingen in de regio, het door de Socialistische Partij (SP) georganiseerde debat 'Diversiteit in Historisch Perspectief' en diverse bijeenkomsten met de cultuurpartners openbare bibliotheek, museum en gemeentearchief. Ook werd een bezoek gebracht aan het Cultureel Café Veenendaal.

Tot besluit

De HVOV is een gezonde vereniging waaraan in een snelgroeiende plaats als Veenendaal duidelijk behoefte bestaat. Haar hoofdtaak, het bewaren en bewaken van de plaatselijke geschiedenis, is vooral ook van belang voor komende generaties, want we hebben het al eens eerder gezegd: een volk zonder historisch besef heeft geen toekomst.

Financieel verslag 2008

Onze penningmeester Roland Ottens doet hierbij over het afgelopen jaar verslag van het financieel reilen en zeilen van de vereniging. Zoals we van hem gewend zijn, past hij samen met onze administrateur Berry Henzen goed op de geldbuidel.

DOOR ROLAND OTTENS

Resultatenrekening per 31-12-2008

	Werkelijk 2008	Begroot 2008	Werkelijk 2007	Begroting 2009
BATEN				
Contributies en donaties	14.125	13.475	13.178	13.850
Sponsorbijdragen/donaties	-	-	3.840	-
Boeken	1.082	-	18.642	-
Bankrenten/kosten	593	550	510	1.200
	15.800	14.025	36.170	15.050
LASTEN				
Blad <i>Oud Veenendaal</i>	8.532	10.000	11.366	9.500
Porti/envelop blad				
<i>Oud Veenendaal</i>	1.682	-	-	1.750
Boeken	-	-	18.551	-
Aanschaf boeken derden	-	100	-	-
Lezingen/bijeenkomsten	593	650	349	650
Vakgroepen/commissies	387	650	524	500
Administratiekosten	429	600	299	500
Bestuurskosten	404	800	74	600
Contributies/lidmaatschappen	98	150	97	150
Website	3.236	800	321	500
Publiciteit	89	100	-	100
Automatisering	114	-	1.613	100
Aanschaf beamer	-	-	-	500
Filmarchief	-	-	-	200
Onvoorzien	20	175	268	-
	15.584	14.025	33.462	15.050
RESULTAAT BOEKJAAR	216	-	2.708	-
Naar voorz. doc.centrum	-		2.708	
Naar voorz. boekuitgaven	-		-	
Naar algemene reserve	216		-	
	216		2.708	
SALDO	-		-	

Balans per 31-12-2008

	2008		2007
ACTIVA			
VASTE ACTIVA			
Depot TPG-Post		133	133
VLOTTENDE ACTIVA			
Vorderingen			
Nog te ontv. bedragen	3.789	18.090	
Vooruitbetaalde kosten	-	80	
	3.789		18.170
Liquide middelen			
Kas	277	97	
Rabobank rek.courant (.106)	2.047	4.201	
Rabobank rendement (.603)	10.199	14.618	
Rabobank deposito	35.000	-	
Postbank	1.142	13.794	
	48.665		32.710
	52.587		51.013
PASSIVA			
Eigen vermogen			
Algemene reserve	23.987	23.987	
Resultaat lopend boekjaar	216	-	
	24.203		23.987
Voorzieningen/reserveringen			
Voorz. documentatiecentrum	16.040	16.040	
Voorz. boekuitgaven	2.000	2.000	
	18.040		18.040
Schulden			
Nog te betalen	2.421	-	
Vooruitontv. contributies	7.923	8.986	
	10.344		8.986
	52.587		51.013

Het laatste woord

Een historische vereniging besteedt aandacht aan het verleden, meestal aan het verre, soms ook aan het nabije. Maar daar blijft het niet bij: een blik op en plannen voor de toekomst zijn ook noodzakelijk.

DOOR HET BESTUUR

Het nabije verleden van de eigen vereniging komt op de ledenvergadering van 26 maart eerst aan de orde als het jaarverslag en het financieel verslag, beide opgenomen in dit nummer van *Oud Veenendaal*, ter goedkeuring aan de leden zullen worden voorgelegd.

Uit het jaarverslag blijkt hoe door middel van presentaties op ledenbijeenkomsten, het werk van bestaande en nieuwe werkgroepen, de creativiteit van de redactie van het blad en de diverse scribenten, het zitting nemen in commissies en het bijwonen van vergaderingen de Historische Vereniging zich ook in 2008 manifesteerde, om met de woorden van de secretaris in het jaarverslag te spreken, als een gezonde vereniging, die haar hoofdtaak, het bewaren en bewaken van de plaatselijke geschiedenis, goed heeft waargenomen. Het financieel verslag toont aan dat ook in 2008 een degelijk beheer is gevoerd, waarin de penningmeester werd bijgestaan door ons lid Berry Henzen. Dank daarvoor, Berry! Plannen voor de toekomst blijken uit de ook op 26 maart gepresenteerde begroting voor 2009, waarmee instemming zal worden gevraagd. Daarin is al rekening gehouden met het verschijnen van het boek *Markante Veenendalers* als lustrumboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan in 2010. Het voornemen is om dit boek gratis ter beschikking te stellen van de leden. Ook is er opnieuw gereserveerd voor het hopelijk in 2010 in gebruik te nemen documenta-

tiecentrum, waarvoor ons lid Hennie Henzen veel werk verzette. Dank daarvoor, Hennie!

Een verrassende blik op het meer verre verleden wordt geworpen door de Werkgroep Monumenten.

- Wim van Heteren: Monumentaal groen. Hoe wordt een boom monumentaal?
- Janneke van den Berg: Kleine monumenten. Bijzondere grafzerken, gedenkstenen.
- Peter Doolaard en Kemp van Ginkel: Gesloopte en bestaande, maar vaak onbekende monumenten.

Het wordt opnieuw een interactieve avond, met vragen als: 'Weet u waar dit monument is?'

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 26 maart 2009**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Werkgroep Monumenten: Een verrassende (camera)blik op unieke monumenten in Veenendaal**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Volgende ledenbijeenkomsten: 18 juni 2009: Henk van 't Veld met 'De nationale canon en de canon van Veenendaal'. Verder: 24 september; 10 december.

Oud Veenendaal

Juni 2009

- 24^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, Eekwal 3,
3904 DL Veenendaal, telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Financiële administratie:

Berry Henzen, MacBridestraat 51,
3902 KK Veenendaal, telefoon 0318 527491 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk: Henzen ontwerp & communicatie vof,
Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

30	Om te beginnen De redactie
31	De schijnwerper op... (10) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
41	Kleine, grote en groene monumenten H. van 't Veld
43	Uitgelezen G.C. Groenleer
44	De werkplaats Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen
46	Geschiedenis van de oude begraafplaats in vogelvlucht A. Aalbers
48	Flitsen uit de geschiedenis van de tabak C. van Viegen
50	Wie, wat, waar en wanneer? G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
52	Berichten uit Het Kleine Veenloo M. Brink
53	Een klooster op Emmikhuizen? D. Philips
56	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Ongemerkt maar onmiskenbaar is dit een nummer met kleine bijdragen geworden. Niet dat dat erg is. Het zegt ook niets over de kwaliteit. En misschien houdt u juist wel van variatie. In dat geval komt u zeker aan uw trekken.

DOOR DE REDACTIE

Oudergewoonte openen we met een, qua omvang, flink hoofdartikel. We richten de schijnwerper op De Haas, een bedrijvige familie die nog niet zo lang geleden actief was in de horeca en het vervoer. Bij De Haas kon je vergaderen, feesten en logeren, maar je kon ook met de Weduwe naar Utrecht. Welke Veenendaler op leeftijd heeft nooit gebruik gemaakt van het uitgebreide dienstenpakket van de familie De Haas?

Dan hebben we enkele kortere teksten. Met Jan van de Haar maken we een autoritje toen er nog bijna geen auto's waren, met Aart Aalbers vliegen we over de oude begraafplaats, met Coen van Viegen gaan we kriskras door de tabak en met David Philips laten we de Veenendaalse kloosters

ver achter ons.

Verder heeft Ineke van Schuppen de fotorubriek in een nieuw jasje gestoken en is de museumrubriek na jaren terug van weggeweest. Dat laatste kan ook gezegd worden van Martin Brink.

We besluiten met drie vaste rubrieken. De boekenrubriek vullen we met twee nieuwe publicaties, de terugblik wijden we aan de monumenten van 26 maart en het laatste woord geven we, zoals gewoonlijk, aan het bestuur. Henk van 't Veld kondigt de geschiedenis canon van Veenendaal aan.

Zo is, naar wij hopen, ook deze editie weer toonbaar en leesbaar in uw ogen. We groeten u hartelijk.

Een foto uit het weekblad *Gelderland in woord en beeld* van 30 oktober 1925 (collectie Gemeentearchief Veenendaal). Het bijschrift luidt als volgt: 'Mooi Veenendaal. Aan de Grift of Grebbe ligt voor een deel op Utrechtsch gebied en ook voor een klein deel op Geldersch gebied het bekoorlijke Veenendaal. Ge ziet op bovenstaande schilderachtige afbeelding dat het er zoo'n beetje "Venetiaansch" toe gaat, althans in zooverre dat er nog al het een en ander per bootje gebeurt.' Mocht u meer licht kunnen werpen op de foto, dan vernemen we dat graag. Zie ook de fotorubriek van Ineke van Schuppen op pagina 50 en 51.

De schijnwerper op... (10)

... een familie die in de verschillende geledingen van het Veense zakenleven een grote rol speelde. Albertus Willem de Haas en zijn vrouw Janna Maria van Ommeren kwamen in 1879 naar Veenendaal en vestigden zich op de Markt, waar zij een hotel begonnen onder de naam De Korenbeurs. Ook hun nageslacht had zakelijk inzicht en de activiteiten van de familie breidden zich tevens uit op het gebied van vervoersaangelegenheden.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Albertus Willem de Haas, roepnaam Bart, en zijn vrouw Janna van Ommeren kwamen uit de Betuwe. Bart werd geboren op 5 juli 1854 in Lienden en was de zoon van Jan Albertus de Haas en Hendrika van Ommeren. Hij groeide op op de boerderij met kersenboomgaard De Burgheuvel. Janna werd geboren in 1855 in Echteld als dochter van Gerrit Jan van Ommeren en Cornelia Beijer. Haar ouders waren de uitbaters van café Vogelenzang. Bart en Janna trouwden op 18 juli 1878 in Lienden en zij besloten hun geluk in Veenendaal te gaan beproeven. Misschien had het wel te maken met de horeca-achtergrond van Janna dat zij zich in het hotelwezen begaven.

Een ondernemende weduwe

In 1899 werd het hotel door brand verwoest, maar het werd opnieuw opgebouwd. Albertus Willem overleed al op 29 juni 1903 op 48-jarige leeftijd. De nog jonge weduwe Janna was echter een flinke zakenvrouw. Zij ging niet bij de pakken neerzitten, maar begon het hotel uit te breiden met een aantal logeerkamers.

Haar kleindochter Bep de Kleuver herinnert zich haar als een keurig gekapte en geklede vrouw met altijd een gouden broche op. Op de veranda bevonden zich bloembakken met rode geraniums die ze zelf verzorgde. Haar kleinkinderen kregen elke dinsdag, als het markt was, vijf cent van haar. Zij liet het bedrijf registreren onder de naam Firma Wed. A.W. de Haas.

Ze nam al vroeg telefoon, nummer 9. Als er ergens een ernstige zieke was, werd in het 'telefoonkamertje' van het hotel getelefoneerd.

Zoon Willem moest het nummer aanvragen via de telefoniste en als dat gelukt was, kreeg de aanvrager de hoorn aangereikt. In de familie werd vaak gelachen om het verhaal dat zoon Bart notaris Sandbrink aan de telefoon kreeg en eerbiedig zijn pet afnam terwijl hij met hem sprak.

Albertus Willem de Haas, de oprichter van hotel De Korenbeurs (collectie mevrouw A.W. de Kleuver-de Haas)

Links van het hotel, aan de kant van de Kerke-wijk, stond sinds 1859 de Stichtse Waag. Daar werden onder andere boter, wol en kersen

gewogen. In het begin werd de bovenverdieping verhuurd aan juffrouw C.M.J. Schröter, die er een 'bijzondere meisjesschool' leidde. In 1866 verhuisde de school naar de Hoofdstraat en sindsdien werd de bovenverdieping gebruikt als woonruimte. In de jaren twintig van de vorige eeuw werd in de raadsvergaderingen vaak gesproken over het slopen van de waag, omdat, zoals in de raadsnotulen van 28 juni 1920 staat opgetekend, 'het onverantwoord is de boterwaag nog langer te laten staan met het oog op het tegenwoordige verkeer'. Toen de waag in 1922 daadwerkelijk afgebroken werd, zag de weduwe De Haas haar kans schoon om het hotel uit te breiden met een serre. Per 1 mei 1923 kreeg zij van de gemeente een strook grond tegen de oostelijke zijgevel ter grootte van 24 centiare voor 20 jaar in erfpacht tegen een jaarlijkse pachtsom van f 130,-.

Toen op 30 april 1943 de pacht eindigde, gaf de gemeente vergunning voor verlenging voor onbepaalde tijd. Maar zij werd door de commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht op de vingers getikt. Deze vond dat de pachtijd teruggebracht moest worden tot tien jaar, omdat dan per periode de wenselijkheid van het al dan niet verlengen kon worden beoordeeld. Bovendien vond hij het belangrijk dat de gemeente op korte termijn over de voor haar hoogst belangrijke verkeersweg moest kunnen beschikken. Aldus geschiedde. In 1953 wilde de gemeente de pacht nog maar voor zes jaar verlengen om dezelfde reden die de commissaris in 1943 had aangegeven en in 1959 werd de pachtovereenkomst beëindigd.

Het echtpaar De Haas kreeg vier zonen: Jan, Gert Jan, Wim en Bart en twee dochters: Riek en Cor. Hun moeder vond het belangrijk dat vooral haar

De zes kinderen van Bart en Janna de Haas. Van links naar rechts: Cor, Jan, Wim, Bart, Riek en Gert Jan (collectie mevrouw A.W. de Haas-de Kleuver)

zonen ook ergens anders werkervaring opdeden. Jan bijvoorbeeld had een zaak in Overveen en Wim in Elst, waar hij hotel Rustoord leidde. Bart, de jongste zoon, kwam, toen hij de leeftijd daarvoor had, meteen in de zaak.

Vervoer

In 1923 trok Janna de Haas zich terug uit het bedrijf. Zij zat meestal in 'de grote stoel' voor het raam en er ontging haar niets. Omstreeks 1928 werd een taxibedrijf gestart. Er stonden twee taxi's op de Markt en een rit kostte een dubbeltje. Maar als de chauffeurs voor het raam gingen staan, werd er getikt en werden ze weggestuurd. Als er geen klanten waren moesten de chauffeurs aardappels schillen, maar 's avonds, als er kro-

ketten werden gebakken, kregen zij er ook een. Er stond een eigen benzinepomp voor het hotel met beslist andere prijzen dan die van vandaag de dag: een liter benzine kostte negen cent.

De Korenbeurs bezat een eigen stalhouderij, zodat de gasten met een koets van station De Klomp of 'het Hollandsche Spoor' konden worden opgehaald. Achter het hotel bevond zich een groot plein, waar de paardenstallen, de schuren voor de rijtuigen en de hooizolder te vinden waren. Als het onweerde werd iedereen uit bed gehaald, omdat men bang was dat de paarden wild zouden worden. De paarden werden beslagen door Takken, de smid uit het Achterkerk, en het hooi kwam van hun eigen weiland aan de Nieuweweg. Behalve personenvervoer vond ook goederenvervoer plaats. Voerman Van Deelen reed met paard-en-wagen steenkolen van 'het Hollandsche Spoor' naar de Veense fabrieken.

De opkomst van de auto als vervoermiddel ging niet ongemerkt aan de deur van De Haas voorbij. Men zag wel wat in deze vervoersvorm en Janna de Haas kocht een van de eerste auto's van Veenendaal. In 1921 deed de gelegenheid zich voor om voor f 5.000,- een grote luxe tienpersoons Ford over te nemen van de chauffeur van een adellijke dame. Aanvankelijk was dit vervoermiddel met Gijs Beukhof als eerste chauffeur bedoeld als extra service voor de gasten, maar het bleek het begin van de lijndienst Veenendaal-De Klomp. Er werd gestart met lijnen op Utrecht, Arnhem, Ede, Elst en Barneveld. Als een Veenendaler zei: 'Ik ben met de rode Weduwe naar Utrecht geweest', wist iedereen dat hij met de bekende rode bus had gereisd. Zoon Bart ging regelmatig naar de minister in Den Haag om concessies voor de bussen te verkrijgen en dat lukte hem meestentijds ook. Hij schroomde niet uitgebreid over zijn wapenfeiten te vertellen: 'Ik zei tegen de minister, excellentie, zei ik...' en dan kwam het verhaal. Er volgden jaren van uitbreiding van de buslijnen. Bart was een van de oprichters van de CAP (Stichting Coördinatie Autovervoer Personen), een organisatie die een groot aandeel had in het voortbestaan van veel particuliere vervoersbedrijven toen er na de oorlog van regeringswege naar werd gestreefd het personenvervoer in handen van overheidsbedrijven te

leggen. Oudgedienden waren koetsiers als Jan Buitenhuis, Henk van Manen, Henk van de Pest en chauffeur Evert van Garderen.

Kwijnende bedrijfstak

Na de oorlog had het eertijds zestien wagens tellende bedrijf nog twee bussen en een wrak over. Maar al snel wist De Haas drie dumpwagens aan te schaffen en werden de busdiensten hervat. Een aardige bijzonderheid is dat een aantal bussen voor de lijndienst De Klomp-Utrecht lager was dan de doorsnee bus: ze waren namelijk op maat gemaakt voor het lage spoorwegtunneltje bij De Klomp.

Die naoorlogse jaren werden echter gekenmerkt door voortdurende moeilijkheden met de CPV (Commissie Vergunningen Personenvervoer) en ook De Haas ontkwam in de jaren zestig niet aan het teruglopen van de vervoerscijfers en daarmee de opbrengsten. Toen het lijndienstbedrijf dan ook afhankelijk werd van overheidssubsidies stak deze niet lonende bedrijfstak schril af tegen de andere activiteiten van de familie De Haas. Op 4 maart 1971 werd bekendgemaakt dat het busbedrijf per 1 april van dat jaar zou worden opgenomen in het concern van de Nederlandse Spoorwegen, waardoor het lijnennet kon worden geïntegreerd in dat van de NMB. Dit bedrijf nam ook de 34 personeelsleden over.

Koken

Omstreeks 1923 nam de derde zoon, Wim, de leiding van het hotel over. Hij was geboren in 1890 en trouwde met Maatje Hupkes van De Klomp. Wim en Maatje hadden vier dochters: Jannie, Hans, Bep en Hennie - en er werd een stuk aan het hotel gebouwd om het gezin te huisvesten. Hotel De Korenbeurs was een mooi, oud gebouw, waar veel zakenlieden logeerden. Er waren vaak trouwdiners en omdat dergelijke diners uit minstens zeven gangen bestonden, werd een kok ingehuurd.

De boodschappen werden altijd gedaan bij de Veense middenstand. Het grootwinkelbedrijf was taboe. De klandizie werd wisselend aan slagers als Groenhof en Van Doorn en bakkers als Hiensch en Van Kooten gegund. Het broodbeleg kwam van Molenaar, die een kruidenierswinkel

Koetsiers van het eerste uur. In het midden Henk van de Pest met links van hem zijn vrouw. Rechts zit Henk van Manen (collectie mevrouw A.W. de Haas-de Kleuver)

naast de stoffenzaak van Hiensch beheerde. Zijn opvolger in dit pand was Stegenhuis Delicatesen. Het was in die tijd ook zo dat gereformeerden bij gereformeerden en hervormden bij hervormden kochten. Maar omdat Wim niet kerkelijk was, deed hij daar niet aan mee. Iedere vrijdag kwam klokkenmaker Ohrtmann uit de Hoofdstraat de klokken bij Janna de Haas opdraaien. Hij had zijn zaak naast de meubelwinkel van Hootsen. Nieuwe gloeilampen werden ingedraaid door elektriciën Hiensch.

Tot aan de oorlog kookte Maatje de Haas altijd zelf voor haar gasten. Er kwamen veel reizigers die zaken deden bij de grote fabrieken. Zij waren vaak de hele week onderweg en hadden bij de hotels waar zij overnachtten vaste menu's. Als echtgenoot Wim de naam van een vertegenwoordiger aan zijn vrouw doorgaf, wist zij precies wat ze voor hem moest klaarmaken. Iedere ochtend tussen 10.00 en 10.30 uur kwamen de naburige

winkeliers koffie drinken. Er werd hard gewerkt en dit half uurtje gaf even ontspanning. Er werd over zaken gesproken, maar er werd ook veel gelachen. Nico en Cees Diepeveen en Hamp van Schuppen behoorden tot deze groep winkeliers. Op het plein achter het hotel stond tevens de varkenswaag, waar 's morgens vroeg de varkens werden gewogen. Als op dinsdagmorgen de markt werd gehouden, werden in het hotel kokoslopers in de gang en de zaal gelegd voor de varkensboeren. De handelaren waren gewend hun klompen aan te houden en een tabakspruimpje wilde nog wel eens op de vloer belanden. De heer Sandbrink hield zitting in de achterzaal, waar de boeren hem hun pacht kwamen betalen. Er stonden altijd grote manden met biggen op de Markt. Een bekende varkenskoopman was Hen Bos, maar ook Kil Versteeg handelde in varkens. Hij liep met een zak op de rug en toen Maatje de Haas hem eens vroeg: 'Kil, wat heb je in die

zak?', was het antwoord: 'Neischierige wijven.'

Begrafenissen

De twee dienstmeisjes sliepen in een kamertje op zolder en werden iedere morgen om 6.30 uur gewekt door Henk van Manen. Henk poetste alle schoenen, hij haalde de kachels uit en deed nog veel meer van dit soort werkzaamheden.

De zwarte kleden die de paarden droegen bij begrafenissen, hingen ook op zolder, evenals de zwarte steek van de koetsier. Koetsier Buitenhuis was een van de dragers van deze kleding. Hij zat doorgaans op de bok van de lijkkoe. Bij eerste-klas begrafenissen droeg hij de steek overdwars en bij tweedeklas begrafenissen droeg hij de punt van de steek naar voren. Dat gebruik was overgewaaid vanuit de grote steden. Men gebruikte daar twee soorten lijkkoe: achterladers en zijladers. Omdat in de smalle straten waar de armere bevolking woonde geen ruimte was om de kist vanaf de zijkant in te laden, werd hij ingeschoven aan de achterkant. Bij de rijkere bovenlaag was die ruimte er doorgaans wel, zodat zijladers gebruikt konden worden. De koetsier paste de stand van de steek hierbij aan.

Ook de pluimen en de kleden van de paarden waren bij eerste-klas begrafenissen langer en

mooier en zelfs de hoeven en eventuele witte plekken op de benen van het paard werden dan zwart gemaakt met schoensmeer. In die tijd functioneerden ook de aanzeggers. Zij liepen langs de huizen om te vertellen dat er iemand overleden was. Deze taak werd onder meer vervuld door de heren Diteweg en Kroes.

Janna de Haas overleed op 28 november 1930. Nadat de vier zonen van Bart en Janna tot het bedrijf toegetreden waren, ontstond er als vanzelf een taakverdeling. Oudste zoon Jan, geboren in 1880, was de paardenman. Hij was getrouwd met Gerdiena van Hardeveld en woonde 'aan 't Spoor'. Iedere morgen om zes uur kon je hem 'aan de Markt' aantreffen.

Over hem doet een hilarisch verhaal de ronde in de familie. Jan had op een gegeven moment een paard verkocht en een paar weken na de verkoop wilde hij een ander paard terugkopen. Hij bezocht een van de paardenmarkten en kwam 's avonds trots met zijn nieuwe aankoop in de veewagen bij De Korenbeurs aan. Op het plein achter De Korenbeurs stond een pomp, waaraan de paarden gewend waren te drinken. Het nieuwe paard stapte uit de veewagen, liep rechtstreeks naar de pomp om te drinken en liep vervolgens een stal in. Jan bleek zijn pas verkochte paard teruggekocht te hebben. Onnodig te vermelden dat zijn neven, die hier getuige van waren, dubbel lagen van het lachen.

Naast de vier zonen had het echtpaar Bart en Janna ook twee dochters, Riek en Cor. Riek was getrouwd met Jacob van Hardeveld, boekhandelaar in de Hoofdstraat. Hij was een broer van Gerdiena, de vrouw van Jan. Gerdiena en Jacob kwamen uit een gezin van zes kinderen en een van hun broers was Cornelis. Hij was de oprichter van hotel Berg en Bosch, dat aan de zuidkant van Veenendaal stond. De familie De Haas was een hechte familie en Riek kwam twee keer in de week buurten bij haar moeder en broers. 's Zondags uit de kerk en 's woensdagsavonds werd de familie bijgepraat met de laatste nieuwtjes. Riek wist alle roddels uit 't Veen, dat voor haar voornamelijk de Hoofdstraat, de Markt en de Kerkewijk omvatte. De verhalen gingen dan over Hendrik Bos, bijgenaamd het Boordeknopie, de dames Hootsen of Mien Heijnekamp van de winkel in comestibles

Janna de Haas met haar oudste zoon Jan (collectie M. van Schuppen)

naast slager Van Hunnik. De andere dochter, Cor, was getrouwd met Jo van Ringelstein en woonde in Dordrecht. Zij kwam iedere zomer met man en kinderen in het hotel logeren.

De Roskam en de Kegelbaan

De tweede zoon, Gert Jan, werd geboren in 1882. Hij trouwde met Dirkje Pol, die ook in het hotel werkzaam was. Dirkje was de dochter van Pol, de beheerder van de fietsenstalling aan station De Klomp. Na hun huwelijk ging het echtpaar in Bunnik wonen. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren: de zonen Jaap en Bep en de dochters Jannie en Corrie. Omstreeks 1923 kwam Gert Jan met zijn gezin terug naar Veenendaal en begon hij met hotel De Roskam aan de Kerkewijk tegenover het station.

Hij had vaste klanten, waaronder ook Engelse zakenmensen. Hij liet een kegelbaan bouwen, waar iedere vrijdag de kegelclub bijeenkwam. Als er een bruiloft of een andere partij werd gehouden in het hotel, werd daarna het feest bijna in alle gevallen voortgezet in de Kegelbaan. Over de banen werden dan houten planken gelegd, zodat

die ruimte als dansvloer gebruikt kon worden.

Gert Jan overleed in september 1944. Zijn vrouw Dit zette, zoals haar schoonmoeder dat lang geleden had gedaan, de zaak alleen voort. Vlak na het overlijden van Gert Jan werd het hotel door de Duitsers gevorderd en trok moeder Dit met haar kinderen in bij haar zwager Bart. Deze periode duurde niet lang, maar toen het gezin terugging naar De Roskam waren er twintig man nodig om het hotel weer bewoonbaar te maken. Ook de Kegelbaan werd vernield, maar ook die werd na de oorlog weer hersteld. Zoon Jaap, getrouwd met Mabie de Gier, kwam in de zaak en kreeg de zorg voor de paarden en de rijtuigen, het zogenaamde rouwen en trouwen. Tweede zoon Bep trouwde met Gerrie Hoek en dit echtpaar trok bij moeder Dit in om de dagelijkse leiding van De Roskam op zich te nemen. Omstreeks 1948 hertrouwde Dit de Haas met Wim Hoek, de vader van haar schoondochter Gerrie. Zij vertrok uit het hotel.

Toen de hotelfunctie werd opgeheven, werd Reisbureau De Haas in het pand gevestigd. Kees van Jan had het reisbureau onder zijn beheer, Jaap

De Kerkewijk gezien vanaf het Stationsplein in de richting van de Markt met rechts hotel De Roskam en de ingang naar de garage van De Haas, circa 1946 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van Gert Jan deed de bussen en het ziekenvervoer. Hij bestuurde de ambulance en werd vaak 's nachts uit zijn bed gebeld. Omstreeks 1955 gingen Jaap en Mabie boven het reisbureau wonen.

Links van De Roskam, naast het huis van Kloot, stond een garage die werd geleid door Jan de Haas. Toen de garage te klein werd, werd een nieuwe gebouwd aan de andere kant van De Roskam. De firma kreeg van Volkswagenimporteur Pon het dealerschap toegekend, waarna de naam De Haas nog vele jaren aan het merk Volkswagen verbonden bleef. Bep van Jan en Jaap van Gert Jan hadden er de leiding. Kees van Jan deed de administratie en de kantoren waren gevestigd in het oude hotelpand.

Jongste zoon Bart was getrouwd met Wijntje Hardeman. Uit dit huwelijk werden zoon Piet en dochter Jannie geboren. Piet was net als zijn vader een handige zakenman. Aanvankelijk werkte ook hij in het familiebedrijf, maar bij zijn veel oudere neven kreeg hij geen voet aan de grond en daarom begon hij voor zichzelf. Tot hij naar Apeldoorn vertrok, woonde hij met zijn vrouw Corrie boven het reisbureau. Bart woonde in een van de drie huizen tussen De Korenbeurs en de pastorie van de Oude Kerk naast kapper Brunekreef. Na zijn overlijden op 26 juni 1955 bleef zijn vrouw Wijntje er wonen. Nadat Wim Hoek overleden was, trok Dit, de weduwe van Gert Jan, bij haar in. Toen de drie huizen werden afgebroken, verhuisden de twee dames De Haas naar de woning boven de Amsterdamse Bank aan de oostzijde van de Markt.

Mobilisatie

Tijdens de mobilisatie zat het hotel vol officieren. Zij waren ingekwartierd bij burgers, maar overdag waren ze in De Korenbeurs en daar aten ze ook. Dat bracht veel drukte met zich mee, maar de dochters van Wim genoten ervan. Er stond een schildwacht voor de deur en er werd een vaste kok in dienst genomen die Van Raay heette. Overste Van den Briel was ingekwartierd bij burgemeester Van Kuyk en hij was vegetariër. Maar kok Van Raay had in die drukte niet veel op met vegetariërs en dus scheppte hij soep uit de pan, klopte er een ei door en serveerde dat tot

volle tevredenheid van de overste als vegetarische soep. Totdat de overste een bot in zijn soep vond. Niet veel mensen hebben ooit een dergelijk staaltje vloeken aangehoord.

Een van de officieren was Kees Stip. In de hal van het huidige appartementencomplex De Korenbeurs hangt een gedicht van zijn hand, dat hij na de oorlog namens de officieren van het 10^e Regiment Infanterie aan Wim de Haas opdroeg. In de oorlog werd het hotel gevorderd door de Duitsers, die ook de paarden meenamen. Er bestaan ontroerende filmbeelden van deze trieste gebeurtenis. Noodgedwongen verhuisde de familie met de vier dochters naar een huis aan de Stationssingel. Ook een zus van moeder Maatje verbleef met haar man en twee kinderen in dit huis. In deze periode zat vader Wim een half jaar in een gevangenis in Utrecht. Hij werd gegijzeld als represaille voor de moord op een Duitser. Toen het gezin na de bevrijding terugkeerde, was het hotel ontzettend vuil. Het was een puinhoop en overal zaten luizen.

Marechausseekazerne

In 1947 vroegen en kregen de gebroeders De Haas vergunning om de benedenverdieping van de leegstaande marechausseekazerne te huren voor opslag van materiaal en stalling van autobussen en rijtuigen. De koetsen en bussen moesten in de openlucht worden gestald en dat bracht vooral 's winters veel ongemak en hoge onderhoudskosten met zich mee. De broers boden de gemeente een huur aan van f 150,- per jaar en zegden toe de kosten van het geschikt maken als stalling ten bedrage van f 400,- voor eigen rekening te nemen. Burgemeester en wethouders brachten een gunstig advies uit aan de raad en in 1948 en 1949 werd de huur met een jaar verlengd.

In 1950 echter werd de huur opgezegd. De Haas protesteerde en op 18 september gaf de gemeente aan de kazerne van week tot week te willen verhuren. Op 2 april 1951 kondigde zij een huurverhoging aan van 15%. Dat betekende een verhoging van de huurprijs tot f 174,20 oftewel f 3,35 per week. Maar misschien werkten de verschillende afdelingen van de gemeente toen ook wel eens langs elkaar heen, want drie dagen

later, op 5 april, werd de huur opgezegd. Op 23 april kwam er echter weer een vergunning om de lijkkoe en de lijkauto in de kazerne te stallen, maar de firma ging haar boekje te buiten: tot ontstemming van de gemeente werden er drie voertuigen in het pand gestald in plaats van twee. Op 1 september 1951 werd de huurovereenkomst definitief beëindigd.

Recepties en feesten

Op 3 september 1954 werd het 75-jarig bestaan van de firma gevierd en tegelijkertijd werd het nieuwgebouwde garagecomplex naast De Roskam in gebruik genomen. De nieuwe garage had een vloeroppervlak van 2500 m². Op de dag van het jubileum hadden de autobussen in dat jaar 1,7 miljoen mensen vervoerd en ruim twee miljoen kilometers afgelegd.

rouw- en trouwrijden met luxe auto's voor zes tot acht personen. Een van de opgesomde voordelen werd als volgt omschreven: 'Alle chauffeurs zijn gekleed in hetzelfde onberispelijke uniform, waardoor het totaal één geheel vormt en een keurig aanzien geeft.'

Een enkele keer werd de garage voor een andere activiteit gebruikt. In 1955 bijvoorbeeld werd er een grote bijeenkomst gehouden ter gelegenheid van de herdenking op 4 mei. Sprekers die avond waren ds Goedhart, ds Overduin en ds Van de Pol en hun voordrachten werden afgewisseld met zang van de gezamenlijke Veense koren. Dit grote koor oefende regelmatig onder leiding van Gijsbert van Zanten en telde maar liefst 500 leden. De Korenbeurs nam een centrale plaats in Veenendaal in als er feestgevierd werd. Omdat Wim de Haas geen opvolgers in de mannelijke lijn had

Tijdens de receptie ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan was het een drukte van belang (collectie mevrouw A.W. de Haas-de Kleuver)

Maar ook in 1954 kondigde het bedrijf door middel van een advertentie in *De Vallei* van 29 oktober aan dat de stalhouderij werd opgeheven en dat speciale aandacht gericht zou worden op het

en hotel De Roskam werd gesloten, namen Bep de Haas en zijn vrouw Gerrie de leiding van De Korenbeurs over. Omstreeks 1956 verhuisden zij met hun drie kinderen, Wilma, Gert Jan en Ditta,

naar de Markt.

Ontelbare recepties zijn er gehouden, zoals bijvoorbeeld die van Jan Stip, toen hij in 1952 25

deringen plaats in de bovenzaal van het hotel. Als laatste maar niet als minste koos Sint Nicolaas elk jaar zijn domicilie in De Korenbeurs.

De zuidelijke zijde van de Markt met van links naar rechts hotel-restaurant De Korenbeurs, de stalhouderij van de firma Wed. A.W. de Haas, de woning van dokter W. Remme, de woning en kapperszaak van J. Brunekreef en de woning van Bart de Haas. Het grote huis rechts was oorspronkelijk de pastorie van de Oude Kerk, werd later de woning van dokter Remme en is nu het Historisch Museum Het Kleine Veenloo (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

jaar voorzitter van de Vereniging Oranjedag was. De vereniging hield er ook haar bestuursvergaderingen, maar die werden voor een evenwichtige verdeling afgewisseld met vergaderingen in het andere hotel dat Veenendaal rijk was: La Montagne. Op Koninginnedag was het er een drukte van belang. Werd er een huis publiek verkocht: het gebeurde meestal in De Korenbeurs. Bijeenkomsten van de winkeliersvereniging vonden plaats in De Korenbeurs, evenals vergaderingen van de Schietvereniging Prins Hendrik en de bijeenkomsten van de Rotary Club Veenendaal. Ook de broers Frans en Henk van Schuppen namen in 1972 met een receptie in De Korenbeurs afscheid van hun werkzame leven bij de Ritmeester. In verband met de bouw van het nieuwe raadhuis vonden met ingang van 1 januari 1961, gedurende een aantal jaren, de gemeenteraadsverga-

Het hotel verouderde echter en voldeed niet meer aan de eisen van de moderne tijd. De kamers hadden geen bad of douche en besloten werd een nieuw hotel op het plein achter de oude Korenbeurs te bouwen. Misschien speelde in de besluitvorming ook mee dat de pachtovereenkomst voor de strook grond waar de serre op was gebouwd, in 1959 was ontbonden. Het nieuwe hotel werd ontworpen door de bekende Veense architect Geert de Geit en in 1960 opende het zijn deuren. Het pand telde achttien logeerkamers, waarvan twee met bad en vier met douche. De overige kamers moesten het doen met twee douches op de gang. De Korenbeurs was vooral een hotel voor de vele zakenmensen die het industriële Veenendaal bezochten. Zowel Bep als Gerrie stonden als zeer klantgericht en servicegevoelig bekend. Bep schroomde

niet zijn vrouw 's avonds laat uit bed te halen als het de leden van de bridgeclub nog liefde een kroketje te eten. De kroketten stonden trouwens bekend als de lekkerste in de wijde omtrek. Werd er een spannende voetbalwedstrijd op de televisie uitgezonden, dan mochten de gasten kijken in de huiskamer. Als Gerrie boodschappen ging doen liet ze een lijstje achter met de winkels die ze ging bezoeken, zodat haar man haar kon bellen als een van de gasten iets wilde eten. Dat deze service nog al eens ten koste ging van de privacy van het gezin, werd als onvermijdelijk geaccepteerd.

In 1975 werd het totale aandelenpakket van de NV De Haas overgenomen door volkswagenimporteur Pon, die de diverse onderdelen van het bedrijf apart doorverkocht. Uiteindelijk werd de nieuwe Korenbeurs in 1986 afgebroken. Waar eens een prachtig hotel met een rijk Veens ver-

leden heeft gestaan, staat nu appartementencomplex De Korenbeurs.

Bronnen

Bep de Kleuver-de Haas: Mondelinge overlevering (en altijd bereid aan te vullen of te verbeteren)

Hennie de Haas: Aanvullingen op het verhaal van haar zus Bep

Corrie van Hardeveld-de Haas en Mabie de Haas-de Gier: Mondelinge overlevering

Gert Jan de Haas: Herinneringen

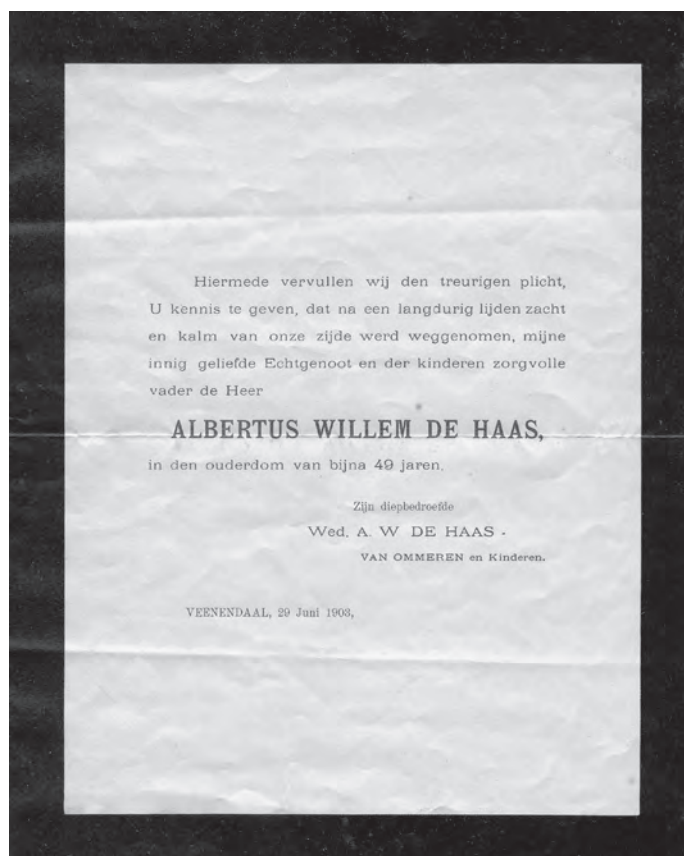
Teus van Beek: *Wij groeiden op in Veenendaal*

Oud Veenendaal, november 1999: 'De Gelderse en Stichtse wagen', Janneke van Wakeren

Gemeentearchief Veenendaal: Stukken betreffende de erfpachtovereenkomst en de marechausseeakzerve

Ferry Bosman: *De eeuw van de NBM*

Uitvaartonderneming Innemee en Zn., Den Haag

Het overlijdensbericht van A.W. de Haas (collectie M. van Schuppen)

Kleine, grote en groene monumenten

Voorzitter Van 't Veld van de HVOV kon een honderdtal aanwezigen welkom heten op de ledenbijeenkomst van 26 maart 2009. In het bijzonder de sprekers: leden van de werkgroep Monumenten.

DOOR HENK VAN 'T VELD

Eerst kwamen de jaarstukken over 2008 aan de orde. Het jaarverslag werd vastgesteld en de voorzitter dankte namens het bestuur alle vrijwilligers, alle medewerkers - in het bijzonder Hennie Henzen en diens zoon Berry, onze administrateur - en alle leden van de werkgroepen. Eveneens dank aan bestuurslid notaris Ottens die ook dit jaar in zijn kantoor het bestuur vergaderruimte bood.

Het financieel verslag liet een batig saldo zien van € 216,-. Akkoord werd gegaan met het voorstel dit bedrag toe te voegen aan de algemene reserve.

De heer Nauta had de boeken al gecontroleerd en in orde bevonden; het andere lid van de kascommissie, de heer Lichtenberg, echter nog niet. Het voorstel akkoord te gaan met het financieel verslag en de penningmeester te dechargeren werd daarom uitgesteld tot de jubijeenkomst. Wel werd de sluitende begroting 2009 aanvaard.

Voorzitter Henk van 't Veld, secretaris Ineke van Schuppen en bestuurslid Wout Brands, alle drie aftredend en zich herkiesbaar stellend, werden met algemene stemmen herkozen.

Vervolgens vestigde Henk de aandacht op de website www.oudveenendaal.nl. Deze is geheel vernieuwd door de bestuursleden Brands en Slok, samen met Hennie Henzen, en dinsdag 24 maart officieel geopend door de cultuurcoördinator Suzanne van Els.

Hierna deden twee bestuursleden een oproep. Gerard Muller vroeg mensen met ervaringen uit de tijd van de Grebbelinie zich bij hem te melden. Wout Brands zocht namens het Comité Open Monumentendag vrijwilligers voor deelname aan een van de werkgroepen die belast zijn met de voorbereiding van de dag of als gids

voor de activiteiten op de dag zelf, zaterdag 12 september 2009.

Commissie Kleine monumenten

Janneke van den Berg-van Wakeren en Aart Aalbers presenteerden deze commissie die als doel heeft het behoud van kleine monumenten in de openbare ruimten. De geschiedenis van Veenendaal is van deze monumenten af te lezen: levensbomen, gedenksteden, jaartallen, sierstenen enzovoort. Ook en vooral de grafstenen op de oude begraafplaats aan het Kostverloren en het oude gedeelte van de Munnikenhof. Een oud Veens gezegde luidde: 'De fabrikanten lagen op de heuvel, de dommen aan hun voeten.' Gepoogd wordt zo veel mogelijk bijzondere grafstenen te bewaren.

Stationsstraat 73, 1988. Gedenksteen, herinnerend aan de wederopbouw van deze boerderij na de oorlogshandelingen in 1940 (dia Peter Will, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De commissie is voorts in gesprek om een aantal interessante dingen te behouden nu de Christelijke Scholengemeenschap Veenendaal

aan nieuwbouw gaat beginnen. Een prachtig tegeltableau werd ontdekt bij de verbouwing van het pand van Van Ravenhorst onder aan de Markt.

Nadat veel gedenkstenen op het scherm waren getoond, volgde een aantal oproepen. Wie wil lid worden van de commissie? Wie weet waar nog bijzondere gedenkstenen te zien zijn?

Commissie Groen

Wim van Heteren toonde foto's van monumentaal groen in Veenendaal. Wij mogen dan wel geen eik met een omtrek van 13 meter hebben zoals in Engeland, waardevolle bomen zijn de beuk bij de Frisia Villa, de plataan en de treurbeuk op de begraafplaats De Munnikenhof enzovoort. De vraag is: hoe ga je ermee om, hoe houd je ze in stand?

Commissie Grote monumenten

Peter Doolaard schetste in vogelvlucht de procedures bij de aanwijzing van monumenten - rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten - en toonde een aantal van de 41 gebouwen waarvoor

De boerderij Oud Ruisseveen, 2009 (foto Aart Aalbers)

de status van monument is aangevraagd, zoals de rooms-katholieke Salvatorkerk en de hervormde Sionskerk.

Boerderij Oud Ruisseveen

Ten slotte vertelde Aart Aalbers boeiend over dit gemeentelijk monument. Vele zaken passeerden de revue: bewoners vanaf de zeventiende eeuw; lijsten van bezittingen; de watersnood in 1855, waarbij Roelof van Hal omkwam; de vele bijnamen die de bewoners hadden. Henk van den

Brandhof leek op prins Hendrik en werd Henk de Prins genoemd. Over hem wist Aart veel anekdotes te vertellen.

De voorzitter prees aan het eind van de avond de sprekers voor hun inzet, hun deskundigheid en hun interessante presentaties. Daarna werden alle aanwezigen wel thuis gewenst.

De Sionskerk aan de Adriaen van Ostadelaan (de tekst op de foto vermeldt abusievelijk de Dijkstraat), circa 1970 (collectie gemeentearchief Veenendaal)

Uitgelezen

Wat een verschil. Het ene boek gaat over een Veenendaalse sportvereniging die net haar zestigjarig jubileum heeft gevierd en het andere over een man die nooit in Veenendaal heeft gewoond en niet ouder is geworden dan achtenveertig jaar.

DOOR GERT GROENLEER

Peter Will 21-8-1896 - ??-4-1945. Een levensverhaal door Bert en Peter Will. Geïll., 56 p., Teamwork, Tjebbe Will, ISBN 978-90-9023827-2, € 12,50.

Samen met zijn oudere broer Bert vertelt ons actieve lid Peter Will de familie het verhaal van zijn vader. Peter Will senior zat in de oorlog in het verzet en heeft zijn daden met de dood moeten bekopen. Maar wat deed hij precies en waar en wanneer is hij overleden? Door accuraat archiefonderzoek in Nederland en Duitsland hebben de broers veel vragen kunnen beantwoorden. Gepassioneerd én nuchter schetsen zij het leven van een man

die reeds vroeg de nazi-praktijken doorzag en 'al spoedig na de Duitse inval op allerlei wijzen bij het verzet betrokken geraakte' (p. 17). Hij hielp onderduikers en geallieerde vliegers, stond in verbinding met een radiogroep en verspreidde illegale bladen. Na zijn arrestatie op 1 december 1943 kwam hij via Arnhem en Amersfoort in een van de buitenkampen van Neuengamme terecht. Bij de nadering van de geallieerden in april 1945 werden de uitgeputte gevangenen in afgesloten wagons geladen voor een doelloze zwerftocht door Noord-Duitsland. Een van de talloze slachtoffers was Peter Will. Het fraai

uitgevoerde boekje maakt ook duidelijk wat zijn dood heeft betekend voor moeder Will en de zes zonen. Zij kwam pas tot rust in 1966 na de herbegravenis van haar man op de erebegraafplaats in Loenen. Voor een exemplaar van het boek met cd kunt u zich wenden tot de tweede auteur: 0318 - 511523.

Tafeltennisvereniging SKF 1949-2009. Zestig jaar tafeltennis in Veenendaal door Wilfred Berkhof, Henk Brouwer, Rob van Genderen en Gert de Man (red.). Geïll., 91 p., eigen uitgave.

In dit verzorgde jubileumboek gaat het om de geschiedenis, de successen en de mensen. Voor feiten en cijfers moet je op de website zijn: www.ttv-skf.nl. SKF is een fusieclub, voortgekomen uit de vereniging Climax en de bedrijfsverenigingen van de Scheepjeswol en de kogellagerfabriek. Aan het woord komen oudgedienden als Piet van Manen, Cor van Dam, Rijn van Wely, Ties Kalee, Jan van den Berg en Herman van Well. Marinus van Elst, in de tachtig inmiddels, was jarenlang de oudste competitieplayer. In 2000 speelde hij zijn 52^e seizoen. Henk van Spanje geldt als het grootste SKF-talent aller tijden. Als zeventienjarige werd hij in 1982 voor het eerst kampioen van Nederland. Historische hoogtepunten waren ook de bouw van het clubhuis in 1971 en die van 'de mooiste tafeltennisshal van Nederland' in 1994 (p. 61). En of je nu leest over beslissingswedstrijden, de Pekkenboys, scholierenkampioenschappen, de recordpogingen van Huub Sio, Brenda Vonk-Huntelerslag, de pretnacht, de 50+ groep of de Wall of Fame: steeds weer is er die weldadige mix van inzet en gezelligheid die van SKF een plaatselijke en landelijke topclub heeft gemaakt. Momenteel telt de vereniging 221 en nog meer leden (p. 4). Het boek is verkrijgbaar bij Gina van Poolen: 0318 - 556305.

De werkplaats

*Er zijn plannen om de toegang tot Veenendaal via De Klomp af te sluiten.
Door de ogen van ons werkgroeplid Jan van de Haar kijken we al nostalgisch terug op hoe het eens was, toen men nog 'de Klomp om' kon rijden.*

WERKGROEP DIALECT, VELDNAMEN, STRAATNAMEN EN BIJNAMEN

Drome in de file

'k Was onderlest weer is in 't Vèèn!
Toek binneree, sting ik medèèn
al stokstijf stil, en net wa 'k zæg,
ik was krek op te Nijeweg.

Ik sting daor in een gròte rij,
en gloof ut mar, gien mins was blij.
De mèèste lui han net as ik
van al da stilstaon niks gien schik.

Zewat of hèèl bij Raandweg-west,
- daor kwam ik dan, te langelest -
koj 't ok nör aandre kaante zien:
wel duzend auto's taor, meschien!

Ik doch an vrogger, op tie stee,
toe 't wegdek nog mæ stène lee;
een klinkerweg, een bietjie bol.
Nòòt van ze lève sting ut vol!

Veur daj an 't romse kaarkhof was,
de letters op de grenspaol las,
doch ie: 'Nou bink een eind ôt 't Vèèn,
hier is 't Rezwou, veurbij die stèèn.'

Gelukkeg waj dur nied allèèn,
want vrijerspaortjies liepe hèn,
zaote gedureg an de kaant,
of liepe vurt, duk haand in haand.

Dan kwam ie an de Batterij
- ok taor was duk een bar gevrij -
en vudders an de Klomperstèeg,
waoj gaauw al zicht op 't einde krèèg.

De Nieuweweg-noord (vóór 1960 gemeente Renswoude) bij de in 1934 hernieuwde rooms-katholieke Willibrorduskerk met op de voorgrond café-restaurant De Bijenkorf van J. van Kessel, circa 1950 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Ok was tur 't dijkie nör Rezwou,
gebròkt deur jonge lui al gaauw.
Die zeeë: 'Ik lop binnedeur,'
mar kwamme aarges aanders veur!

Rechdeur, gekomme bij De Klomp,
daor was 't da je bij tije zwom.
Want med een zwaore règeval
sting 't waoter mèters hoog, daor al.

En dan, jewel, we bin dur weer,
was tur een file, keer op keer.
Da woord haj nòòt nog van gehoord,
een laange rij, da zæg ta woord.

De tunnel was èèn waoterpoel.
En jij, je grèèp zo nös je doel:
aj deuring haj de voete nat,
je moes wel truggaon op je pad.

Veul minse hadde daor de schrik,
mar keindre hadde dur bes schik.

Het viaduct in de spoorlijn Utrecht-Arnhem over de Veenendaalseweg in De Klomp gezien vanuit de richting Veenendaal, circa 1951 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Ut waoter sting daor mèters diep,
gien mins die dur deurhèene liep!

Da hitte toe een peerdestraot.
Daor speule kon bekaant gien kwaod.
As keinders liepie langs te heg
en as De Haos ree, moezzie weg.

't Neumde daor 'De Hòge Bome'
- 'k zie die nòg staon, imme drome -.
Aj doar was, waj een hèel aind vurt,
lopes öt 't Vèèn, kalm an gespurt.

Ut nam bekaant een hallef uur
- nou zitjie laanger nog ant stuur! -.
Bij tæd en wijl' een peerdekaar
al wat tur ree; een rust, hee baar!

Duk doch ie: "k Lop een eind vedan,
hèëllich De Klomp om, ja, en dan
daor onderdeur langs 't Boveneind.'
Zo kuierde je toe, as kind.

Intusse, an De Melm, wör 'k waas,
gaf, veur mijn, weer een auto gaas.
Temet was tur een kleiner rij
en kèke minse ok weer blij.

Veur da 'k bij 't Zaand was, ha 'k gedoch:
'Och kèèl, wa mopper ie nou toch?
In vrogger tæd dan was tur rust,
vandaog de dag het elkèèn hóst.

Mar èèn ding hevve veur mekaor:
we zitte dreug, da's klip en klaor.'
Dus minse, trek mar gien gezich
van onweer en kek mar nör 't lich.

Mar ak weer in de file kom,
dan rij 'k toch grèèg een blokkie om:
van 't Haozepaad richting Rezwou,
De Klomp om, want daor beej al gaauw.

Dan denk ik an die aauwe tæd
toej glad gien hóst had. En temet
rij 'k over de Prinsbennadlaon
zo 't Vèèn in, das tan gaauw gedaon.

Een file is gewòòn een rij,
As 't deurrijdt, bin de minse blij,
en as ut toch wa tègezit,
gao dan De Klomp om, nou ie 't wit.

Jan van de Haar,
anno 2009

Geschiedenis van de oude begraafplaats in vogelvlucht

In november 1812 kreeg 'de heer Maire van Veenendaal' een brief van de onderprefect van het arrondissement Amersfoort waarin deze meedeelde dat het vanaf december van dat jaar niet meer toegestaan was om de overledenen in de kerk te begraven. Op zich zou dat geen probleem zijn omdat men rond de kerk op de Markt ook een kerkhof had, maar de regels schreven voor dat 'het Kerkhof moet leggen ruim, lugtig en op een afstand van 40 metres van den omtrek der bewoonde plaatsen'. Dat laatste was in Veenendaal niet het geval en dus moest er noodgedwongen uitgezien worden naar een perceel grond waar geen huizen in de buurt stonden. Buiten de bebouwde kom dus.

DOOR AART AALBERS

Reeds in 1812 viel het oog op een perceel bouwland 'tusschen de Kerk en de oude Molen' aan het Kostverloren dat eigendom was van Johanna Maria Wildeman. De onderhandelingen over het perceel, dat in de volksmond de naam het Heuveltje had, gingen van start. Meijuffrouw Wildeman liet zich adviseren door de Veenendaler Antonie van der Poel. In 1828 kwam het eindelijk tot een akkoord en op 30 januari 1829 ging het perceel voor f 500,- in eigendom over naar de gemeente Veenendaal (voor 2/3) en naar de gemeente Ede (voor 1/3 gedeelte). Ede betaalde mee omdat ook de overledenen van Gelders Veenendaal hier begraven zouden worden.

Johanna Wildeman bedong naast de prijs ook twee graven op de begraafplaats, maar is daar niet in begraven. Ze deed het grafrecht over aan haar adviseur Antonie van der Poel, de voormalige wethouder van Veenendaal, die er in 1848 in een grafkelder werd bijgezet. Ook Judith van Dolder (in 1857) en Klaas van der Poel (in 1866) vonden in deze kelder hun laatste rustplaats. Hoewel de afdekplaat sinds 1986 langs het hoofdpad ligt, bevindt de grafkelder zich nog steeds onder het gras. Het grafrecht is later overgegaan op mevrouw Roghair van Rijn te Wageningen.

Vakken

Op de begraafplaats is van 1829 tot en met 1947 begraven. De begraafplaats was ingedeeld in vakken. Zo noemde men de vakken van de eigen graven, waar nu nog de graven met de hekjes staan, Noordoost en Noordwest. Op Noordoost hadden 189 en op Noordwest 161 families een eigen graf. Volgens de in het gemeentearchief aanwezige overzichten hadden bijvoorbeeld de families Brinkhuis en Van Burken een gemetseld graf, de families Bomas en Van der Schans een grafkelder en de families Drost, Van Beek en Van Barneveld een grondgraf. Zo werden in het graf van mijn voorvader Klaas de Waal tussen 1853 en 1916 maar liefst zeventien mensen begraven. Het aantal hier begraven personen loopt in de duizenden. In 1812 woonden er in Stichts en Gelders Veenendaal ongeveer 3100 mensen en op de Joden na werd bijna iedereen begraven in Veenendaal. De bereikte leeftijden waren zeer divers. In het begraafregister zien we bijvoorbeeld in 1904 de achtereenvolgende leeftijden: 16, 68, 78, 37, 20, 45, 32, 89, 39, 14, 52, 80, 82, 88, 69, 1, 10, 2 en 69 jaar. We weten dat de gemiddelde leeftijd ongeveer 45 jaar was en dat het aantal inwoners flink steeg, wat betekent dat

er op de oude begraafplaats minimaal 6000 en misschien wel 7000 mensen begraven liggen.

Nieuwe begraafplaats

In 1917 werd begonnen met het uitgeven van graven op de nieuwe algemene begraafplaats aan de Munnikenweg, waarna de oude begraafplaats gedurende dertig jaar alleen nog maar voor bijzettingen in bestaande graven is gebruikt. Enkele personen, onder wie de directeur van de Veenendaalse Stoomspinnerij en -Weverij Spencer Elce, maakten van de gelegenheid gebruik om de stoffelijke resten van familieleden over te brengen naar een nieuw graf aan de Munnikenweg, omdat men door de geslotenverklaring van de oude begraafplaats anders niet samen in één graf begraven kon worden. In de

jaren zeventig van de vorige eeuw wilde men de begraafplaats ruimen om er door de VSW een fabriek op te laten bouwen, maar dit plan is nooit uitgevoerd.

Tijdens de renovatie van 1986 is een aantal gedenksteden langs het middenpad gelegd en die geven dus niet meer de plaats aan waar de op de stenen genoemde personen daadwerkelijk begraven liggen. De overige gedenksteden zijn vernietigd. Een uitzondering vormen de drie graven met het hekje eromheen en de onlangs herontdekte gedenksteen van dominee Bervoets, die aldaar in 1881 is begraven. De grillige rij beukenbomen langs de Weverij is ontstaan omdat men een aantal jaren na de sluiting in 1948 is gestopt met het knippen van de beukenheg. De heg is inmiddels 175 jaar oud.

De oude algemene begraafplaats aan de Achterkerkstraat met op de achtergrond een deel van het Kostverloren, 2004 (foto Arie Bravenboer, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Flitsen uit de geschiedenis van de tabak

De heer Coen van Viegen heeft allerlei wetenswaardigheden verzameld over de geschiedenis van Veenendaal. Deze keer gaat zijn bijdrage over de de tabak.

DOOR COEN VAN VIEGEN

1492. Christophorus Columbus ontdekt Amerika en het zo 'geurige kruid tabak'. De inlanders bieden hem op 12 oktober van dat jaar gedroogde bladeren van de tabaksplant (*nicotiana tabacum*) aan. Het roken van tabak wordt later door Spaanse en Portugese zeelieden overgebracht naar Turkije en Egypte; via Engeland bereikt die gewoonte ook de Nederlanden. Het geurige kruid zal in tweeërlei opzicht een belangrijke bijdrage gaan leveren aan de welvaart van het dorp Veenendaal en omgeving; in de eerste plaats door de teelt en verwerking en in de tweede plaats door de industriële en particuliere vervaardiging van sigaren.

1580. Omstreeks deze tijd zou het pijproken algemeen ingeburgerd zijn onder alle lagen van de bevolking; men 'suyght toeback' uit aarden pijpen en de 'stenen gouwenaars' worden wereldberoemd.

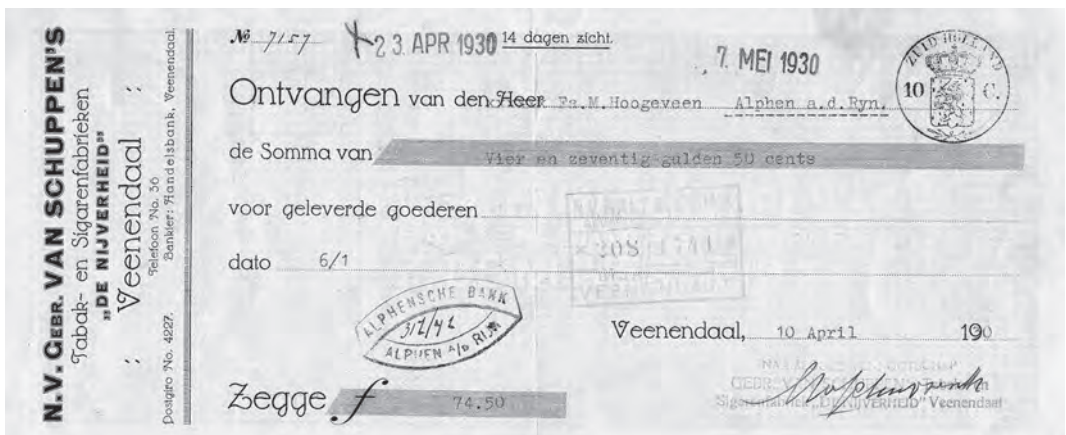
1598. De eerste tabak wordt vanuit West-Indië in Nederland aangevoerd. Dit feit is voor Veenendaal

nog niet van belang, anders dan voor de tabak rokende, snuivende en pruimende inwoners. In ons land komt een rokerscultuur op gang en tabak snuiven begint ingang te vinden, zowel bij de mannen als bij de vrouwen.

1615-1630. In het gewest Utrecht wordt reeds op vrij grote schaal tabak verbouwd, vooral de zwaardere soorten. Rond Amersfoort verbouwt een vijftigtal planters tabak van het pittige soort '*nicotiana rustica*' en in 1670 zijn het er ongeveer 120.

1636. 30 november: In documenten van de Utrechtse Staten wordt voor het eerst gerept van in dit gewest geplante tabak. Voordien werd er door de Staten slechts gesproken over geïmporteerde tabakken.

1667. In Amsterdam adverteert een tabakshandelaar met de "bepaamde tabaksrolletjes genaamd sigaren".

Kwitantie van een Veenendaalse sigarenfabriek, 1930 (collectie Ineke van Schuppen)

1680. De Nederlandse geograaf Olfert Dapper schrijft in zijn *Nauwkeurige Beschrijving van Klein-Azië*: 'Koffie versterkt het hert, de hersenen en mage, en helpt de spijs te verteeren. Het opent ook alle verstoppingen der ingewande, en wordt in koude gezwollen van lever en milt, en in koude verstoppingen, met groot voordeel gedronken.' In Den Haag schijnt reeds een jaar of tien een 'coffihuys' te bestaan waar gegoede burgers koffie kunnen drinken en een pijp 'toeback' roken.

1700. In het begin van de achttiende eeuw vestigt zich een aantal Amsterdamse tabakspinners in Amersfoort. Hiermee komt voor het eerst ook de bewerking van het tabaksblad van de grond. De lagere lonen en het ontbreken van een uitvoerheffing verschaffen de stad een concurrentievoordeel ten opzichte van Amsterdam. Van veel succes blijkt echter geen sprake te zijn, want in een aantal afzetgebieden is men zelf ook overgegaan tot de bewerking van tabaksblad.

1705. Celighman Levi drijft in het Veen een 'toebackspinnerij' die eigendom is van Abraham Cohen en Zoonen te Amsterdam. In die spinnerij wordt de in deze contreien verbouwde tabak ontnerfd en gesponnen tot rollen die elders gemakkelijk kunnen worden vervoerd en verwerkt.

1749. In Gelders Veenendaal vindt 13% van alle hoofden van huishoudens werk in de verbouw van tabak. In de Bovenbuurt is dat zelfs 35%.

1790. De in 1765 te Veenendaal geboren Benjamin Philips, zoon van Philip Philips en Rebecca van Crefeld, vestigt zich als handelaar van tabak en textiel in Zaltbommel; hij trouwt er met Lea de Hartog. Zij gaan van de Joodse Godsdienst over naar de Gereformeerde (Hervormde) Kerk. Twee van hun rechtstreekse nakomelingen, Gerard (1858-1941) en zijn broer Anton (1874-1951), zonen van Frederik Philips (1830-1900) en Maria Heyligers, zijn samen met hun vader de grondleggers van een gloeilampenfabriek die later uitgroeit tot het Philips-concern te Eindhoven.

1846. Op 7 augustus barst een zwaar onweer los boven deze omgeving; het gaat gepaard met

een hevige storm en hagelbuien. Alle te velde staande tabak, boekweit en andere gewassen worden vernield. 'Alles is te leur gegaan', schrijft iemand die begaan is met het lot van de toch al arme bevolking.

1887. Jochem van Schuppen Hzn. (1868-1941) sticht op 20 september een tabakskerverij op de plaats van de voormalige smederij van Hendriks bij de Markt, tegenover het postkantoor. Na afbraak van het oude pand verrijst er een nieuw gebouw van vier bij twintig meter met verdieping en zolderruimte (zie 1889).

1889. Oprichting van de firma Gebroeders van Schuppen's Tabak- en Sigarenfabriek De Nijverheid door Jochem van Schuppen en zijn broer Marinus (1867-1953). Enkele jaren nadien telt de fabriek reeds 30 werknemers en in 1912/1913 circa 200.

1912. Invoering van de Wet op de tabaksaccijns. Men kiest voor het systeem van banderolleren, waarbij de fabrikant de accijns wel vooruit moet betalen.

1915. Op 12 juli wordt het merk Ritmeester gedeponeerd. De naam Sigarenfabriek De Nijverheid wordt veranderd in NV Gebroeders van Schuppen's Ritmeester Sigarenfabrieken.

Gezicht vanaf het dak van de Ritmeester Sigarenfabriek in de richting van het centrum van Veenendaal, 1939. In het gebouw ernaast was de Panter (& Tijger) Sigarenfabriek gevestigd. Links op de voorgrond zien we de Kerkewijk. (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Wie, wat, waar en wanneer?

Op de bijeenkomst van 11 december 2008 bleek weer eens tijdens de door Ineke van Schuppen gehouden powerpointpresentatie 'Leven en welzijn in Veenendaal' hoeveel kennis over het oude Veenendaal bij de leden aanwezig is. Velen van hen hebben nog persoonlijke herinneringen aan gebouwen of bewoners van gebouwen.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Tijdens de presentatie kwamen vanuit de zaal allerlei aanvullingen en correcties op hetgeen bij de foto's werd verteld. Helaas ontbrak die avond een loopmicrofoon, waardoor niet alle aanwezigen deze informatie meekregen. Dat bracht de redactie op het idee de rubriek 'Bijzonder belicht' een enigszins andere invulling te geven.

Het zou ontzettend jammer zou zijn als alle informatie en leuke (of droevige) verhalen in de vergetelheid zouden raken. Daarom plaatsen wij in de komende uitgaven in plaats van foto's met voor ons onbekende personen foto's en/of ansichtkaarten van straten of gebouwen. Daarbij wordt u als lezer en ervaringsdeskundige uitgenodigd om alles wat u weet over datgene wat op

de foto te zien is, te delen met de andere leden. De naam van de rubriek wordt veranderd in 'Wie, wat, waar en wanneer?'

Ineke van Schuppen zit klaar om uw reacties te ontvangen. Dat kan op een aantal manieren: per post naar Eekwal 3, 3904 DL Veenendaal, per telefoon op nummer 0318 511066 of per e-mail naar: van.schuppen@tip.nl. Uiteraard plaatsen wij de reacties in het volgende nummer.

We doen meteen maar een eerste aanzet. Dit zijn drie ansichtkaarten uit de powerpointpresentatie, maar niet iedereen heeft de aanvullingen gehoord en er was ook niet steeds voldoende tijd om alles te noteren.

De foto van het Zwaaipein (onderaan bladzijde 50) riep ook tijdens de bijeenkomst vragen op. Vanuit welke richting kijken we?

De foto 'Veenendaal 't Gelderland' (hierboven) leverde veel reacties op. Niet alles is genoteerd, dus graag zien we de informatie nogmaals tegemoet. Wie woonde in welk pand en wie woonden in de panden die net buiten de foto vielen?

Welke winkels staan er op de foto (hierboven) van de Hoofdstraat? Herkent iemand misschien ook mensen?

Dus beste leden, schroom niet en ga er voor zitten. Denk niet dat wat u weet niet belangrijk is. Wij zien uw reacties graag tegemoet.

Berichten uit Het Kleine Veenloo

Het Historisch Museum Het Kleine Veenloo presenteert van zaterdag 13 juni tot en met zaterdag 8 augustus een zomerexpositie met verrassende verzamelingen van inwoners van Veenendaal.

DOOR MARTIN BRINK

Enkele jaren geleden presenteerde het museum een wisseltentoonstelling van de meest uiteenlopende collecties. Het bleek dat er flink wat werd verzameld in Veenendaal en de tentoonstelling was een groot succes. De afgelopen maanden is gewerkt aan een vervolg op deze expositie. Dat resulteert nu in een nieuwe presentatie van allerhande verzamelingen die met elkaar gemeen hebben dat de bezitters ze met veel liefde en vaak ook veel moeite bij elkaar hebben gebracht. Met genoeg tonen de verzamelaars hun schatten en delen ze hun passie met anderen.

Te zien zijn onder meer mineralen, kerstgroepen (van Ida en Peter Diemer, leden van de Vereniging Vrienden van de Kerstgroep Nederland), postzegels (in thema's), blikken, stropdassen, kinderserviesjes en peper- en zoutstelletjes. Apart is zeker ook de collectie ansichten en foto's van Gert van Eden, de molenaar van De Vriendschap aan de Nieuweweg. Zijn verzameling ligt in het verlengde van zijn hobby: het vrijwillig molenaarschap.

Putdeksel en puntenslijpers

Puur Veenendaals is de zoldercollectie van Hans Wegen. Zelf geeft hij zijn verzameling het predikaat 'Klein Kleine Veenloo'. Letterlijk alles wat met Veenendaal te maken heeft, verzamelt hij: klerhangers, asbakken, spaarpotjes, een putdeksel met de naam Veenendaal. Hans exposeerde eerder in het museum en komt ditmaal met een flink aantal nieuwe voorwerpen. Ook opvallend is de bijdrage van Wim Goedhart. Deze 61-jarige Veenendaler heeft vanaf 1985 niet minder dan 2100 puntenslijpers verzameld. Sommige exemplaren zijn zo'n honderd jaar oud. Vooral de vormgeving boeit hem: 'Het zijn vaak prachtige kunstwerkjes, ze zijn grappig of speels en als souvenir herinneren ze aan de plaats of

de gebouwen waar we geweest zijn.' Thuis heeft hij zijn slijpertjes gerangschikt in twintig categorieën en in het museum zet hij ze ook per thema bij elkaar.

Het museum Het Kleine Veenloo aan de Markt 10 te Veenendaal is open van dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur.

Zie verder www.hetkleineveenloo.nl.

Een verzameling oude puntenslijpers (collectie Wim Goedhart)

Een verzameling kleurige puntenslijpers in zwart-wit (collectie Wim Goedhart)

Een klooster op Emmikhuizen?

Bij het zoeken in het gemeentearchief naar historisch materiaal voor Oud Veenendaal stuit je soms op wetenswaardigheden die de moeite waard zijn om opnieuw onder de aandacht van ons lezerspubliek te brengen. Zo ook een artikel in het nieuwsblad De Vallei van 17 april 1953 van D. Philips dat we hier met veel plezier en vrijwel integraal overnemen.

DOOR DAVID PHILIPS

De Franse denker Pascal zegt ergens in zijn *Pensées*: Als de neus van Cleopatra - minnares van Caesar en Marcus Antonius - korter geweest was, zou niet alleen haar gelaat maar geheel het aanzicht der aarde veranderd zijn, dat wil zeggen de wereldgeschiedenis zou anders verlopen zijn. Aan deze geestige opmerking en woordspeling moest ik denken toen ik in *De Vallei* van 2 april 1953 het volgende las: 'Zoals bekend heeft op de heuvel van de Rode Haan eens een

klooster gestaan. En het is niet onmogelijk dat, nog voordat Veenendaal werd gesticht, er ook een kloosternederzetting op de heuvel van de Achterkerkstraat - die een schitterende en veilige terp vormde te midden van een waterrijk en herhaaldelijk overstroomd gebied - is geweest.' Ja, als dit alles waar was, zou de geschiedenis van Veenendaal anders verlopen zijn, zouden de wegen enzovoort op andere wijze aan hun naam zijn gekomen enzovoort.

VRIJDAG 17 APRIL 1953

No. 15

DE VALLEI

Uitgave: Drukkerij „De Gelderse Vallei“

Nieuwsblad voor Veenendaal & Omstreken

-Veenendaal, Amerongen, Elst, Rhenen, Achterberg, Overberg, De Haar, Groep, Benedeneind, Kade, Maanderbuurt, Ederveen, Renswoude, Scherpenzeel

Ierland wenst verkeersbrug over Rijn bij Rhenen

Uit Nijmegen vernemen wij, dat de Ierlandse Spoorwegen de spoorwegverbinding bij Rhenen, welke brug over de Rijn tijdens de oorlog geheel werd vernield, volkomen willen opgeven. Naar verhoort zouden de gemeentelijke Ierlandse Kamer van Koophandel overnemen nu een actie in te zetten om er ij de regering op aan te dringen, dat deze overgang voor gewoon verkeer wordt ingevuld. Hierdoor zou een onstabiele schakel worden verbroken in de Noord-Zuid verbindings Oost-Amersfoort over Rhenen.

Brillante opvoering van „Het Voord“ door Ned. Volksconcel

De Theatrische Vereniging van de Ned. Volksconcel en inleidend woord toen, Zaterdagavond in het gebouw van de Eikenlaan door het Ned. Volksconcel een opvoering werd gegeven van „Het Voord“, een vijfde deelspel dat de directie van het Volksconcel „Het Voord“ niet wil opvoeren zonder deze inleiding. Dit en te voorkomen dat het stuk spot of grinnik bij de toeschouwer zal wekken. Inleiding noemde „Het Voord“ een stuk zware evangelie-prediking en hij is het verzoek van de Veenendaalse V.V.V.-Kunstkring om deze inleiding te houden, met graagte te hebben ingestemd.

Het zou inderdaad mogelijk geweest zijn dat dit stuk een onvoorbereide of en misschien minder goed bezettinge

Weer V.V.V.-Excursies in het nieuwe seizoen

Eenzaals vorig jaar gaat de Ver. voor Vreemdelingen Verkeer voor natuurhistorische excursies organiseren in Veenendaal en omgeving. Vorig jaar werd hiernaas begonnen en toen heeft men deze excursies tot enkele beperkt. Het succes hiervan door een steeds toenemende deelname vooral van buiten de plaats, is voor de V.V.V. aanleiding geweest om voor het komende seizoen een uitgebreid en aantrekkelijk programma van deze excursies samen te stellen.

Dit programma is vastgelegd in een reeks van negen en met toepasbare tekeningen geïllustreerd boekje dat deze dagen door de V.V.V. wordt uitgegeven. In dit boekje vindt men ook uitvoerige omschrijvingen van hetgeen de deelnemers op de te bezoeken plaatsen zullen kunnen aantroffen en bewonderen.

Zowel het excursie-programma als dit fraaie boekje zullen zonder twiffel een nog grotere deelname aan de V.V.V.-excursies tot gevolg hebben en de V.V.V. heeft dan ook de mogelijkheid open gelaten om, indien hiertoe behoefte blijkt te bestaan, nog toekomstige excursies in te lassen. Voor het doen organiseren van deze extra excursies kan men een verzoek indienen bij het secretariaat van de V.V.V. dat gevestigd is op het Gemeentehuis.

De eerste excursie van het nieuwe seizoen gaat naar het Remmersteine Park en wel Zaterdagmiddag 25 April

DE ONDERAARDSE GANGEN

Bepalen wij ons tot hetgeen de heer D. Philips onder het hoofd „Een klooster op de „Emmikhuizen“ berg“ aldert op deze pag. schrift over de geschiedenis van de Achterkerkse heuvel; dan dient allereerst vastgesteld dat wij in deze voor een groot deel zijn aangewezen op hetgeen uit overlevering bekend is. Het archief van de Ned. Herv. Kerk b.v. bevat geen enkel stuk omtrent de bouw en van de aankoop van de grond waarop de kerk aan de Markt getoond werd. De eerste Veenendaalers hebben blijkbaar geen tijd gehad om een ander op schrift te stellen, en zij hebben bepaald niet kunnen vermoeden hoe graag de Veenendaalers van de 20ste eeuw er meer van zouden willen weten. Ook op ander gebied hebben die oude Veenendaalers weinig voor ons opgetekend.

Vast staat wel — en dat is weer een belangrijke aanwijzing bij de veronderstellingen aangaande de kloosternederzetting, welke in de omgeving van de Achterkerkstraat gelegen geweest moet zijn — dat de grond waarop de kerk werd gebouwd, gekocht werd van het Augustijn-klooster in Rhenen. Dit blijkt dan uit de acte welke berust in het archief van het Veenendaalschap uit het jaar 1662, welke acte ook door de heer Philips wordt aangehaald.

De overlevering verhaalt ons dat deze grond oorspronkelijk door uitmuntende van de landerijen bestaande uit bouw- en bosgronden, welke in eigendom waren van en als bestaansbron geërfd werden door het Rhenense klooster.

Het was Adriaan P. de Kleuver met wie Philips van mening verschilde over het bestaan van een klooster in Veenendaal. In dezelfde krant waarin Philips zijn hier herdrukte artikel schreef, hield De Kleuver vast aan zijn overtuiging dat op de Achterkerkse heuvel wellicht een kloosterboerderij of -nederzetting had gestaan (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Geen klooster

Sedert jaren houd ik mij bezig met het naspeuren van de geschiedenis van het kerspel Veenendaal. Geruime tijd heb ik besteed aan een onderzoek naar dat vermeende klooster op Emmikhuizen. Vele oude bescheiden en archiefstukken kwamen mij in handen, maar van een klooster is geen sprake. Oudere schrijvers uit de achttiende en negentiende eeuw als Van Henssen-Van Rijn, W. Moll en W. Hofdijk noemen Emmikhuizen niet. De nieuwere historici, die over veel meer gegevens beschikken, zwijgen er ook over. Een gezaghebbend geschiedvorser als S. Muller Hzn. publiceerde in 1919 *De indeling van het Bisdom Utrecht* en gaf daarin bij de bespreking der afzonderlijke parochies ook de kloosters binnen die parochies gelegen: geen klooster op Emmikhuizen. In 1930 zag van Michael Schöngen het licht *Plan voor een Monastic van Noord Nederland*, waarin hij een overzicht van de toenmaals bestaande kloosterlijsten of monastica gaf: weer niets over Emmikhuizen. In 1935 begon een standaardwerk te verschijnen, namelijk *Nederlandse Kloosterzegels vóór 1600*, waarvan nu twintig afleveringen verschenen zijn (Cisterciënser- en Benedictijnerkloosters): Emmikhuizen ontbreekt, evenals een klooster op de Achterkerkse heuvel. Op de prachtige historische kaarten, van 1920 tot 1923 uitgegeven door de Commissie voor de Geschiedkundige Atlas van Nederland, staan ook geen kloosters in of bij Veenendaal getekend. De reeds genoemde Schöngen gaf in 1941-1942 een *Monasticon Batavum* uit, waarin hij de korte geschiedenis verhaalt van alle, let wel, àlle Nederlandse kloosters tot 1815, maar weer komen Emmikhuizen noch Veenendaal voor.

Archieven

Wie door deze 'wolk van getuigen' nog niet overtuigd wordt, verwijs ik naar de archiefstukken. Wat immers is het geval? Er zijn oude relaties tussen Emmikhuizen en het Utrechtse Karthuiserklooster Nieuw Licht buiten de Weerd. Zweder van Abcoude, heer van Gaasbeek, Putten en Strijen, stichtte dat klooster bij Utrecht in 1392. Een familielid, Jacob van Gaasbeek, maakte in 1433 goederen 'in die slaghe (omgeving) van Ymmickhusen' over aan de Utrechtse Karthui-

zers. Ik vond dit in een stuk voorkomend in het cartularium van Utrecht, bewaard in het Rijksarchief van Antwerpen.

In hetzelfde jaar 1433 vermaakte Pieter de Wijck goederen van Ymmickhusen aan de Karthuizers, wier eigendommen zodoende groter werden, ook door aankoop. Blijkens een stuk uit 1478 kocht het convent landerijen op Ymmickhusen van Cornelis Ghijsbert en Otto van Wolfwinkel - een naam die nog hier voorkomt - voor een bedrag van 600 Rijnsponders. Het klooster verhuurde deze gronden weer voor ten hoogste 22 mud rogge. Namen van huurders of pachters komt men herhaaldelijk in de archiefstukken te Utrecht en Antwerpen tegen.

We zien dus dat de Utrechtse monniken wel bezittingen hadden op Emmikhuizen - ze bezaten ook gronden op de Zuid-Hollandse eilanden en in de Biesbosch en genoten ook de inkomsten van het veer te Rhenen - en in de Kooilanden tot de zogenaamde Veldjesgraeff, de tegenwoordige Nieuweweg in Veenendaal, maar geen klooster. De monniken werkten nooit zelf op deze landerijen. Wellicht hebben zij de turf uit deze streken betrokken. Hierop schijnt een stuk uit 1577 (Rijksarchief Utrecht) te wijzen, waarbij het convent werd toegelaten tot het gebruik van de Grift. Hoogstens kwam een enkele maal de procurator, dat wil zeggen de monnik die voor de stoffelijke belangen moest zorgen of een lekenbroeder over. Dat op Emmikhuizen geen klooster stond, blijkt ook uit de volmacht die de Utrechtse prior in 1577 verleende aan zaakwaarnemers, 'want ons nyet gelegen en es persoonlicken te reysen tot Rynswoude om dieselve bouwinghen, erven, landen, huysinghen, veenen, gronden ende turfvenen aldaer gerechtelicken te verbinden'. Uit het necrologium of de dodenlijst, een goed bewaarde en fraai geschreven foliant van 138 perkamenten bladzijden, bleek mij dat de prior hier een zogenaamde castellanus of plaatselijke vertegenwoordiger had. Als zodanig wordt bijvoorbeeld genoemd een zekere Wilhelmus Richardszn. Ook blijkt er een opziener geweest te zijn. In genoemde dodenlijst vond ik als begraven een zekere Maria, dochter van Jan Gijsbertszn., opziener van Emmikhuizen.

Munnikenweg

Men hoort in Veenendaal ook vaak vertellen dat de Munnikenweg, -beek, -steeg en -heul door de monniken zouden zijn aangelegd of gegraven. Niets is minder waar. Genoemde weg, beek, steeg en heul werden zo genoemd omdat zij langs of door de terreinen der monniken liepen. De Munnikenbeek bijvoorbeeld is door de pachters gegraven om de Karthuizergoederen te scheiden van die van de heer van Renswoude. Over de Munnikenweg hebben dan ook nooit monniken gewandeld.

Deze ansichtkaart hield het omstreeks 1900 nog op de Monnikenweg (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Maar hoe komt de legende van dat Emmikhui-zerklooster dan in de wereld? Wel, heel eenvoudig. De 29^e prior van het Utrechtse klooster, een zekere Petrus Zas, stichtte in 1535 een kapel op de berg ter ere van de Allerheiligste Verlosser. Op 13 mei van dat jaar begaf de wijbisschop Laurentius Hertoge zich naar Emmikhuizen om de kapel te wijden. De stichtings- en wijdingsoor-konde met het zegel is bewaard en berust in het Rijksarchief te Utrecht.

Ook niet achter de kerk

Voor de veronderstelling dat er een klooster achter de kerk op de Markt gelegen zou hebben, is geen grond. Was dit waar, dan zouden de archieven van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije (onderafdeling) van Utrecht, wel iets hierover bevatten. In 1549 gaf Albert van Egmond van Meresteyn de stichtingsoorkonde uit van de Sint Salvator op de Markt. Rhenen behoorde namelijk aan deze geestelijke ridderorde en Veenendaal en Renswoude ressorteerden onder Rhenen. Deze oorkonde rept van geen klooster, ook geen ander archiefstuk.

Het archief van het Veenraadschap alhier bevat ook niets dienaangaande. Aangezien het stichten van een klooster geen bagatel was - het moest immers een bestaansmogelijkheid hebben in de vorm van landerijen enzovoort - moeten er noodzakelijk contracten en acten opgemaakt zijn. Maar niets hiervan. Wel berust in het Veenraadschapsarchief een overeenkomst uit 1562 tussen de veengenoten en Elisabeth van Schaick - de Van Schaicks komen nog voor te Veenendaal -, weduwe van D. van Bredevelt,

betreffende het afstand doen van grond ten behoeve van de kerkbouw en voor het aanleggen van een marktplein en opslag. Deze weduwe had namelijk grond in huur of pacht ontvangen van het Sint Agnesconvent te Rhenen. Dit laatste had aanzienlijke bezittingen in leen, erfpacht of eigendom in de stadsvrijheid van Rhenen en daarbuiten, ontvangen van de Duitse Orde en andere weldoeners, onder andere het Grote Vendel of Veenloo te Veenendaal.

Ten behoeve van de leesbaarheid heeft de redactie de tekst hier en daar aangepast.

Het laatste woord

Geschiedenis beleven. Vijftig hoogtepunten uit de historie zijn vastgelegd in de zogenaamde nationale canon (klemtoon op de eerste lettergreep, betekenis: richtsnoer). Zij laten zien hoe de ontwikkeling van Nederland is geweest: een laag land, aan de rand van Europa, gekerstend, trots op zijn taal, een handelsknooppunt, met Oranjes als vorsten, bloeitijden en rampen meemakend, ontwikkeld tot verzorgingsstaat en gekleurde samenleving, actief in de wereld.

DOOR HET BESTUUR

Wanneer is Veenendaal ontstaan en hoe heeft het dorp zich ontwikkeld binnen die nationale geschiedenis? Dit komt aan de orde in *De canon van Veenendaal*, geschreven door onze voorzitter dr H. van 't Veld. Op een cd-rom en in dit boek staat naast een hoogtepunt uit de nationale historie steeds de parallel uit de Veense. Een must voor ieder die snel op de hoogte wil komen van het boeiende verleden van zijn of haar geboorteplaats en/of woonplaats. Nieuw ingekomenen zullen zich na lezing hier sneller thuis voelen en kunnen meepraten over vroeger.

Vanaf 1 augustus 2009 zal het verplicht worden om in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs aandacht aan de nationale canon te besteden. Om de scholen hierbij te helpen, is er bij het boek een werkboekje met vragen en opdrachten, geschreven door de historica drs A.C. Werkhoven-Scherpel uit Driebergen.

Het bestuur is de gemeente Veenendaal dankbaar voor de subsidie die de uitgave mogelijk maakte en voor de afname van vele exemplaren als relatiegeschenk en voor de scholen.

Geschiedenis beleven kan ook nog anders.

Op zaterdag 6 juni zal de eerste steen gelegd worden van Cultuurcluster I, waar ook ons documentatiecentrum een plaats zal krijgen.

Op zaterdag 29 augustus, omstreeks 11.00

uur, wordt de gerenoveerde monumentale oude begraafplaats, tussen het Kostverloren en de Weverij, die van 1829 t/m 1947 in gebruik is geweest, heropend door wethouder Sanders door middel van het onthullen van een informatiezuil. De geschiedenis van deze begraafplaats is door Aart Aalbers elders in dit blad beschreven. Groot is de inzet van de Bewonerscommissie Holle Kamp voor dit project geweest. Alle lof!

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 18 juni 2009**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Overhandiging eerste exemplaar van cd-rom, tekstboek en werkboek van *De canon van Veenendaal* aan burgemeester Elzinga**
- **Powerpointpresentatie door Henk van 't Veld: *De nationale canon en de canon van Veenendaal***
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Volgende ledenbijeenkomsten:

24 september 2009: Jan van Oeveren met 'Het spoor naar en in Veenendaal'.

11 december: Hennie Henzen met een foto- en filmavond.

Oud Veenendaal

September 2009

- 24^e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, Eekwal 3,
3904 DL Veenendaal, telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Financiële administratie:

Berry Henzen, MacBridestraat 51,
3902 KK Veenendaal, telefoon 0318 527491 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk: Henzen ontwerp & communicatie vof,
Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

58	Om te beginnen De redactie
59	Een geheime schuilplaats J. Schilperoort
65	Berichten uit Het Kleine Veenloo Het museumbestuur
66	Canon van Veenendaal G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
68	Drome in de file Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen
70	Uitgelezen G.C. Groenleer
71	Honderdjarigen (15) W.C. van Elst
76	Wie, wat, waar en wanneer? G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
79	Schenkeningen voor het documentatiecentrum H. Henzen
80	Onderaardse gangen in het Achterkerk? A.P. de Kleuver
82	Flitsen uit de geschiedenis van de markt C. van Viegen
84	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Wij schrijven juli en u leest september 2009. De tijd vliegt. Van 17 t/m 25 oktober vindt alweer de jaarlijkse Week van de Geschiedenis plaats. Het thema is Oorlog en vrede. Je kunt niet zeggen dat dit nummer van Oud Veenendaal naadloos aansluit bij het thema van de landelijke geschiedenisweek. Staat het er dan helemaal los van? Nee.

DOOR DE REDACTIE

De meeste oorlog zit in het hoofdartikel. Het is van de hand van Jaap Schilperoort en het gaat over zijn wederopbouwhuis uit 1941. Eerder, in 1940, werd een villa op dezelfde locatie verwoest door oorlogshandelingen. We delen in de verrassing van de auteur toen hij zich door een oud-verzetsman een nooit vermoede ruimte liet aanwijzen. In de museumrubriek wordt de lopende wisselexpositie 'Gemobiliseerd in Veenendaal' aangeprezen. De titel verwijst naar de periode kort voor de Tweede Wereldoorlog. Rustig, om niet te zeggen vredig, was de bijdrage van de werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen in het juninummer. Op ons dooie gemakje gingen we met Jan van de

Haar De Klomp om. Geen file, geen tegenliggers, geen vuiltje aan de lucht. Toch ging het mis: de coupletten gingen aan de haal. We zetten ze hier recht en doen er voor de aardigheid andere plaatjes bij.

Wat hebben we nog meer? Wim van Elst schrijft over zijn vijftiende honderdjarige, Ineke van Schuppen geeft namen door in haar zoekplaatjesrubriek, Adriaan de Kleuver duikt in de onderaardse gangen in het Achterkerk en Coen van Viegen flitst door de geschiedenis van de markt. Voorts treft u aan de boekenrubriek met twee uitgaven van de vereniging, het verslag van de vorige bijeenkomst over de canon, een oproep om veel te schenken en niets weg te gooien en

de aansporing van het bestuur om op 24 september in de trein van Jan van Oeveren te stappen. Als u wilt reageren of anderszins iets wilt schrijven, kunt u contact opnemen met ons. Dat kan ook per mail: redactie@oudveenendaal.nl. Een hartelijke groet.

Anton de Ruiter was in 1939 lid van de afdeling Veenendaal van de Nederlandsche Vereeniging voor Luchtbescherming (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Een geheime schuilplaats

Soms kom je in het leven iemand tegen die de ogen opent voor Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan (Couperus). In dit artikel gaat het over iemand op leeftijd en over een huis dat behoort tot de cultuurschatten van Veenendaal. Het gaat over Kerkewijk 40. Met prachtige letters is in het glas-in-lood raam van de zijgevel gegraveerd: Verwoest 10 Mei 1940 Herbouwd October 1941.

DOOR JAAP SCHILPEROORT

Het pand Kerkewijk 40 heeft een rijke geschiedenis die teruggaat tot de herbouw in 1940 en 1941. Wanneer we over de herbouw spreken, moet er ook sprake zijn van de bouw van een ander pand in de jaren daarvoor. Hoe dat pand er uitzag, was voor ons gissen. We hebben in ons fotoarchief reeds jaren een ansichtkaart van de Kerkewijk waarop een schitterende villa te zien is. De door ons geraadpleegde oude Veenendalers konden de plaats van de foto niet thuisbrengen. We hadden het vermoeden dat dit huis met een parkachtige tuin wel eens het pand zou kunnen zijn dat eerder op de locaties Kerkewijk 40 en 42 stond. Het gaat dan om een kapitale villa op een groot perceel van ongeveer 5000 vierkante meter.

Oude villa

Door vrienden kwamen we in contact met Jan Jansen van 't Kofschip. Jan herkende meteen de villa op de foto en vertelde dat hij in dat huis regelmatig over de vloer was gekomen. De oude

villa bestond uit twee delen en er woonden twee gezinnen: aan de ene kant de familie Van Leeuwen en aan de andere kant de familie Van Schuppen. Op de plaats waar nu Kerkewijk 42 is woonde Emiel van Leeuwen, gehuwd met Jantje Hardeman en aan de andere kant - nu dus Kerkewijk 40 - woonde Wout van Schuppen, gehuwd met Cor van Leeuwen. Cor van Leeuwen was géén zuster van Emiel van Leeuwen.

Emiel van Leeuwen werd kortweg Miel genoemd en was mede-eigenaar van de Hollandia Wolfabriek en Wout van Schuppen was mede-eigenaar van de Ritmeester Sigarenfabriek.

Het was goed wonen in de oude villa met de prachtige tuinen eromheen. De dichtstbijzijnde achterburen woonden aan de Kastanjelaan. Omdat het terrein tussen het pand aan de Kerkewijk en de Kastanjelaan onbebouwd weiland was en er alleen wat struiken en bomen stonden, kun je eigenlijk niet eens van burens spreken. Voor Jan Jansen was het dolle pret: kinderen van dezelfde

Een herinnering aan de oorlog...

... en de wederopbouw (foto's J. Schilperoort, 2009)

leeftijd en een huis met veel ruimte, een grote tuin en een stuk onbebouwd terrein erachter om te spelen. Bovendien waren de Van Leeuwens nog familie ook. De moeder van Jan Jansen heette Wijntje Aletta Hardeman en was een zuster van mevrouw Jantje van Leeuwen-Hardeman.

De artillerie in en rond de Grebbelinie had vrij uitzicht en schootsveld nodig. Aan weerszijden van de Kerkewijk, vanaf het voormalige Groene Kruisgebouw tot aan de plaats waar nu het watersnoodmonument staat, gingen de huizen op 10 mei 1940 in vlammen op. Ook al het meubilair

De Kerkewijk tussen de Stationssingel en de Eikenlaan, circa 1920. De huizen werden in mei 1940 vernietigd om schootsveld te verkrijgen (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Oorlog

Helaas kwam er oorlog: op 10 mei 1940 viel het Duitse leger Nederland binnen. Ons leger was niet geheel onvoorbereid: in de mobilisatietijd hadden de Nederlandse soldaten getracht de Grebbelinie onder water te zetten.¹ Het gevolg was dat ook delen van Veenendaal onder water kwamen te staan. Zo stond er ook water in de tuin van de families Van Leeuwen en Van Schuppen. Een veel grotere ramp was de beslissing van de legerleiding om een deel van de huizen aan de Kerkewijk en de Kastanjelaan af te branden.

ging verloren. Fundamenten en een enkel stukje muur bleven staan. Blijft de vraag: waarom alleen de Kastanjelaan en alleen dit stukje Kerkewijk? Een andere vraag is: waarom bleef de Teekenschool tegenover de villa wel intact?

Maar niet alleen de families in dit deel van Veenendaal werden gedupeerd: heel Veenendaal moest onmiddellijk evacueren. Massaal trokken de inwoners naar het Ingense Veer in Elst, waar al maandenlang door de overheid in beslag genomen rijnen (transportschepen voor kolen) gereed lagen om de hele Veenendaalse bevolking alsmede, op aparte schepen, het grote vee uit de naaste omgeving naar het westen van het land te brengen. Wie kon fietsen moest met de fiets naar Elst en voor wie dat niet konden waren er auto's of paard-en-wagens. Jan Jansen (broer van de over-

¹ De Grebbelinie was een in de zeventiende eeuw ontworpen verdedigingslinie die via Amersfoort en Veenendaal van het IJsselmeer naar de Grebbeberg bij Rhenen liep.

Job van Schuppen in het water (collectie J.C. Jansen)

leden maar zeer bekende drogist Henry Jansen) kwam met zijn familie in Ammerstol terecht. Wout en Cor van Schuppen konden nog in Noordwijk komen en vonden onderdak in het pension Hoek aan de Noord Boulevard, waar ze jaren achtereen de zomervakantie hadden doorgebracht.

Volgens mondelinge overlevering bleven drie mensen in Veenendaal achter: Klaas Hey, mevrouw Van Renes en nog iemand. Uiteraard moesten ze onderduiken in schuilplaatsen in hun eigen woning. De eerste dagen na 10 mei was Veenendaal dus zo goed als leeg.

Inundatie, verbranding van huizen, evacuatie: het mocht niet baten. De oorlog was van korte duur en na vijf dagen moest Nederland capituleren. De inwoners van Veenendaal kwamen min of meer gefaseerd terug en het leven begon weer op gang te komen. Jan Jansen was met zijn vader Jan Hendrik de kruidenier en oom Willem Jansen de slager, beiden wonend in de Hoofdstraat, reeds na enkele dagen terug. Winkeliers als bakkers, kruideniers, drogisten en slaggers werden, voor zover dat mogelijk was, opgeroepen zo spoedig

mogelijk en vóór de komst van de grote massa terug te komen om de bewoners te voorzien van de allereerste levensbehoeften. Zo kon Jansen in een zeer vroeg stadium de gedeeltelijk nog smeulende puinhopen van onder andere Kerkewijk 40 en 42 bekijken. Hij trof zelfs in de kelder van de familie Van Schuppen de hem zo goed bekende Schotse collie aan. De hond zat zielig op een kelderplank boven het binnenstromende water, maar was nog in goede conditie en is wekenlang bij zijn redder, de familie Jansen, gebleven.

Herbouw

De families Van Schuppen en Van Leeuwen wilden zo snel mogelijk weer naar dezelfde plaats aan de Kerkewijk. Het architectenbureau Erven B. van Kreel werd in de arm genomen om een nieuwe huisvesting te ontwerpen. Het resultaat was dat het grote perceel opgedeeld werd in twee erven met op ieder erf een villa.

De firma Boers begon in 1940 te bouwen en in oktober 1941 was de bouw van Kerkewijk 40 gereed. We mogen aannemen dat de families

Kerkewijk 40 na de herbouw in 1941 (collectie J.C. Jansen)

voldoende kapitaalkrachtig waren om zo snel met de herbouw te kunnen starten. Uiteraard moest de regering schadevergoeding betalen, maar die vergoeding zal niet op zo'n korte termijn hebben plaatsgevonden dat de firma Boers daarvan betaald kon worden.

De degelijkheid van de gebruikte materialen, de grootte van de panden en de omvang van de percelen getuigen van een voornaamheid die paste bij de vooraanstaande plaatsen die de families Van Schuppen en Van Leeuwen eertijds innamen in Veenendaal. Ook de namen De Staete en de Leeuwenhoeck geven allure aan deze villa's.

Diverse plaatsen in De Staete brengen ons terug in de tijd. Zo waren er twee slaapkamers op de tweede verdieping: een logeerkamer en een speciale kamer voor de dienstbode. Ook was er een apart toilet voor de dienstboden achter de keuken en een kamer voor de biljarttafel. De toenmalige slaapkamer van het echtpaar Van Schuppen heeft verder erg forse afmetingen: acht bij vijf meter. De deuren zijn van wortelnoot- of eikenhout.

Schuilplaats

Jan Jansen had nog een verrassing voor ons die uniek is voor de bijzondere geschiedenis van

Kerkewijk 40. Hij vertelde dat er een geheime schuilplaats aanwezig is voor onderduikers. Na zoveel jaren hier gewoond te hebben meenden we echter alle hoeken en gaten wel te kennen. 'Kom maar mee,' zei Jan. En daar gingen we naar de tweede verdieping. In de dienstbodekamer, de kamer van Sjaan, bevinden zich ingebouwde kasten. Onder de onderste plank van een van de kasten doorkruipend en duwend tegen 'de muur' blijkt deze muur een deur van stenen te zijn die in een U-vormig metalen frame geplaatst waren en nadien waren afgesmeerd met cement. Als je er tegenaan klopte, stelde je vast dat het een muur was. Het frame was zeer geraffineerd en onzichtbaar van scharnieren voorzien en fungeerde dus als toegangsluik. Verder duwend wijkt de muur en komen we in een ruimte onder het schuine dak waar gemakkelijk drie matrassen kunnen liggen. Er staan twee fraaie sigarenblikken met op het etiket onder andere: 'Batavia, Semarang, Soerabaja, Medan, Palembang'. Sigaren dus bestemd voor export naar Nederlands-Indië. Verder ligt er een envelop... zonder inhoud.

Onderduikadres

Smakelijk weet Jansen te vertellen over de

Het gedeeltelijk geopende luik (foto J. Schilperoort, 2009)

onderduikers en de schuilplaats op zolder. Hij was betrokken bij het verzet. In De Staete verbleven regelmatig onderduikers als Henk Hoolboom, de verloofde van Mia van Schuppen en de zoon van de toen reeds overleden huisarts dokter Hoolboom in De Klomp. Henk woonde in het doktershuis in De Klomp samen met zijn neven Henk en Kees van de Meene. Vader Van de Meene was tot in de jaren dertig eveneens huisarts. Dokter Hoolboom en dokter Van de Meene waren zwagers.² Er waren ook tijdelijk twee geëvacueerde Indische prinsessen ondergedoken die in Wageningen studeerden.

In 1944 was er een penibele situatie toen het echtpaar Van Schuppen vijfentwintig jaar gehuwd was. Het feest werd gevierd in hotel-pension Berg en Bosch aan de weg naar Elst.³ Omdat Jan Jansen bevriend was met zoon Job van Schuppen was ook hij uitgenodigd. Bij thuiskomst in De

Klomp stond de Feldgendarmerie (de Duitse militaire politie) klaar om de van verzetsactiviteiten verdachte mannen te arresteren. Waarschijnlijk zijn ze door NSB'ers verraden. Henk en Kees van de Meene werden in smoking opgepakt en naar de gevangenis in Arnhem gebracht. Daarna volgde transport naar Duitsland. Kees van de Meene is later teruggekomen; Henk is in het kamp omgekomen.

Een uur later kwam de Feldgendarmerie ook aan de deur van Kerkewijk 40. Jan Jansen opende de deur en de Duitse soldaten riepen: 'Ist Herr Hoolboom da?' Omdat Henk verloofd was met Mia van Schuppen was hij met de familie meegegaan om op de Kerkewijk te overnachten. Hij was dus aanwezig. Jansen had de tegenwoordigheid van geest om hard en opzettelijk te roepen: 'Ist Henk Hoolboom da?' Henk Hoolboom, die dat hoorde, en vader Wout van Schuppen verdwenen zo snel mogelijk naar de schuilzolder en dienstbode Sjaan acteerde uitstekend en bleef rustig in bed liggen.

Direct na aankomst van de Duitsers moesten Jan Jansen en vriend Job van Schuppen zich aankleden en zich beschikbaar houden. Job

² In De Klomp kennen we de Dokter Hoolboomweg.

³ Het hotel-pension Berg en Bosch is vlak voor de bevrijding in april 1945 door de Duitse Wehrmacht in brand gestoken. In het koetshuis is later door de heer Frisch het befaamde restaurant 't Koetshuis gevestigd.

De sigarenblikken in de schuilplaats (foto J. Schilperoort, 2009)

moest in de hal blijven onder toezicht van een Duitser en Jan moest de Duitse soldaten het huis, de kelder en de bijgebouwde fietsenbergplaats laten zien. Ze doorzochten het hele huis, tikten met hun geweren op muren en deuren en kwamen ten slotte op de slaapkamer van Sjaan. Kennelijk was er voordien geïfend, want Sjaan stelde zich aan als een hysterica en maakte de meest merkwaardige bewegingen. Het lukte: de Duitsers verdwenen.

Uit ooggetuigenverslagen weten we dat Duitse militairen met twee soorten mensen geen raad wisten: mensen met tuberculose en mensen die zich abnormaal en bizar gedroegen. Door het optreden van Jan Jansen en het gedrag van de dienstbode werden Henk en vader Wout van Schuppen niet gevonden. Na enkele uren verliepen de Duitsers het huis. Wonder boven wonder waren ze ook niet overgegaan tot arrestatie van

Jan Jansen en Job van Schuppen. De familie van Schuppen had een vooruitziende blik: de schuilkelder werd in 1940/41 bewust in het nieuwe huis gebouwd door een betrouwbare bouwvakker.

In 1961 werd het huis gekocht door de huisarts dokter E.A.C. Reijdon en sinds 1966 woont de familie Schilperoort in De Staete. Aanvankelijk was het voorste deel ingericht als ruimte voor de huisartspraktijk. Na de bouw van het Medisch Centrum in 1971 kwam het hele huis voor bewoning ter beschikking. Sinds kort staat het pand op de gemeentelijke monumentenlijst.

Speciale dank gaat uit naar Jan Jansen voor zijn verhalen en foto's. Zonder zijn herinneringen zou dit artikel niet zijn geschreven.

Literatuur

Brongers, E.H., *Grebbeleinie 1940*, Baarn 1971
Deys, H.P., *Oud Rhenen*, jaargang 25, nummer 3

Berichten uit Het Kleine Veenloo

Rats, kuch en bonen, Ki-ka-Korporaal en Wie heeft er suiker in de erwtensoep gedaan? *Het zijn soldatenliedjes die herinneren aan de mobilisatie in Nederland van donderdag 24 augustus 1939 tot vrijdag 10 mei 1940. Dit jaar is het precies zeventig jaar geleden dat Nederland voor de laatste maal mobiliseerde. Het Historisch Museum Het Kleine Veenloo aan de Markt 10 in Veenendaal wijdt vanaf zaterdag 22 augustus onder de titel 'Gemobiliseerd in Veenendaal' een wisselexpositie aan deze maanden.*

DOOR HET MUSEUMBESTUUR

Toen de Nederlandse regering op 24 augustus 1939 de mobilisatie afkondigde, moesten alle dienstplichtigen met groot verloop zich binnen vierentwintig uur bij hun onderdeel melden. In de lastgeving in hun militaire zakboekjes stond precies vermeld waar ze naartoe moesten. In Veenendaal en directe omgeving werden zo'n drieduizend man ondergebracht, bijna allen van het 10e Regiment Infanterie. Veenendaal veranderde in een vesting. Om het dorp werden stellingen aangelegd als onderdeel van de Grebbelinie. In het voorjaar van 1940 werden ook machines ingezet om het werk te versnellen. Gevechten in mei 1940 zoals op de Grebbeberg zijn in Veenendaal niet geleverd. Wel waren er confrontaties bij De Klomp en Ederveen, in het voorpostenvak van 10 R.I., en aan de Cuneraweg op 13 mei 1940 bij het terugtrekken van de Tweede Divisie achter de Hollandse Waterlinie. In beide gevallen waren er doden te betreuren.

De tentoonstelling geeft zeker geen compleet beeld van de mobilisatietijd. De nadruk ligt op de verbindingen die een essentieel onderdeel vormden van de strategische aanpak in oorlogstijd. Uit de depots van het Museum 't Schilderhuis in Driebergen zijn veel goederen geleend en het mobilisatiecomplex in Ede opende de deuren voor een keuze uit al het moois dat zich daar bevindt. Verder is er materiaal van particulariseren, met name van veteranen, bijeengebracht.

Fotoalbums en dagboek

Bijzonder zijn de fotoalbums van een soldaat en een officier van hun verblijf in Veenendaal. En werd enkele jaren geleden een dagboek van een reserve-veldprediker ontdekt, nu zijn we er trots op dat we een dagboek kunnen tonen over de strijd die in Veenendaal, met name in en rond het Fort aan de Buursteeg, vijf dagen lang is gevoerd. Het is een uitgebreid verslag van een sergeant-fourier die in de Gelderse School aan de Prins Bernhardlaan zat. Zijn dochter gaf toestemming het originele manuscript in de expositie op te nemen. Ook wordt een dvd vertoond met filmopnamen van veldprediker Ad van Nood.

De expositie past uitstekend in het plan van de provincie Utrecht om de Grebbelinie zichtbaarder en toeristisch aantrekkelijker te maken. Het Fort aan de Buursteeg wordt in de komende jaren in de oude toestand hersteld en voorzien van een infocentrum. Daarom is ook de hulp ingeroepen van de Stichting Grebbelinie. Die laat een maquette van het fort en enkele overzichtsfoto's zien.

'Gemobiliseerd in Veenendaal' is van zaterdag 22 augustus tot en met zaterdag 24 oktober te bezichtigen in het Historisch Museum Het Kleine Veenloo, Markt 10, 3901 DN Veenendaal, telefoon: 0318 550010. Openingstijden: dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur. Zie ook www.hetkleineveenloo.nl.

Canon van Veenendaal

Eindelijk was het dan zover. De Canon van Veenendaal, waarvan de vijftig vensters werden samengesteld door voorzitter Henk van 't Veld en die geheel parallel loopt aan de nationale canon, werd deze avond uitgereikt aan burgemeester Elzenga.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Henk van 't Veld heette de aanwezigen welkom, in het bijzonder burgemeester Elzenga en zijn echtgenote. Allereerst werd aan de penningmeester decharge verleend. De kas was voor de vorige bijeenkomst al gecontroleerd door de heer Nauta, een van de kascommissieleden, en inmiddels had ook kascommissielid de heer Lochtenberg zijn taak verricht. Het financieel verslag over 2008 kon eveneens worden goedgekeurd. In de pauze meldden zich maar liefst drie nieuwe kascommissieleden.

Eerste exemplaar

Vervolgens brak het grote moment aan: het eerste exemplaar van de *Canon van Veenendaal* werd door voorzitter Henk van 't Veld overhandigd aan burgemeester Elzenga. De gemeente Veenendaal heeft een groot aantal exemplaren van de canon afgenomen om als relatiegeschenk uit te reiken. Bij het boekje behoren een cd-rom en een werkboekje voor de scholen, dat is samengesteld door Annette Werkhoven. De vijftig vensters van de Veense canon lopen parallel aan de vijftig vensters van de nationale canon en men kan zich indenken dat het veel inventiviteit en creativiteit vereist om deze parallellen te vinden.

Voorzitter Henk legde zijn gehoor eerst uit wat een canon is. Een canon is niet hetzelfde als een kanon. Het woord betekent richtsnoer. Een canon van Veenendaal is van belang voor zowel nieuwe inwoners, die zich al lezend thuis zullen voelen in hun nieuwe woonplaats, als voor nieuwe generaties. Leerlingen in de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs zullen de canon als inspiratiebron kunnen gebruiken. 'Wanneer de blik halt houdt

bij de grenzen van Veenendaal, blijft de lokale geschiedenis hangen in het luchtledige, wordt het een eiland zonder verbindingen met de vaste wal,' zoals Henk het zo mooi verwoordde. Daarom wordt er verband gelegd tussen enerzijds de nationale en anderzijds de regionale en lokale geschiedenis.

Vervolgens was het de beurt aan de voorzitter om de canon door middel van een powerpointpresentatie aan zijn toehoorders te tonen. Links op het scherm verscheen de korte samenvatting van de nationale canon, rechts het daarbijbehorende stukje Veense geschiedenis.

In eerste instantie werden de parallellen nog op regionaal niveau getrokken. Het ontstaan van de Utrechtse Heuvelrug en de Vallei kwam aan de orde. In de eerste zes eeuwen waren er rond Veenendaal nog geen christenen. Het bekende verhaal van Cunera, die door de jaloerse echtgenote van koning Radboud met een doek werd gewurld en in 694 heilig werd verklaard, is een legende, maar bracht wel een stroom bedevaartgangers naar Rhenen. Wijk bij Duurstede, toen Dorestad, was een van de belangrijkste handelssteden ter wereld en de Utrechtse bisschoppen die in Dorestad woonden, hadden ook zeggenschap in Veenendaal. Na de plunderingen door de Vikingen raakte de stad in verval.

Veense vensters

Het is voor de notuliste ondoenlijk alle vensters weer te geven. Zij zal dus een greep uit het aanbod moeten doen. Venster 6 van de nationale canon beschrijft de geschiedenis van Floris V en zijn kasteel Binnenhof. Vlak bij Veenendaal stond toentertijd kasteel Ter Horst. Het kasteel was

eigendom van Godfried van Rhenen en zijn familie. Godfried was bisschop van Utrecht. Behalve als woning voor de bisschop diende het kasteel ook als vesting tegen de Geldersen.

In venster 8 komt Erasmus aan bod met als Veense tegenhanger bisschop David van Bourgondië. Deze bisschop gaf in 1473 opdracht een kanaal te graven: de Bisschop Davidsgrift. Een opvallende parallel kan worden getrokken in venster 10. Juist in het jaar 1566, toen de Nederlanden werden geteisterd door de beeldenstorm en de strijd tussen protestanten en katholieken op zijn hevigst was, werd in Veenendaal een nieuwe katholieke kerk ingewijd, de Salvatorkerk.

Venster 13 verhaalt van de oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. In Veenendaal trad het Veenraadschap in werking. Dit Veenraadschap vertoonde dezelfde vijf kenmerken als de VOC: een monopolie, geen onderlinge concurrentie, het aandeelhouder zijn, meer rechten dan oorspronkelijk vastgesteld en een dagelijks bestuur.

Waar Amsterdam in venster 15 zijn grachten-gordel kreeg, had Veenendaal zijn wijken. Een wijk was een zijvaart waarlangs de turf naar de hoofdvaart werd vervoerd. De Kerkewijk is uiteraard het meest bekende voorbeeld van een wijk. In latere eeuwen werden de wijken gedempt, maar voor de geschiedenis van Veenendaal zijn ze van groot belang geweest.

In venster 21 gaat het om de eerste spoorlijn,

die in 1839 van Amsterdam naar Haarlem liep. In 1843 werd de spoorlijn Utrecht-Arnhem geopend, waardoor het kleine Veenendaal-De Klomp ook al snel een eigen station kreeg. Veenendaal Centrum moest veel langer wachten. Ruim veertig jaar later, in 1886, werd de spoorlijn Amersfoort-Kesteren aangelegd.

In venster 34 strijdt Aletta Jacobs voor het algemeen kiesrecht. In Veenendaal duurde het iets langer voor de eerste vrouwelijke raadsleden op het toneel verschenen. Mevrouw Scholte (PvdA) was op 7 augustus 1958 het eerste vrouwelijke raadslid, maar in dezelfde vergadering nam zij ook weer afscheid. Op 2 september 1958 trad mevrouw Buddingh-de Vries Lentsch aan als raadslid voor de VVD. Zij bleef tot 1973 en in dat jaar was ze ook korte tijd de eerste Veense vrouwelijke wethouder.

Venster 42 verhaalt van de watersnood in Zeeland in februari 1953. Maar Veenendaal had zijn eigen watersnood. In 1855 brak de Grebbedijk door en dat veroorzaakte een grote ramp. Een groot deel van de bevolking vluchtte naar de kerk op de Markt en werd van daaruit naar Utrecht gebracht, waar men onderdak kreeg in de Geertekerk. Koning Willem III bracht tweemaal een bezoek aan het rampgebied en deed daarbij ook Veenendaal aan.

En wie kan er in venster 45 anders tegenover Annie M.G. Schmidt staan dan onze eigen Kees Stip? Zijn versie van het Veense Volkslied wordt

nog steeds gezongen, maar landelijke bekendheid kreeg hij met zijn humoristische dieren-gedichtjes.

Applaus viel Henk van 't Veld ten deel na het beëindigen van de presentatie en ook waren er bloemen voor hem en de schrijfster van het werkboekje, Annette Werkhoven.

Na de welbekende oproep aan de vlot ter been zijnde heren om de tafels en stoelen weer op hun plaats te zetten, sloot de voorzitter de vergadering en wenste ons allen wel thuis.

De presentatie van de canon. Van links naar rechts: burgemeester Elzenga, Annette Werkhoven en Henk van 't Veld (foto H. Henzen, 2009)

Drome in de file

In het juninummer hebben we een gedicht opgenomen van Jan van de Haar, lid van de werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen. Door de alom gevreesde zetduivel is tot onze spijt de volgorde van de strofen in de war geraakt. We menen de heer Van de Haar recht te doen door zijn gedicht hier opnieuw op te nemen.

WERKGROEP DIALECT, VELDNAMEN, STRAATNAMEN EN BIJNAMEN

Drome in de file

'k Was onderlest weer is in 't Vèèn!
Toek binneree, sting ik medèèn
al stokstijf stil, en net wa 'k zæg,
ik was krek op te Nijeweg.

Ik sting daor in een grôte rij,
en gloof ut mar, gien mins was blij.
De mèèste lui han net as ik
van al da stilstaon niks gien schik.

Zewat of hèèl bij Raandweg-west,
- daor kwam ik dan, te langelest -
koj 't ok nör aandre kaante zien:
wel duzend auto's taor, meschien!

Ik doch an vrogger, op tie stee,
toe 't wegdek nog mæ stène lee;
een klinkerweg, een bietjie bol.
Nòòt van ze lève sting ut vol!

Da hitte toe een peerdestraot.
Daor speule kon bekaant gien kwaod.
As keinders liepie langs te heg
en as De Haos ree, moezzie weg.

't Neumde daor 'De Hòge Bome'
- 'k zie die nòg staon, imme drome -.
Aj doar was, waj een hèèl aind vurt,
lopes ôt 't Vèèn, kalm an gespurt.

Ut nam bekaant een hallef uur
- nou zitjie laanger nog ant stuur! -.
Bij tæd en wijl' een peerdekaar
al wat tur ree; een rust, hee baar!

Duk doch ie: "k Lop een eind vedan,
hèèllich De Klomp om, ja, en dan
daor onderdeur langs 't Boveneind.'
Zo kuierde je toe, as keind.

De Nieuweweg (vóór 1960 gemeente Renswoude) bij de rooms-katholieke kerk met op de voorgrond café-restaurant De Bijenkorf van J. van Kessel, circa 1930 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Veur daj an 't romse kaarkhof was,
de letters op de grenspaol las,
doch ie: 'Nou bink een eind ôt 't Vèèn,
hier is 't Rezwou, veurbij die stèèn.'

Gelukkeg waj dur nied allèèn,
want vrijerspaortjies liepe hèèn,
zaote gedureg an de kaant,
of liepe vurt, duk haand in haand.

Dan kwam ie an de Batterij
- ok taor was duk een bar gevrij -
en vudders an de Klomperstèèg,
waoj gaauw al zicht op 't einde krèèg.

Ok was tur 't dijkie nör Rezwou,
gebrökt deur jongelui al gaauw.
Die zeeë: 'Ik lop binnedeur,'
mar kwamme aarges aandere veur!

Rechdeur, gekomme bij De Klomp,
daor was 't da je bij tije zwom.
Want med een zwaore règeval
sting 't waoter mèters hoog, daor al.

En dan, jewel, we bin dur weer,
was tur een file, keer op keer.
Da woord haj nòt nog van gehoord,
een laange rij, da zæg ta woord.

De tunnel was èen waoterpoel.
En jij, je grèèp zo nös je doel:
aj deurging haj de voete nat,
je moes wel truggaon op je pad.

Veul minse hadde daor de schrik,
mar keindre hadde dur bes schik.
Ut waoter sting daor mèters diep,
gien mins die dur deurhèene liep!

Intusse, an De Melm, wör 'k waas,
gaf, veur mijn, weer een auto gaas.
Temet was tur een kleiner rij
en kèke minse ok weer blij.

Veur da'k bij 't Zaand was, ha 'k gedoch
'Och kèèl, wa mopper ie nou toch?
In vrogger tæd dan was tur rust,
vandaog de dag het elkèèn hóst.

Mar èen ding hevve veur mekaor:
we zitte dreug, da's klip en klaor.'
Dus minse, trek mar gien gezich
van onweer en kek mar nör 't lich.

Mar ak weer in de file kom,
dan rij 'k toch grèèg een blokkie om:
van 't Haozepaad richting Rezwou,
De Klomp om, want daor beej al gaauw.

Dan denk ik an die aauwe tæd
toej glad gien hóst had. En temet
rij 'k over de Prinsbennadlaon
zo 't Vèèn in, das tan gaauw gedaon.

Een file is gewòòn een rij,
As 't deurrijdt, bin de minse blij,
en as ut toch wa tègezit,
gao dan De Klomp om, nou ie 't wit.

Jan van de Haar,
anno 2009

Het viaduct in de spoorlijn Utrecht-Arnhem over de Veenendaalseweg in De Klomp gezien vanuit de richting Veenendaal, circa 1930 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Uitgelezen

Van de meest recente boeken van de Historische Vereniging kun je veel leren. De ene uitgave bevat de complete geschiedenis van Veenendaal, de andere laat zien hoeveel er nog overgebleven is van een tweehonderdvijftig jaar oude verdedigingslinie.

DOOR GERT GROENLEER

Canon van Veenendaal door H. van 't Veld. Geïll., 64 p., Historische Vereniging Oud Veenendaal, ISBN/EAN 978-90-809732-8-2, € 17,50. Met een werkboekje samengesteld door A.C. Werkhoven-Scherpel.

Analoog aan de nationale canon opent voorzitter en oud-onderwijsman Henk van 't Veld vijftig vensters op de historie van 't Veen. Hij doet dat op een vernuftige en soms ook verrassende manier. Via de Romeinse Limes bereiken we, na veel omzwervingen, Olomouc. Onderweg worden we onderhouden over David van Bourgondië en het Veenraadschap, de Slaperdijk en de watersnood van 1855, de textiel en de sigaren, Sibylle van Griethuysen en Kees Stip. Het boek is bedoeld voor het onderwijs, maar ook geschikt voor nieuwe en oude Veenendalers die zich willen verdiepen in de verwevenheid van lokale en nationale geschiedenis. Op de bijgesloten cd-rom staan beide geschiedenissen naast elkaar. En het is waar: elke canon is subjectief en discutabel. In de Nederlandse canon missen de Limburgers Limburg. Voor Veenendaal zie ik weinig in de combinatie Hugo de Groot en Cornelis Cornelisz. (p. 22) en Eise

Eisinga en de kliko (p. 31). Toch valt die opmerking in het niet bij al het goeds dat de Veense canon biedt. Ik wijs ook op de uitstekende verantwoording van bronnen en illustraties. De opdrachten in het werkboekje zijn pittig: Teken een stripverhaal over Lampegietersavond (p. 11), ontwerp een tuin voor de Frisia Villa (p. 17) en schrijf een opstel over kinderarbeid (p. 21). Maar als de onderwijzers en leraren weer mooi gaan vertellen, gaan de kinderen vanzelf aan de slag. Dat zou pas mooi zijn. Het materiaal is er nu.

De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert door G.M. Muller. Geïll., 64 p., Historische Vereniging Oud Veenendaal, ISBN/EAN 978-90-809732-7-5, € 9,95. Bestuurslid en beroepsmilitair Gerard Muller heeft een fraai fotoboekje samengesteld over de waterlinie die van 1745 tot 1945 Holland moest verdedigen tegen aanvallen uit het oosten. Meer dan tweehonderdvijftig foto's laten zien dat de Grebbelinie nog steeds bestaat. Kleurrijk en haarscherp komen ze langs van Rhenen tot achter Amersfoort: grenspalen, kazematten, antitankgrachten, loopgraven, bunkers. Restanten van een al dan niet roemrijk verleden, soms begroeid, vaak verstopt, ontdekt en vastgelegd door de fotograaf. In en rond Veenendaal zien we het restant van een aspergeversperring, de kazemat in de tuin van de familie Valkenburg, de gevelstenen in de wederopbouwpannen, het Werk aan de Rode Haan, het Fort aan de Buursteeg (p. 17-23, 28). Goed zichtbaar, en eveneens gefotografeerd, zijn de gedenksteden van het 10e Regiment Infanterie op de Markt. Ook de reconstructie van loopgraven en andere militaire objecten houdt de herinnering levend (p. 14, 40). De mooiste foto staat op de voorkant van het boek.

Honderdjarigen in Veenendaal (15)

Toen ik drie jaar geleden met vakantie was in het Friese Langweer, werd mij daar verteld dat onder andere in de zuidoosthoek van de provincie geen Fries wordt gesproken en de plaatsnamen op de ANWB borden ook niet in deze taal worden vermeld. Bij het schrijven van de vijftiende editie van de rubriek Honderdjarigen in Veenendaal werd ik hier opnieuw aan herinnerd.

DOOR WIM VAN ELST

Mevrouw Aaltje Kuipers-Zwarteveen, die in Veenendaal de leeftijd van 103 jaar en 5 maanden mocht bereiken, werd namelijk geboren in het dorpje Sonnega onder de rook van Wolvega, dat samen met nog vijftientwintig kleinere dorpen behoorde tot de burgerlijke gemeente Weststellingwerf in zuidoost Friesland. Wolvega was als grootste de hoofdplaats en hier was ook het gemeentebestuur gevestigd. Men sprak en spreekt er geen Fries, maar Stellingwerfs, een Nedersaksisch dialect.

Thuis

Aaltje Zwarteveen werd geboren op 2 april 1888 als vijfde kind van Jan Arends Zwarteveen en Johanna Oosterhof. Vóór haar schonk moeder Zwarteveen het leven aan Arend (1875), Jan (1879), Aaltje (geboren 22 mei 1883, overleden 4 maart 1884) en Jacob (geboren 26 december 1884, overleden 8 februari 1892), na haar volgden nog Gauke (1891) en Trijntje (circa 1896). Alle kinderen, met uitzondering van Trijntje, kwamen in Weststellingwerf ter wereld. Door deze opsomming heen klinkt het verdriet om het verlies van twee jonge kinderen, dat vooral in het leven van de ouders diepe sporen moet hebben getrokken. Meer genealogische gegevens over de kinderen Zwarteveen en hun ouders zijn desgewenst te vinden op www.genlias.nl.

Enige tijd na de geboorte van Gauke verhuisde Jan Arends Zwarteveen vanwege zijn beroep als boekhouder met zijn gezin naar Lonneker, een dorp dat deel uitmaakte van de gemeente Enschede. Hier werd hun jongste kind Trijntje geboren en hier was het ook dat iedereen een

partner vond en trouwde.

Op eigen benen

In haar jonge jaren werkte Aaltje als dienstmeisje in het Duitse Gronau. Door kennissen was zij aan deze betrekking gekomen en zij volgde daar een van haar vriendinnen op. Aaltje Zwarteveen trad op 15 mei 1912 te Enschede in het huwelijk met Thomas Kuipers, koopman van beroep en geboren te Leeuwarderadeel op 11 februari 1888.

Samen gingen zij een nieuwe toekomst tegemoet. Niet meer onder de zorg van hun ouders, maar op eigen benen verder. De handelsgeest van Thomas Kuipers was er de oorzaak van dat ze niet in Enschede bleven wonen: steeds waren er weer nieuwe idealen. Allereerst verhuisde men naar Losser, daarna ging men wonen in Oldenzaal om zich als gezin ten slotte op 6 februari 1939 definitief te vestigen op P.H. van Rijnstraat 58 in Veenendaal. Peter Will zegt in zijn boek *Veenendaal, straat in straat uit* dat deze straat haar naam dankt aan de heer P.H. van Rijn uit Wageningen, die de vorige eigenaar was van deze grond respectievelijk weg en dat het besluit daartoe werd genomen in de raadsvergadering van 30 december 1931.

De P.H. van Rijnstraat, gelegen tussen de Keucheniusstraat en de Bergweg, had destijds door haar prachtige herenhuizen, het brede wegdek en de keurig aangelegde voortuinen een fraaie uitstraling. Bij mij roept zo iets altijd een zeker gevoel van nostalgie op. Een foto uit ongeveer 1945, genomen vanaf de Bergweg, geeft hiervan een prachtig beeld. En let er op dat in die tijd nog geen enkele auto in de straat te zien was. Links

valt het huis met puntdak (nummer 56) op. Daarnaast stond de woning van de familie Kuipers.

Bij de familie Kuipers-Zwarteveen waren inmiddels drie kinderen geboren:

De P.H. van Rijnstraat, circa 1945 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Misschien is het aardig om hierbij op te merken dat in dit pand later mevrouw Joke Schiebaan woonde, directeur van de Oranjeschool aan de David Tenierslaan te Veenendaal. Tijdens haar leven heeft zij zich vanuit de liefde van haar hart ingezet voor mensen met een verstandelijke handicap. Naast de zorg voor de school, hield zij zich met name bezig met het catechetisch onderwijs en de organisatie van aangepaste kerkdiensten voor deze mensen. Zij werd de eerste persoon in Veenendaal die hiervoor door de koningin werd benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Het moment dat wethouder Pilon haar de onderscheiding opspeldde, zal ik niet gauw meer vergeten. Maar goed, we keren terug naar ons onderwerp.

Hoewel ik zelf opgroeide in het centrum van ons dorp, kan ik me nog vrij veel gezinnen herinneren die zich in de P.H. van Rijnstraat hadden gevestigd en waarvan ik kinderen als mijn leeftijdgenoten meemaakte op de ulo-school van dr J.G. Thoomes aan de Kerkewijk.

1. Neeltje Kuipers, geboren te Lonneker (1914), overleden te Veenendaal (1989). Het adresboek van 1953 geeft aan dat zij van beroep sociaal werkster was;

2. Jan Kuipers, geboren te Losser (1921), overleden te Veenendaal (2000);

3. Arend Kuipers, geboren te Oldenzaal (1928). Nog maar net een jaar in Veenendaal brak de Tweede Wereldoorlog uit en moest ook de familie Kuipers evacueren. Ze kwamen in eerste instantie terecht in Jutphaas, maar reisden later door naar Woerden. Het is zo snel opgeschreven, maar het betekende voor mevrouw Kuipers wel dat zij voor de tweede maal in haar leven een oorlog meemaakte.

Oliehandel

In Veenendaal nam Thomas Kuipers 'De Veen-sche Oliehandel' over, een bedrijf dat eerst gevestigd was aan de P.H. van Rijnstraat en later werd verplaatst naar De Smalle Zijde op het industrieterrein dat nu Het Ambacht heet. Na

zijn dood op 16 februari 1967 kwam de bedrijfsvoering in handen van zijn jongste zoon Arend. Men kreeg in de naoorlogse jaren te maken met de grote vraag naar huisbrandolie. Wie van ons denkt niet terug aan die tijd dat bij vele woningen onder- of bovengronds een tank werd geplaatst voor de opslag van deze brandstof. Doorgaans was dat geen fraai gezicht. Maar daar bleef het niet bij; ook de grotere bedrijven in het dorp gingen over op oliestook. Ik denk aan de Scheepjeswolfabriek in de Zandstraat, waar in het ketelhuis een metershoog stookoliereservoir werd geplaatst. Deze situatie veranderde na 1980. Particulieren werden door de overheid gestimuleerd om de olietanks te verwijderen en allereerst zag men de bevolking overgaan op aardgas: dat was beter voor het milieu.

De Veense Oliehandel was echter niet alleen geïnteresseerd in grootverbruikers, ook voor kleine hoeveelheden oliën van speciale kwaliteit kon men er terecht. Ik kan me nog goed herinneren dat ik als productontwikkelaar werkte op het laboratorium van Solvay BV aan de Nieuweweg en voor proeven een bepaald type Tellus olie

nodig had dat in het eigen magazijn niet voorradig bleek te zijn. Arend Kuipers werd gebeld en even later reed ik op de fiets naar De Smalle Zijde om de olie op te halen. Meestal kon bij hen uit voorraad worden geleverd.

De Engelenburgh

Mevrouw Aaltje Kuipers-Zwarteveen bleef na het overlijden van haar man in 1967 zelfstandig in haar huis aan de P.H. van Rijnstraat wonen. Eropuit trekken had zij haar hele leven niet gedaan en dat deed zij ook nu niet. Vanwege het drukke zakenleven was zij er aan gewend geraakt veel thuis te zijn. Zij genoot van haar gezin, het huishouden en het leven binnenshuis. Ook met het verenigingsleven had zij zich nooit beziggehouden. Wat we wel over haar lezen is dat zij een actief lid was van de PCOB (Protestants Christelijke Ouderen Bond). Nog altijd is de plaatselijke afdeling van genoemde bond zeer actief door maandelijks een bijeenkomst voor haar leden te organiseren in gebouw Maranatha bij de Julianakerk. De belangstelling voor deze middagen, waarop we kunnen genieten van films,

Het bejaardencentrum De Engelenburgh gezien vanaf de Kerkewijk, circa 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

diapresentaties, lezingen enzovoort, is altijd weer bijzonder groot. De vereniging telt momenteel 825 leden. Erg lang heeft mevrouw Kuipers-Zwarteveen

zo weinig mogelijk aandacht zou willen besteden. Haar wens was de verjaardag in betrekkelijke rust te kunnen vieren te midden van haar kinderen, zonder aanwezigheid van de pers of bezoek

VEENENDAAL — „Ik zou honderd willen worden, alleen maar om te zien, of de kinderen van jouw kinderen net zo mooi zijn als jou of mooier mis-schien...”. De legendarische Dorus zong ooit eens op lyrische wijze over de 'magische' leeftijd honderd jaar. Hij heeft het niet meer mee mogen maken. Slechts een zeer gering volksdeel bereikt deze leeftijd der zeer sterken. Hoewel de gemiddelde leeftijd van een Nederlander de jaatste deccennia steeds verder omhoog is gegaan, blijft een eeuw toch een benijdenswaardig 'streven'. En ondanks dat we in Nederland steeds meer honderdjarigen in ons midden hebben, is het toch een unicum. Vorig jaar bijvoorbeeld overleed de oudste inwoner van Nederland, een 108-jarige mevrouw. Op dit moment is een Apeldoornse van 106 jaar de oudste van ons land.

men uitgebreid in de bloemetjes gezet. Regel is ook dat de plaatselijke en soms landelijke media hen op de foto in de krant zet. Zo was het en zo gaat het nog. Alleen maar vanwege het feit dat deze leeftijd slechts aan zeer weinig mensen is voorbehouden.

Om bij het Veenendaalse te blijven; ook in deze plaats zijn honderdjarigen. Het zal de lezer niet verbazen dat hun aantal zeer gering is. Drie om precies te zijn. Althans, na 3 juli wanneer een derde Veenendaler meer dan een eeuw op deze aardbol hoopt 'rond te wandelen'.

Op 2 april honderd jaar geworden

Vorig jaar vierde een Veenendaalse mevrouw haar honderste verjaardag. Op 29 juni hoopt zij zelfs 101 jaar te worden. En het was plaatsgenoot mevrouw Kuipers-Zwarteveen die deze maand een eeuw werd. Op 2 april om precies te zijn. Mevrouw Kuipers heeft de wens te kennen gegeven om dat in betrekkelijke rust te laten verlopen. Geen pers en zelfs

Waard

We vertelden het al: honderd jaar of meer is altijd waard voor een plaatje-in-de-krant. Vroeger waren het de regionale geïllustreerde bladen die voor een aandeel in de publiciteit zorgden. Ook in deze omgeving werden bijvoorbeeld de 'Panoramions Land' en 'Gelderland in Woord en Beeld' en de dito Utrechtse editie goed gelezen. Wanneer we de miffig geworden weekuitgaven op na slaan, komen we regelmatig Veenendaalse plaatjes-met-onderschrift tegen. Ook die van de honderdjarigen. In 'De Prins' van 1912 bijvoorbeeld lezen we over Veenendaler J. van de Weert, die op 27 november zijn honderste geboortedag hoopt te herdenken. Hij verkeert nog in goede gezondheid, is nog vlug ter been en dat hij nog helder van geest is, blijkt wel uit zijn verhaal van zijn militairen diensttijd. Acht jaar is hij te Lieden onder de wapenen geweest en daar ging hij om de drie jaar naar zijn woonplaats; dit geschiedde per trekschuit naar Utrecht en van daar

Fragment van een artikel in *De Rijnpost* van 20 april 1988 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

niet meer in de P.H. van Rijnstraat gewoond. Bij het klimmen van de jaren verhuisde zij van daar naar de Duivenwal en toen zij op 85-jarige leeftijd haar heup brak, was het niet meer verantwoord alleen in deze seniorenwoning te blijven wonen. Zij kreeg een kamer in het woon-zorgcentrum De Engelenburgh toegewezen en daar genoot ze van een onbezorgde oude dag. Over haar gezondheid had ze gelukkig niet te klagen: ze bleef tot op hoge leeftijd 'goed bij de tijd', zoals iemand het uitdrukte. Bij het ouder worden ging wel haar gehoor sterk achteruit en zou een gesprek zonder audiologische hulpmiddelen praktisch niet meer mogelijk zijn geweest.

Rust

Voor mevrouw Aaltje Kuipers-Zwarteveen was 2 april 1988 een bijzondere datum. Ze werd die dag namelijk honderd jaar. Tegenover haar kinderen en de directie van het woon-zorgcentrum had zij al duidelijk laten weten dat zij daaraan het liefst

van een gemeentevertegenwoordiging.

Daar *De Rijnpost* op 20 april 1988 slechts een algemeen artikel plaatste over honderdjarigen en niet specifiek inging op het 'feestelijk gebeuren in De Engelenburgh', neem ik aan dat men terdege rekening heeft gehouden met de wens van mevrouw Kuipers. Maar met deze constatering is de kous niet af. Ik citeer twee zinnen uit de zojuist genoemde krant: 'Ondanks dat [de wens van mevrouw Kuipers] vond burgemeester Ger Wiechers het toch bij zijn plicht horen om deze ingezetene persoonlijk de hand te drukken. Al deed hij dat ook op persoonlijke titel.'

Uiteraard was er ook een felicitatie van de redactie van *Echoklanken* (nr. 260, april 1988), het verenigingsblad van de PCOB. Hierin wordt vermeld dat het blad van a tot z wordt gelezen en dat (let u even op) mevrouw Kuipers het jaar daarvoor nog zorgde voor een nieuw lid. Het hoofdbestuur heeft haar gelukgewenst en de gelukwens vergezeld doen gaan van een bloemetje.

De honderd gepasseerd

Mevrouw Aaltje Kuipers-Zwarteveen mocht op haar kamer in De Engelenburgh ook 101, 102 en zelfs 103 jaar worden. *De Vallei* van 4 april 1990 schreef dat zij op haar 102e verjaardag niet alleen de oudste ingezetene van Veenendaal was, maar dat een kort onderzoekje bovendien had geleerd dat in het woon- en zorgcentrum niet eerder iemand deze leeftijd had bereikt. Op zich is dit juist. Toch wil ik hierbij graag aantekenen dat in het voormalige Oudeliedenhuis, de voorloper van De Engelenburgh, de heer Matthijs Diepeveen deze respectabele leeftijd reeds bereikte op 18 maart 1927.

In 1991 bleef mevrouw Kuipers de oudste bewoner van het huis met 103 jaar, in 1999 kon men een 104-jarige noteren in de persoon van mevrouw Sophia van Kesteren-Slotboom.

Voor iedereen die mevrouw Kuipers kende was het duidelijk dat zij genoot van haar eigen huiselijke omgeving. 'Ik heb het altijd fijn gevonden thuis,' zei ze vergenoegd, en daarop volgde dan: 'Lekker rustig.' Rust was het woord dat bij haar paste. Ook op haar kamer in De Engelenburgh kon ze, zittend in haar stoel, volop genieten. Meer verlangde ze op haar hoge leeftijd eigenlijk niet. In *De Vallei* (Blad Veenendaal 50.000) van mei/juni 1991 kunnen we bij haar 103e verjaardag de volgende uitspraak van zoon Arend lezen: 'En voor twee jaar terug heb ik een ritje met haar door Veenendaal gemaakt. Ik wilde haar de vele veranderingen eens laten zien, omdat m'n moeder al lang niet meer door Veenendaal was gereden. Maar het deed haar allemaal niet veel. Het is eigenlijk altijd al wel langs haar afgegaan. Nu is dat misschien niet zo vreemd, maar ook vroeger deed de groei van de gemeente haar niet zo veel. Ze maakte zich daar allemaal niet zo druk over. Het gezin was alles voor haar. Dat is altijd zo geweest.'

Op 20 september 1991 overleed Aaltje Kuipers-Zwarteveen en mocht zij volgens haar overtuiging ingaan in de eeuwige rust bij haar Heer en Heiland. Zij werd bijgelegd op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg in graf nummer A 212, waarin al eerder haar man Thomas Kuipers en haar dochter Neeltje Konst-Kuipers waren begraven. Op de grafsteen lezen

we de veelzeggende woorden: 'Ik weet aan Wie ik mij vertrouw'.

Oudste inwoners van Veenendaal

Op de lijst van de oudste inwoners van Veenendaal staat mevrouw Aaltje Kuipers-Zwarteveen met haar 103 jaar en 5 maanden op de vijfde plaats. Zij wordt voorafgegaan door:

4. Jan Landman, 103 jaar en 9 maanden;
3. Gerrit Marcus, 104 jaar en 2 maanden;
2. Sophia van Kesteren-Slotboom (eerder genoemd), 104 jaar en 9 maanden en
1. Barendina Cornelia van Roekel-van de Pol, nog in leven. Zij hoopt eind deze maand 107 jaar te worden.

Mevrouw A. Kuipers-Zwarteveen met haar echtgenoot op het schilderij achter haar, 1991 (foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Wie, wat, waar en wanneer?

Het is klaarblijkelijk makkelijker te reageren in een zaal met mensen dan om de telefoon te pakken en informatie door te geven. Hoewel er tijdens de presentatie op 11 december 2008 veel aanvullingen op de getoonde plaatjes vanuit de zaal kwamen, hebben nu maar drie leden van de vereniging gereageerd op onze oproep.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Het waren de heren Van Eden, Anton Achterberg en Wim van Elst. Gelukkig wisten ze veel te vertellen. Op de foto van het Zwaaipe kijken we tussen de bomen door naar het smeehuisje (of smeerhuisje?)

van Rijk Middelhoven. Helemaal daarachter staat het Polderhuis. Daarvoor (we kijken nu als het ware van rechts naar links) bevinden zich de garage van Van Elst, het huis van Piet Bos (werkte als baas bij De Mus), de synagoge (in de volksmond de jodenkerk genoemd), Jan de Ruiter (grosier), Van Manen (kleermaker), de vermicellifabriek Blanken en Van Buuren, Teunissen (bakker) en de Hollandia Wol- en Kousenfabriek.

Tegenover de brug ligt de Grutterstraat, daar kwam later het pand van Mats Beek. De Vijgendam loopt achter het grote huis rechts.

Als we naar de foto van 't Gelderland kijken, bevinden we ons op de huidige Prins Bernhardlaan. Anton Achterberg kan het hele rijtje zonder haperen opnoemen: het eerste pand rechts is de textielwinkel van Achterberg, dan Piet van Barneveld (de Rooie Piet, sigaren), Van Manen (groenten), Van den Bosch (bakker) en op de hoek Van Doorn (aannemer). De heer Van Eden denkt echter dat tussen Van Barneveld en Van Manen nog kapper

Van Ravenswaaij heeft gezeten. Hij zegt ook dat op de hoek van de Eenvoudlaan kapper Van Hal zat. De brug die we zien, is de Gelderse Brug. Aan de andere kant van het muurtje (niet zichtbaar op de foto) staat het huis van Jannetje Hootsen en daarnaast de Julianakerk. Het dak links is van de Gelderse School. Wim van Elst weet nog dat zich ter hoogte van de wandelaars de kruidenierswinkel van Jan Oosterbeek bevond.

Vervolgens kijken we naar de foto van de Hoofdstraat. De herinnering van de heer Van Eden is als volgt: links vooraan bevindt zich het pand van Janus en Gerrit Boonzaaijer (melkboeren), dan Stoffers (zadelmaker), Paul Schoenmaker (het pand met de booggevel), Schoenenmagazijn Wanders (van de Waco), de winkel van H. Bos (Boordenbos), het witte pand van Van Essen, Wijnbergen (levensmiddelen), Scholtus (hoeden en petten) en Diepeveen (vroeger woninginrichting). Wim van Elst komt met het volgende rijtje: Stoffers, Paul Schoenmaker, Waco, Boordenbos, Zuidersma, Scholtus (?), Diepeveen en het pakhuis van Van Essen.

Wat betreft de winkels aan de overkant zijn de meningen ook niet helemaal gelijklopend. De heer Van Eden noemt van voor naar achter: Wim Hament (bakker), Van Wijk, dan ?, Versteeg

(schoenen), Haagsman (horlogerie), Van Eden (fietsen, later verlichting), een gangetje, Van Hardeveld (boekhandel), Van Doorn (slager), Piet Goedkoop (fietsen) en Bastmeijer (bakker). Wim van Elst heeft het volgende lijstje: Hament, Van Harn (toonzaal), Van den Broek (schilderswinkel), Versteeg, Van Eden, Van Hardeveld, Van Doorn, Janssen (wapenhandel), Bastmeijer en vervolgens nog Van Hunnik (kaas), Hootsen, H. van Schuppen, Slotboom, Lamme (fotograaf) en ten slotte de woning van dominee Kok.

Het probleem zit hem voor een gedeelte in het tijdsbeeld. De heren kunnen in principe allen gelijk hebben, omdat een huis of een winkel op een bepaald moment een andere bewoner of eigenaar gekregen kan hebben. Hoe het ook zij: wij zijn de drie heren zeer erkentelijk voor hun reacties.

Hierbij twee nieuwe foto's.

De eerste is van de Nieuweweg. Het pand links lijkt een winkeltje te zijn. Wat werd er verkocht en door wie? Of was het een cafeetje? Waar ongeveer stond het? En hoe oud is de foto?

De tweede foto is een gezicht op Veenendaal. Waar kijken we naar? Wie herkent de panden? Van welke fabrieken zijn de schoorsteenpijpen? Aan welke kant van Veenendaal bevinden we ons? En wanneer was het?

Uw reacties zijn welkom bij Ineke van Schuppen, 0318 - 511066 of van.schuppen@tip.nl.

Schenken voor het documentatiecentrum

Het documentatiecentrum van onze vereniging begint vorm te krijgen, en ook onze leden en anderen beginnen te beseffen dat soms de kleinste dingen de moeite waard zijn om te bewaren. En waar kan dat beter dan in ons toekomstig documentatiecentrum?

DOOR HENNIE HENZEN

Naar verwachting zal medio 2010 de oplevering plaatsvinden van onze ruimten, daarna kan het inrichten beginnen. Ook de ruimten van het museum, de bibliotheek en de kunsttieleen worden dan opgeleverd. Wij zijn blij dat men er vandaag de dag goed over nadenkt als er opgeruimd wordt en voordat er gestort wordt in de kliko. Het is namelijk van het grootste belang dat historisch materiaal bewaard blijft en goed gearhiveerd wordt, zodat deze gegevens toegankelijk gemaakt kunnen worden voor hen die onderzoek doen en materiaal zoeken voor publicaties, presentaties of tentoonstellingen.

Mooie dingen

De afgelopen maanden hebben wij dan ook weer een aantal mooie dingen aan onze collectie toe mogen voegen. Zo mochten wij uit handen van mevrouw Harma van der Meulen, directeur van de Juliana van Stolbergsschool (voorheen de Vrije Christelijke School en Nieuwewegse school), het klassenboek ontvangen. Hierin staan alle namen van kinderen die van 1880 tot en met 1969 op deze school waren ingeschreven. Dat wij erg blij zijn met deze gift zal duidelijk zijn. Zodra ons documentatiecentrum operationeel is, zullen wij het boek volledig inscannen, om zodoende de informatie toegankelijk te maken.

Van de heer Bert Kleefsman hebben wij een aantal oude ansichtkaarten ontvangen en een aantal foto's van de bevrijding van Veenendaal. Hierop zijn onder anderen bezetters, verraders en bevrijders te zien. Ook ontvingen wij een document van hem uit 1921, dat zijn grootouders hadden ontvangen uit de stad Hamburg, en

twee kopieën van een brief. De ouders van Bert kwamen in 1932 naar Veenendaal en begonnen hier een boekhandel en een bibliotheek.

Via mevrouw Bos-van Ruiswijk ontvingen wij tijdens onze laatste bijeenkomst een paar mooie foto's van mevrouw A. van de Haar-Haas. De oudste foto, waarop een groot aantal personen staat, dateert van omstreeks 1900.

Via de heer D.S. Roseboom hebben wij een film ontvangen met opnamen van de verhuizing van Het Suikervat aan de Hoofdstraat. Wij hebben daarvan een kopie laten maken op dvd. De heer Roseboom gaf ons, uit zijn eigen verzameling, een doos Bolknak sigaren in een speciale verpakking, die is uitgebracht ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Ritmeester sigarenfabriek en een folder van Vivo-winkelier P. van Schuppen van de Zandstraat 105.

Wij willen iedereen bedanken voor deze giften en hopen dat er nog vele zullen volgen.

Weggooien kan altijd nog

Hebt u interessant materiaal over of van Veenendaal? Wilt u dit alstublieft niet weggooien? Onze vereniging vraagt uw aandacht voor het behoud van materiaal over Veenendaal, van zowel particulieren als bedrijven. Nog altijd duiken er bijzondere objecten op, variërend van een stapeltje brieven tot foto's, films, dagboeken of andere documenten. Mocht u over dergelijk materiaal beschikken en dit weg willen doen, neem dan vooral contact op met de werkgroep Documentatie en beeldmateriaal van onze vereniging, telefoon: 0318 517944. U kunt ook mailen met documentatiecentrum@oudveenendaal.nl.

Onderaardse gangen in het Achterkerk?

In het vorige nummer namen we een artikel op van D. Philips over een vermeend klooster op Emmikhuizen. Het was een reactie op eerdere artikelen van Adriaan P. de Kleuver. Weer nemen we u mee terug in de tijd en weer nemen we het nieuwsblad De Vallei ter hand. We lezen, om precies te zijn, de krant van 13 februari 1953.

DOOR ADRIAAN P. DE KLEUVER

Het oude huis, de vroegere herberg, aan de Achterkerkstraat, thans bewoond door de familie Van Veldhuizen, heeft altijd op de verbeelding gewerkt van de Veense bevolking. En nog heden ten dage is het huis met een zekere geheimzinnige waas omgeven.

berusten. Er zouden zich namelijk onderaardse gangen bevinden, vanuit dit huis en in de omgeving ervan. Het moet ongeveer een negentig jaar geleden geweest zijn dat zich in de bijzonder grote kelder van het huis een deur bevond die toegang gaf tot een tunnel die uitkwam in

De voormalige herberg aan de Achterkerkstraat 13, later bewoond door expediteur Van Veldhuizen. De foto is rond 1952 genomen vóór de restauratie (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Nog niet eens zo heel lang geleden kon men zelfs met de grootste stelligheid horen beweren dat het er spookte. Maar dat is natuurlijk niet waar. Spoken bestaan niet. Er gaan echter nog andere verhalen over dit oude huis. Verhalen die wel eens niet op fantasie kunnen blijken te

de Grote Kerk. De Grote Kerk is oorspronkelijk een katholieke kerk geweest en het oude huis deed dienst als nonnenverblijf en als boerderij, waarvan het land zich uitstreckte ongeveer van de Vendelseweg tot aan de Berg. De nonnen zouden bij hun gang naar de kerk van deze

tunnel gebruik gemaakt hebben.

Ook in westelijke richting naar de omgeving van de Geerseweg moet men wel eens op resten van een onderaardse gang gestoten zijn. Bij het bouwen van de huizen tussen het oude huis en de kerk stuitte men eveneens op de dikke muren van wat de tunnel zou kunnen zijn. Het is veelal overlevering, maar nu het bewuste huis - dat met het huis, thans bewoond door dokter Reijdon tot de oudste huizen van Veenendaal gerekend wordt - in slopershanden is gevallen, duiken de verhalen van de onderaardse gangen weer op. Vraag het de oude Veenendalers en prompt weet men het u te vertellen. Ja, dat van die tunnel naar de kerk moet waar zijn.

Precies onder het kelderraam

De toegang in de kelder werd dichtgemetseld. Weer anderen weten precies te vertellen waar de deur geweest moet zijn, namelijk recht onder het enige kelderraam in de voorgevel. Men is wel eens in de keldermuur aan het hakken geweest, maar toen na meer dan een halve meter diep er in doorgedrongen te zijn nog geen eind aan de muur kwam, heeft men het opgegeven. Verdere moeite om de tunnel te vinden heeft men niet meer gedaan.

Toch moet die onderaardse gang er zitten. De grootvaders van wie nu grootvader zijn moeten de ingang en de deur in de kelder met eigen ogen hebben gezien. En dat was al hetgeen wij bij al onze navraag te weten konden komen. Mogelijk dat nog iemand onder onze lezers meer gegevens over deze gang kan verstrekken, maar ook als dat niet het geval mocht zijn, zou het toch stellig de moeite waard zijn om de hardnekkige verhalen te controleren door ter plaatse eens in de grond te gaan zoeken. De kerk en 't Achterkerk zijn op een heuvel gebouwd en het is mogelijk dat de tunnel vrij diep zit omdat men hier geen last van grondwater gehad kan hebben.

Veenendaal arm aan geschiedenis?

Het is veelal overlevering waaraan de oudste geschiedenis van Veenendaal wordt ontleend. Er wordt wel eens beweerd dat Veenendaal bepaald arm is aan geschiedenis. Vooral in de eerste eeuwen van haar bestaan is er blijkbaar weinig van opgetekend. We weten van Gillis van Schoonbeke, van de Vlamingen, van de turfwinning, van wat Karel de Vijfde en bisschop David met Veenendaal hebben gedaan. Maar het is alles vrij karig en onvolledig. Zo is het ook met wat er bekend is omtrent het centrum van het oude Veenendaal, waarin het weer veelbesproken huis aan 't Achterkerk een belangrijke plaats moet hebben ingenomen. Wat verteld wordt over het nonnenverblijf kan misschien gecontroleerd worden door een onderzoek naar de onderaardse gangen. En mogelijk kan hierdoor nog weer eens wat meer licht op de oudste geschiedenis van Veenendaal geworpen worden. Omtrent de latere geschiedenis van het huis is bekend dat het een boerderij annex herberg was. Voor het huis werd beestenmarkt gehouden. Na het zaken doen gingen de boeren in deze herberg afrekenen en aan de ijzeren ringen die zich vandaag nog in de voorgevel bevinden, kon men dan de beesten vastzetten. In enkele bladen werd vorige week vermeld dat het huis uit het jaar 1500 zou dateren. Dit komt ons wat al te onwaarschijnlijk voor, want gezien de bouwwijze en de vorm van de stenen waarmee het gezet werd kan het hooguit 350 jaar oud zijn.

Achterkerkstraat 13, de voormalige herberg Onder de Boompjes. Ten tijde van de opname werd het pand bewoond door de familie Van Veldhuizen. De foto is in 2000 genomen na de restauratie (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Flitsen uit de geschiedenis van de markt

De heer Coen van Viegen heeft allerlei wetenswaardigheden verzameld over de geschiedenis van Veenendaal. Deze keer gaat zijn bijdrage over de geschiedenis van de markt.

DOOR COEN VAN VIEGEN

1556. De kartuizers, eigenaren van het 'Grote Veenloo', willen er woningen bouwen 'zulcx dat het gescapen waere een goet ende bequaem dorp te worden'. Men wordt het er echter niet over eens en de plannen voor kerk en markt richten zich dan op 'Elizabets zandhoevel', het 'Kleine Veenloo'.

1561. In augustus besluiten de Veengenoten de nieuwe Veenkerk te bouwen op het Kleine Veenloo 'omtrent die wijck leggende tusschen Mr. Dirck Pijnsz. van de A ende Brevelt'; bij de kerk zal een markt worden aangelegd. Zij hadden nog een poging gewaagd 'met tien kannen wijns' de prior van het klooster Nieuwlicht te bewegen het Grote Veenloo te verkopen; tevergeefs, want de monniken voelen niets voor de verkoop van dit deel van hun kostbare bezittingen.

1619. 1 september: De Staten van Utrecht geven toestemming aan de Veengenoten de markt op zondag tot tien uur te houden en daarna 'ter predicatie' te gaan. (Wie spreekt er over koopman en dominee?)

1639-1655. De 'marcktdag' in Veenendaal wordt nog steeds op zondag gehouden. In 1619 had de classis van de Gereformeerde (Hervormde) Kerk 'deze sabbats-ontheyliginge' verboden, maar ouderling Willem Eeliaass, die ook Veenraad is, pleit voor het 'in ere houden' van de zondagsmarkt, want op weekdays moeten de arbeiders werken en op de zondagen komen zij toch naar de kerk aan het marktplein. En de weekmarkt bleef op zondag.

1655. De Staten van Utrecht besluiten de Veenendaalse weekmarkt van de zondagochtend

te verplaatsen naar de zaterdagmiddag. Waarschijnlijk is van de uitvoering van dit besluit niet veel terechtgekomen, want in maart 1662 wordt de zondagsmarkt weer verboden en de gewestelijke autoriteiten verwijzen de wekelijkse markt naar de dinsdag (sic!), waar velen zich niets van aantrekken en hun ongenoegen uiten door gewoon op zondag door te gaan, met verwijzing naar andere markten op zondag, onder andere te Barneveld.

1689. A. Instelling van een vette-beestenmarkt in Veenendaal. Het Rhenense stadsbestuur echter verbiedt deze concurrentie voor de eigen markt en kermis, maar de Veenendalers trekken zich van dit verbod niets aan en gaan rustig door. Deze zogenoemde Ossenmarkt blijft bestaan tot 1941.

1689. B. Naarmate de mogelijkheid tot een beter rendabele verving vermindert, en ook in de maanden buiten het turfseizoen (april tot juli), zoekt men naar andere bronnen van inkomsten. Op de Veense 'wolmarkt' koopt men de wol van de in deze omgeving gehouden schapen, welke wol wordt gewassen, gekamd en geveerd. Thuiswerkers spinnen daarna de wol tot draad en sajete (half gekamd garen).

1784. De heren regenten van Rhenen willen belasting gaan heffen op het vee dat op de Veenendaalse Ossenmarkt wordt aangevoerd. Naderhand zal blijken dat deze inperking van de 'vrijheid van Veenendaal' een van de druppels is geweest die de emmer van de ergernissen der Veenendalers deed overlopen.

1800. Er zijn in het dorp al ongeveer zestig

De Markt met de Oude of Salvatorkerk, circa 1905. Naast de kerk de pastorie en ervoor de Wilhelminaboom en de gemeentelijke muziektent (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

(kleine) wolkamerijen. Handel in wol speelt zich hoofdzakelijk af op de Veenendaalse wolmarkt, waar ook 'schapen, appels, kersen en honing (worden) verhandeld'. Er zou eveneens bij De Klomp, 'in het Ambt van Eede', een belangrijke markt van wol en wolproducten zijn geweest.

1841. Het derde deel van *De Aardbol* uit 1841 schrijft over het dorp Veenendaal: 'Wekelijks wordt hier op dinsdag eene markt gehouden, die druk bezocht wordt. De gegravene vaart, die midden door het dorp gaat, draagt den naam van bisschop Davids Grift, naar den eersten ontginner.'

1847. Op 22 september dragen de Veenraden van de Geldersche en Stichtsche Veenen de Markt over aan de burgerlijke gemeente.

1865. In het najaar verbiedt de overheid het houden van veemarkten 'wegens de in Veenendaal en omgeving heerschende veepest'.

1883. Hendrik Hupkes aan De Klomp krijgt het recht 'jaarlijks van 1 tot 20 Juli op het terrein bij het Ooievaarsnest, een vrijstaand huis tegenover het Landgoed De Clomp, een bijenmarkt te houden'. Om de een of andere reden is er ook een tweede bijenmarkt bij logement De Bijenkorf aan de Veltgensgraeff (Nieuweweg) in de gemeente Renswoude. Deze markt zou uit het begin van de achttiende eeuw dateren. Bekend is de marktmeestersfamilie Van Kessel.

1893. Een voorstel tot afschaffing van de kermis (Ossenmarkt) wordt door de gemeenteraad verworpen na een soort kermisoproer waarbij de ramen van voorstanders der afschaffing worden ingegoooid. De liberale Dirk van Woudenberg (kerkvoogd van de Hervormde Gemeente) is tegen afschaffing.

Het laatste woord

Op onze ledenbijeenkomst kort na de zomervakantie gaan we als Historische Vereniging opnieuw op reis. Jan van Oeveren verkent met ons oude spoorlijnen in en om Veenendaal.

DOOR HET BESTUUR

Voordat de eerste trein in 1845 langs Veenendaal stoomde, leek het alsof het dorp erg geïsoleerd lag. Leek..., want de Veenendalers uit die tijd

Onze reis eindigt in het jaar 1981. We stappen uit op het perron van de halte Veenendaal Centrum. Maar waar is het station gebleven?

kenden al vele andere manieren om zich naar elders te verplaatsen.

Gehuld in wolken van stoom gaan we in 1845 op reis. Getrokken door antieke locomotieven woefelen we over roestige rails, passeren de Zwarte Brug bij Emmikhuizen en komen knarsend op het station Veenendaal tot stilstand. We zien stationschef Swanborn ontspannen aan de spoordijk staan. Zijn station De Klomp is de best renderende halte aan de lijn Amsterdam-Utrecht-Arnhem. Maar de postmeester baalt hevig: de torenklokken van de naburige dorpen lopen nog steeds niet gelijk...

Tot grote vreugde van veel Veenendalers wordt in 1886 een tweede spoorlijn geopend. Maar in

die vreugde deelt niet iedereen: boer Roelofsen kijkt nu tegen een massief dijklichaam aan en kan de koeien niet meer zien. De trein dendert echter

voort: richting Rhenen, over de Rijnbrug, via Kesteren en Nijmegen naar Duitsland. In de oorlogsjaren beladen met wapens en munitie uit het wapendepot bij Prattenburg.

Nog even kunnen we na de oorlog op de houten bankjes van de Heuvelrugtram zitten. In 1949 rijdt de laatste tram naar Rhenen de remise in. Er zullen behalve treinen alleen nog autobussen rijden.

Het verlaten spoortracé tussen De Haar en Amersfoort is een langgerekt monument. We stapten even uit om een prachtige wandeling te maken. Wat is er over van de oude spoorwegglorie?

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 24 september 2009**
- **Ledenvergadering HVOV**
- **Jan van Oeveren: 'Op een klein stationetje... Een verkenning van oude spoorlijnen in en om Veenendaal'**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

De volgende ledenbijeenkomst is op 10 december. Hennie Henzen verzorgt dan een foto- en filmavond.

Oud Veenendaal

December 2009

- 24^e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, Eekwal 3,
3904 DL Veenendaal, telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Financiële administratie:

Berry Henzen, MacBridestraat 51,
3902 KK Veenendaal, telefoon 0318 527491 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk: Henzen ontwerp & communicatie vof,
Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

86	Om te beginnen De redactie
87	De schijnwerper op... (11) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
98	Bij het overlijden van Zwarte Jannetje G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
102	Uitgelezen G.C. Groenleer
103	Berichten uit Het Kleine Veenloo Het museumbestuur
104	Wie, wat, waar en wanneer? G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
105	Flitsen uit de jaren veertig en vijftig C. van Viegen
110	Nieuw licht op onderaardse gangen A.P. de Kleuver
112	Op een klein stationnetje G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
114	Voortgang van het documentatiecentrum H. Henzen
116	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Een ouderwets gevarieerd nummer, zo lijkt het op het eerste gezicht. Bij nader inzien klopt dat ook wel. Het meest opmerkelijke is wellicht dat één auteur maar liefst vier bijdragen heeft geleverd. En wat kunnen we er verder van zeggen? Dat we niet alleen achteromkijken, maar ook een blik in de toekomst werpen. 2010 wordt een bijzonder jaar.

DOOR DE REDACTIE

In haar uitgebreide hoofdartikel zet Ineke van Schuppen een Veenendaalse ondernemer in het zonnetje die het behalve van zand en grind ook van zijn sociale inslag moest hebben. Vervolgens schrijft zij over een condoleancebezoek aan de huisgenoten van Zwarte Jannetje. De bezoeker was een nuchtere en eigenzinnige predikant. Hij vroeg goed door, maar trof in Teunis Hoogendoorn 'een pientere baas'. Tot op de dag van vandaag is Jannetjes sekte omgeven met een waas van geheimzinnigheid.

Geheimzinnig blijven ook de onderaardse gangen waarin we andermaal Adriaan de Kleuver trachten te volgen. De boekrecensie heeft betrekking op een thesis, op de museumpagina maken we kennis met de nieuwe conservator van Het Kleine

Veenloo en de fotorubriek kan niet zonder uw reacties. Wat er zoal passeerde in de jaren na de Tweede Wereldoorlog kunt u lezen in de nieuwe flitsen van Coen van Viegen.

Terugkijken doen we met het verslag van de laatste ledenbijeenkomst. Het was een gezellige drukte in de trein en conducteur Jan van Oeveren had veel te vertellen. Met Hennie Henzen kijken we vooruit naar het documentatiecentrum en met het bestuur naar de komende ledenvergadering en het aanstaande jubileumjaar.

De heer G.B. (Gijs) van den Brink wees ons op twee onvolkomenheden in het septembernummer van Oud Veenendaal van 2008. Op pagina 73 zien we de Kerkewijk in de richting van Prattenburg (en niet in de richting van het dorp) en het op pagina

77 afgebeelde armenblok werd gesloopt omstreeks 1965 (en niet in 1957). Dank voor deze correcties. Graag bedanken we ook de heer Barend van den Bosch voor zijn schenking van foto's en facturen van Veense zaken en kas-, inkoop- en voorraadboeken van de winkel in de Hoogstraat.

Wij wensen u veel plezier bij het lezen en bekijken van het blad en groeten u hartelijk. Voor vragen, suggesties, opmerkingen of reacties kunt u ons aanspreken, bellen, schrijven of mailen: redactie@oudveenendaal.nl.

Het armenblok, Haspel 2 en 3, vlak vóór de sloop omstreeks 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De schijnwerper op... (11)

... een man die niet alleen bekend stond als een goed zakenman, maar ook als een aardig mens. Het grootste deel van de Veense bevolking wist niet beter dan dat het zandgat De Dikkenberg 'het gat van Schoonhoven' heette. Job van Schoonhoven was de man wiens naam onlosmakelijk met zand en grind verbonden was.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Gerard Jacob van Schoonhoven werd geboren op 19 september 1909 op het Panhuis te Veenendaal. Toen hij zes jaar was, ging hij naar de Nieuwewegeschool, tegenover molen De Vriendschap van de gebroeders Van Eden. Zijn ouders hadden een eigen boerderijtje, maar zijn vader was ook koetsier bij de APC. Omdat vader Van Schoonhoven overdag weg was, moesten de kinderen al vroeg aan het werk. Toen Job negen jaar was, moest hij al meel halen voor de koeien. Omdat de molen tegenover de school stond, nam hij de kruiwagen mee naar school om vervolgens aan het einde van de dag een zak meel van vijftig kilo mee naar huis te nemen. Bij thuiskomst ging hij het gras in de wei maaien om dat weer met de kruiwagen naar huis te kruien. De laatste drie jaar van zijn schoolperiode ging hij alleen 's winters naar school. 's Zomers was zijn hulp op de boerderij te hard nodig en met twaalf jaar ging hij definitief van school af om thuis te werken. Als het zo uitkwam werkte hij ook wel buiten de boerderij als zogenaamde daggelder. Toen hij zestien was, maaide hij samen met een vriend, Jan Willem Hasselaar, gedurende zes weken het gras in de Meent, in de gemeente Rhenen. Het waren lange dagen van vijf uur 's morgens tot zeven uur 's avonds.

Huwelijk

Op zijn achttiende werd hij rijder bij de APC, waar hij leerde autorijden. Met dat rijbewijs kon hij in dienst treden van de firma De Haas, maar na een jaar stapte hij over naar de firma Stermerdink. Als chauffeur verdiende hij daar f 21,- in de week en het beviel hem zo goed dat hij twaalf jaar in

dienst bleef.

Op 13 mei 1936 trouwde hij met Geertje Dekker en kreeg hij f 1,50 opslag van zijn werkgever. Geertje was de dochter van Hendrik Dekker en Elisabeth van de Craats. De trouwdag verliep niet helemaal vlekkeloos. De ambtenaar van de burgerlijke stand in Ede werkte de plechtigheid zo snel af dat hij klaar was voordat de laatste gasten binnen waren. Later bleek dat deze ambtenaar een dag na het huwelijk van Job en Geertje afgevoerd was naar een tehuis. De envelop met het bewijs van de burgerlijke huwelijksvoltrekking overhandigde hij aan de koster van de kerk, want zonder zo'n bewijs mag de dominee niet trouwen. 's Middags vertelde de dominee echter lachend dat niet het huwelijksbewijs, maar de rekening van het gemeentehuis in de envelop had gezeten. Het echtpaar Van Schoonhoven-Dekker kreeg acht kinderen. Oudste zoon Les werd geboren op 6 juli 1937, dochter Bep op 4 maart 1940, Jan op 12 oktober 1941, Henk, die maar een jaar oud zou worden, op 18 juli 1944, Joke op 3 februari 1947, Gert op 30 augustus 1948, Erica op 29 oktober 1950 en Harrie, als laatste, op 30 oktober 1953. De drang naar zelfstandigheid zat er al vroeg in. In 1939 probeerde Job voor zichzelf te beginnen. Bij Van Hattem en Blankevoort, aannemers van stellingen voor defensiewerken, kon hij werk krijgen door zand te gaan rijden. Maar omdat hij de benodigde f 1.500,- voor een vrachtauto niet bij elkaar kon krijgen, ging dat niet door.

Eigen baas

Toen in 1940 de oorlog uitbrak, wilde werkgever Stermerdink dat Job voor de Duitse Weermacht

Het echtpaar Van Schoonhoven tijdens het huwelijk van hun zoon Jan met schoondochter Mini (*collectie J. van Schoonhoven*)

in Limburg zou gaan rijden. Omdat hij dan steeds drie weken van huis zou zijn en omdat hij er niets voor voelde de vijand te gaan helpen, weigerde hij de opdracht. Stermerdink werd zo woedend, dat hij Job op staande voet ontsloeg. In het eerste oorlogsjaar was het heel moeilijk om ander werk te vinden, maar Anton Boers van Kraan en Van Kuyk bracht hem op een goed idee. Anton adviseerde namelijk om paard-en-wagen te huren en vrachten te gaan rijden. Hij ging ervan uit dat door de benzineschaarste weer op paardenkracht overgegaan zou worden.

De eerste rit werd een fiasco. Er moest voor Kraan en Van Kuyk tien ton goederen opgehaald worden bij het Ingense Veer. Omdat de luchtbandenwagen bij Van Ravenswaaij, waar hij paard-en-wagen huurde, niet aanwezig was, moest hij een wagen met ijzeren banden nemen. Die wagen kon alleen getrokken worden door twee paarden

met als gevolg dat er ook een knecht mee moest. Bij de opdracht was ook inbegrepen dat er een vracht koloniale waren geladen en weer uitgevent moest worden in Renkum en Oosterbeek. Alles wat mis kon gaan, ging mis. Ze hadden geen verlichting bij zich, de weerboom brak af waardoor de rem weigerde en de paarden werden zo moe dat ze de wagen op een gegeven moment niet meer trekken konden. Na tweeënhalve dag en een nacht bezig te zijn geweest, bedroeg zijn loon f 3,-.

Het huren van paard-en-wagen bleek geen succes te zijn. Job, die een arbeidsloon van f 1,- per uur vroeg, kreeg concurrentie van iemand die f 7,- per dag vroeg. Deze concurrent bleek dezelfde Van Ravenswaaij te zijn waar hij zijn materiaal huurde. Toen hij probeerde bij de firma Engelage paard-en-wagen te huren, bleek de huur zo hoog te zijn dat er ook niets aan te verdienen viel. Zijn zuster Jans bracht uitkomst. Zij was bereid hem f 800,- te lenen, zodat hij een eigen paard-en-wagen kon aanschaffen. De genereuze hulp van zijn zuster betekende voor Job een kentering.

Collega's en concurrenten

In 1941 moest er weer een hobbel worden genomen. Er werd afgekondigd dat bedrijven een vergunning moesten hebben en algemeen werd aangenomen dat bedrijven die vóór 1939 al bestonden, deze vergunning automatisch zouden krijgen. Dat gold echter niet voor Job van Schoonhoven. De secretaris van de Nationale Organisatie Beroepsgoederenvervoer (NOB), Boivin, was een verzetsstrijder die Job gunstig gezind was. Er werd een speciale vergadering belegd en verbazingwekkend genoeg gaf Stermerdink in deze de doorslag. Ondanks het feit dat Job zijn concurrent was geworden en dat hij hem op staande voet had ontslagen, vond Stermerdink toch dat Job twaalf jaar lang een loyaal werknemer was geweest en daarom stelde hij voor een tijdelijke vergunning af te geven en na de oorlog de situatie opnieuw te bekijken.

Telkens weer liep Job tegen moeilijkheden aan. Eveneens in 1941 kreeg hij plotsklaps bevel zijn paard bij de Duitsers in te leveren, ondanks het feit dat hij er maar een bezat. Weer was het Boivin die zich ermee bemoeide. Een collega-vervoerder

die een concurrent hoopte uit te schakelen, bleek een brief naar de voedselcommissaris te hebben geschreven waarin Jobs naam boven aan de lijst stond van vervoerders die wel een paard konden missen. Door de bemoeienissen van Boivin werd het bevel teruggedraaid.

De laatste jaren van de oorlog gingen collega-vervoerders steeds meer voor de Weermacht rijden, omdat zij daarmee f 40,- per dag konden verdienen. Job werkte nog steeds voor f 1,- per uur, maar hij kreeg wel veel klandizie van Veense bedrijven die door hun eigen vervoerder in de steek waren gelaten. Er waren tijden dat hij, bijgestaan door boerenjongens met paard-en-wagen, met dertien of veertien paarden reed. 's Zaterdagsavonds werd er dan afgerekend.

In die dagen reed hij al veel zand en grind vanaf Elst. Vaak viel hij op de bok in slaap, maar het paard wist de weg zelf wel. Een drama was het toen het paard tijdens het laden van een put op zijn rug in een kalkput was gevallen. Weer was het Stermerdink die te hulp schoot. Met bok en takel werd het paard omhoog gehesen. Zijn benen waren geheel ontveld, maar na een week was hij weer genezen en kon hij zijn werk weer doen. Een trieste dag was 11 november 1944. Tijdens een voedseltransport op de Kerkewijk bij de Bergweg werden een voerman en zes paarden, waaronder Jobs paard, door twee Engelse jagers doodgeschoten.

Job moest onderduiken en om in leven te blijven begon hij tabak te snijden. Ook gebruikte hij deze tijd om zijn wagen weer rijklaar te maken door vele avonden banden te plakken. In een van de binnenbanden zaten door granaatsplinters zo veel gaatjes dat hij er drieëntachtig lapjes op moest aanbrengen.

Nieuw begin

Na de bevrijding moest hij van voren af aan beginnen. Terwijl de wielen weer onder de wagen gezet konden worden, was er geen paard meer. En opnieuw bracht Stermerdink, zij het indirect dit keer, uitkomst. Marius van Bruxvoort, een oude knecht van Stermerdink, kwam met een van diens paarden aanzetten. Stermerdink zelf was tijdelijk met zijn bedrijf gestopt. Het paard was vreselijk mager, maar met een goede verzorging was het

al snel weer op de been. Ook een tweede paard, dat een granaatscherf in zijn bovenbeen had gehad, was er met dezelfde goede zorg spoedig weer bovenop. Door zijn anti-Duitse houding in de oorlog kreeg Job veel werk toebedeeld.

Job was een fervent sigarenroker. Net na de oorlog waren de sigaren nog op de bon, maar hij wist toch regelmatig de hand op wat rokertjes te leggen. Groot was echter zijn verrassing, toen hij van zijn vrouw voor zijn verjaardag een heel kistje kreeg. Natuurlijk wilde hij weten waar zij dat had gekocht en na enig aandringen kwam de waarheid aan het licht: elke keer als Job een aantal sigaren had gekocht, nam Geertje er heimelijk een of twee af, net zo lang tot ze een kistje vol had als cadeau voor zijn verjaardag.

De grootste verrassing kwam echter in augustus 1945. Er bleek hem vanuit Utrecht een vrachtauto toegewezen te zijn. Het bericht kwam op een dinsdag, terwijl hij op maandag de auto had moeten ophalen. Hij vond PTT'er Van Tuil, die een auto-tje tot zijn beschikking had, bereid hem tegen betaling van de benzinebonnen naar Utrecht te brengen. Nadat het met veel moeite gelukt was bij de Rotterdamsche Bank, die al gesloten was, f 400,- te storten, kon hij eindelijk de beloofde auto ophalen. Hij kon zijn geluk niet op toen er een gloednieuwe Dodge voorreed. In de wolken reed hij naar huis, en passant de nodige lifters en militairen oppikkend, want openbaar vervoer was er nog niet.

Nieuw materieel

Heel Veenendaal stond op zijn kop vanwege het feit dat juist Job van Schoonhoven een nieuwe auto toegekend had gekregen. Zijn collega-vervoerders vonden dat hij er geen recht op had en dat hij de auto weer moest inleveren. Dit benauwde hem zo dat Boivin hem gerust moest stellen: hij had de auto op volkomen legale wijze gekregen. Toen hem tijdens een vergadering van de vervoerders het vuur weer na aan de schenen werd gelegd, schoot hij zo verschrikkelijk uit zijn slof dat hij dreigde hen allemaal te laten oppakken vanwege het rijden voor de Weermacht. Dat was voldoende om zijn collega's in hun schulp te laten kruipen. Nooit is er meer een onvertogen woord over de auto gevallen.

De Veenendaal Twente Expresse. Rechts Job van Schoonhoven en links zijn broer Hamp, die op kantoor werkzaam was (collectie J. van Schoonhoven)

Eind 1945 kwamen er vlak na elkaar twee auto's bij, een Chevrolet en een achteroverkipper. Dat bracht ook meer personeel met zich mee. Eerst kwam Gert Henken, die kleine Gert werd genoemd en niet veel later kwamen Gert Henken, die grote Gert werd genoemd en Ceel Aalbers. Stermerdink vroeg hem of hij beheerder van zijn bedrijf wilde worden, omdat hij zelf lange tijd uit de running zou zijn. Na rijp beraad stemde Job toe, maar door tussenkomst van Bart de Haas werd het verzoek door de verkeersinspectie, de instantie die de beslissingsbevoegdheid had, afgewezen. Twee jaar later kwam Job met Stermerdink overeen de bodedienst Veenendaal-Twente, die aan het verlopen was, over te nemen. Een probleem was dat de auto, ook als hij al was geladen, 's nachts buiten moest blijven staan. Als de lading erg kostbaar was, werd die bij Job het huis in gesjouwd en 's morgens werd de auto dan weer geladen.

In 1948 werd door de firma Nieboer een garage gebouwd. Toen de garage bijna klaar was, moest Job zo'n grote lading wol en sigaren vervoeren dat het onmogelijk was alles in huis te brengen.

Besloten werd de auto met lading en al in de nieuwe garage te zetten, maar omdat de deur nog ontbrak zou Job er ook de nacht doorbrengen. Als alarm spande hij een draad die hij aan de ene kant aan een schop vastmaakte en aan de andere kant aan een vaasje met lepeltjes. Voor de zekerheid belde hij ook de politie. Toen hij na een uur wakker schrok van het omvallende vaasje en met een pook naar buiten stook, stond hij tegenover twee politieagenten die poolshoogte kwamen nemen. Een kopje koffie midden in de nacht deed de gemoederen weer wat bedaren. In 1946 werd begonnen met wat later het belangrijkste product zou worden: het leveren en vervoeren van zand. Van Schoonhoven mocht het zandgat bij Folmer aan de Dijkstraat exploiteren, maar het zand moest geladen worden met de schop en dat was een zeer arbeidsintensieve manier van werken. Een dragline leek de oplossing, maar ook nu was het geld weer het probleem. Van een bevriende relatie kon hij f 6.000,- lenen en omdat de Raiffeisen-Bank dacht dat het zijn eigen geld was, kreeg hij daar een lening van f 14.000,-. De eerste dragline kostte f 18.875,-

en had een bakinhoud van 200 liter. Omdat er nog een vrachtauto onder gemonteerd moest worden, werd een oude GMC gekocht. De gedachte aan de grote lening die hij was aangegaan, maakte Job ontzettend nerveus. Hij was bang dat hij dat bedrag nooit zou kunnen terugbetalen.

Tot overmaat van ramp bleek de GMC veel te licht. Nadat Hendriks, de smid, er steunen had aangelast, ging het beter. Omdat de chauffeurs het manoeuvreren niet onder de knie kregen, werd ten einde raad een machinist ingehuurd. Dat machinist Freek Baai slechte ogen had, bleek bij het uitgraven van woningen aan de Dennenlaan voor bouwbedrijf Boers. Met de bak gooide hij daar de bronbemaling lek. Omdat de dragline op het GMC-onderstel wankel bleef, werd een Mack gekocht en dat bleek een grote verbetering. Er kwam een nieuwe machinist, maar die kreeg na enige tijd een ernstig motorongeluk en was maanden uit de roulatie.

Het uitgraven van de Kerkewijk ter hoogte van de Panter Sigarenfabrieken (collectie J. van Schoonhoven)

De Dikkenberg

Ondanks alle moeilijkheden bleef het bedrijf groeien. Door bemiddeling van rentmeester Nieuwenhuizen van de Heidemij kreeg de firma Van Schoonhoven ook de exploitatie van een tweede zandgat: De Dikkenberg op de Wielingsheuvel. Wel moest dit zandgat gedeeld worden

met kolenhandelaar Henken. Ieder kreeg een gedeelte toegewezen voor de prijs van 15 cent per kubieke meter. Henken moest echter met de schop werken, terwijl Van Schoonhoven de dragline kon inzetten. Dat werkte uiteraard veel vlugger en netter en daarom kreeg Job na een jaar de exploitatie van het hele zandgat. Uiteindelijk werd uit dit gat zo'n zes miljoen kubieke meter zand weggereden, een hoeveelheid die ongeveer gelijk staat aan 600.000 vrachtwagens. Het bedrijf kreeg het zo druk met grondwerk dat een tweede dragline aangeschaft moest worden. Het werd een tweedehands machine, maar wel veel groter dan de eerste. Het was een Hover die op een verlengde Mack was gebouwd. De nieuwe machinist werd Jan Pluger, die jaren met zijn woonwagen op het Panhuis heeft gestaan. In 1952 werd de eerste nieuwe dragline aangeschaft, ook een Hover, maar dan op rupsen.

Een collega-aannemer was Koster uit Elst. Deze firma deed alle werken voor de gemeente Veenendaal en met Koster werd overeengekomen de Industrielaan uit te graven. Job verhuurde hem de nieuwe machine voor f 500,- in de week. Maar in februari 1953 werd zuid-west-Nederland getroffen door de watersnoodramp en daar wilde men de dragline hebben voor f 900,- in de week plus kosten reisgeld. Job deed echter zijn belofte aan Koster gestand, want een van zijn motto's was: 'Afspraak is afspraak'. De Twentewagen werd gestuurd om een vracht koeien te vervoeren en ook vertrokken drie GMC's naar het rampgebied die dag en nacht zandzakken reden om de dijken te verzwaren. De Veense chauffeurs mochten overnachten in een klooster in Oudenbosch.

Tot 1953 werd nog met paard-en-wagen gereden, maar in dat jaar werden de paarden met pijn in het hart verkocht. De door dieselmotoren aangedreven vrachtwagens hadden de paard-en-wagens van de weg verdreven.

Ook buiten Veenendaal wist Job werk in de wacht te slepen. In 1954 waren werknemers bezig met een karwei in Apeldoorn, maar ze kwamen 's avonds maar niet thuis. Job en zijn vrouw waren vreselijk ongerust, tot er omstreeks half acht twee mannen tamelijk wankel op de benen kwamen aanzetten. Ze waren bij het graven op een krat jenever gestuit en hadden niet nage laten de nodige spiritualiën tot zich te nemen. Gelukkig was de chauffeur verstandig geweest: hij had zich niet laten verleiden van deze vondst gebruik te maken.

Vakantie

Vakantie nemen bleek in de loop van de jaren

die zomer echter zo droog en Job was zo bang dat er brand uit zou breken, dat hij niet rustte voor hij een andere plek had gevonden. Die vond hij uiteindelijk op het terrein van een particuliere woning in Amerongen. Het huis was nog in aanbouw en zou later de naam De Bierfles krijgen. Op een gegeven moment kreeg hij van de Steenkolen Handels Vereniging (SHV) de opdracht op Prattenburg legertenten op te bouwen die moesten dienen als vakantieonderkomen van arbeiders uit Rotterdam. Toen de SHV de tenten niet meer nodig had, kocht Job ze op, zette er een aantal, met een directiekeet, neer in Harderwijk en bracht daar samen met zijn gezin met aanhang een gezellige vakantie door.

Het uitgraven van de Kerkewijk met rechts de winkel van bloemist Van Ginkel en op de hoek van de J.G. Sandbrinkstraat het huis waar ooit notaris Sandbrink woonde (*collectie J. van Schoonhoven*)

niet zijn sterkste punt te zijn, maar onder druk van zijn gezin moest het er toch van komen. Omstreeks 1955 werd de Twentewagen ingezet en vertrok het gezin naar het Leersumse Veld, waar de wagen gestationeerd werd. Het gras was

Een verhaal apart was het uitgraven van de Kerkewijk, een groot werk dat aangenomen was door de firma Bruil en dat op een maandag zou beginnen. Koster zou het werk voor Bruil doen. Maar de zaterdag ervoor werd Job tot zijn grote

verbazing door Dick Bruil gevraagd of hij de Kerkewijk wilde aannemen. Bruil bleek maar één onderaannemer te willen hebben - en dat was Job van Schoonhoven. Om twaalf uur zat Job op het kantoor van Bruil in Ede en moest hij in een ommezen uitrekenen voor welke prijs hij dat wilde doen. Hij vroeg f 90.000,- en kwam na de nodige onderhandelingen uit op f 87.500,-. Het bleek een moeilijk werk te zijn. De Kerkewijk lag vol met kabels en leidingen, maar het verkeer moest gewoon doorgang vinden. Gelukkig werd het werk tot een goed einde gebracht. Met zijn grote mensenkennis wist Job altijd de juiste man op de juiste plek te zetten.

De firma Van Schoonhoven resideerde nog steeds op het Panhuis, maar dreigde daar uit zijn voegen te groeien. Op Panhuis 6 werd een woning gekocht waar een groot stuk grond achter lag. Daar werd door aannemer Nieboer een garage gebouwd van 15 bij 30 meter, zodat de firma weer een poosje vooruit kon.

In diezelfde tijd, 1952, werd de SKF gebouwd en uit deze bouw kwam veel werk naar het nog jonge bedrijf van Van Schoonhoven. Het bedrijf loste de machines en zette ze bij de SKF op hun plaats. Toen er een keer zes wagonladingen tegelijk vanuit Zweden arriveerden, vond men de prijs die Job opgaf te hoog. Hij stelde voor de prijs te laten zakken in ruil voor het hout van de kisten waarin de machines verpakt zaten. De directie van de SKF ging akkoord en Job kon van het hout alle kapspanten voor de nieuwe garage laten maken.

Nieuwbouw

Niet alleen het bedrijf groeide uit zijn voegen, ook het zich uitbreidende gezin had meer ruimte nodig. Panhuis 6, de woning die bij het bedrijf hoorde, bleek te klein te zijn voor het grote gezin. Vanwege de exploitatie van het zandgat leek het Job gunstiger om in Veenendaal-Zuid te gaan wonen. Eerst viel zijn oog op een stuk grond aan de Dennenlaan, waar nu het Christelijk Lyceum

is gevestigd, maar uiteindelijk werd het toch een perceel aan de Industrielaan.

Financieel werd het een moeilijke periode. De grond aan de Industrielaan kostte f 11,50 per vierkante meter, wat toen niet weinig was en tot overmaat van ramp vond een rijksaccountant van de belastingdienst een fout in de opgave, wat een naheffing van f 112.000,- opleverde. De paniek was groot en Job wist niet beter dan dat hij failliet zou gaan. Een herwaardering van de werkzaamheden aan het zandgat zorgde ervoor dat de aanslag werd teruggebracht tot f 70.000,-, maar dit bedrag hield wel in dat er nog geen kruiwagens gekocht kon worden. Het duurde heel wat jaartjes voor het tekort aan materiaal weer was ingelopen.

De eerste steenlegging van het nieuwe huis. Architect Potkamp geeft Geertje van Schoonhoven een hand. De kinderen zijn Gert, Erica en Harry van Schoonhoven (collectie J. van Schoonhoven)

De bouw aan de Industrielaan zat in eerste instantie tegen, omdat in plaats van de verwachte 30 centimeter voor de fundering 1.30 meter uitgegraven moest worden. Maar daarna verliep de bouw voorspoedig en in 1959 stond het huis er. Er was slechts één ding dat de verhuizing nog belette en dat was de telefoonaansluiting. Toen Job hoorde dat het ondanks zijn tijdige aanvraag nog een paar maanden zou duren voordat hij aangesloten werd, sprong hij uit zijn vel van woede. Hij stapte in de auto en reed stante pede naar de telefoondienst in Arnhem. De directeur kreeg het zo benauwd door zijn optreden dat hij beloofde dat de telefoon de volgende dag aangesloten zou

zijn. Dat hield in dat er van de ene op de andere dag verhuisd moest worden. Gelukkig nam Geertje het hele gebeuren gemoedelijk op. Ze begon direct in te pakken. Er was op dat moment echter geen verhuishwagen thuis, zodat bedrijf en familie met een dieplader werden verhuisd.

Toen zowel het bedrijf als het gezin aan de Industrielaan gevestigd waren, leek de rust weer te keren. Helaas was dat maar schijn. In juni 1959 viel Job bij het opstaan naast zijn bed neer. De dokter stuurde hem direct door naar het ziekenhuis, waar de diagnose al snel gesteld was: hij had veel te hard gewerkt en veel te veel uren gemaakt. Er moesten maatregelen genomen worden om de situatie te veranderen. Oudste zoon les ging het werk regelen en de heren Leppers en

wens te verwezenlijken, vroeg hij een verlicht examen aan. Het was echter net de tijd van de bestedingsbeperking en hoewel Job zeker 80% van de examenvragen goed had beantwoord, zakte hij toch. De meeste examinatoren bleken zelf aannemer te zijn en zaten niet te wachten op nieuwe aanwas. Nadat hij in 1959 in een vakblad las dat er geen erkenning meer nodig was, liet hij zich onmiddellijk bij de Kamer van Koophandel inschrijven als aannemer van grond-, weg- en waterbouw. Vanaf die tijd kon het bedrijf rechtstreeks inschrijven op diverse werken. Een van de eerste werken als zelfstandig aannemer was de Hessenweg van Achterveld naar Stoutenburg. Er werden bochten uit de weg gehaald en vervolgens werd de weg herstraat.

De verhuizing van een huis van de Nieuweweg naar Buurtlaan oost (collectie J. van Schoonhoven)

Bannink werden aangenomen als respectievelijk boekhouder en hoofdvoerder. Door de rust die hij kreeg, knapte Job weer snel op.

Aannemer

Hoewel het bedrijf tot dusver gefunctioneerd had als onderaannemer van grondwerken, was het Jobs streven zelf aannemer te worden. Om die

Huis verhuisd

Een van zijn motto's was: 'Er is geen vracht waar Job van Schoonhoven niet om lacht'. Die lijfspreuk maakte hij meer dan waar in 1961. In juli van dat jaar werd namelijk een heel huis verhuisd. Aan de Nieuweweg woonde het gezin Van Manen in een houten bungalow die vijftien jaar daarvoor was gebouwd. Het huis moest echter plaats

maken voor de bouw van Garage Hoogendoorn. Het werd drie kilometer verderop naar Buurtlaan oost gebracht, waar een nieuw gemetselde fundering klaar lag. Het houten gebouw werd 's nachts op een trailer gezet en nadat het personeel voldoende rust had gekregen, werd de operatie om drie uur 's middags voortgezet. Heel voorzichtig nam chauffeur Kees van Ginkel de bocht Nieuweweg-Buurtlaan, maar hij kon niet verhinderen dat op de Buurtlaan de schoorsteen door boomtakken beschadigd werd en van het huis viel. En hoewel het huis onderweg een keer dreigde om te vallen, werd toch zonder verdere ongelukken om kwart voor vier de definitieve bestemming bereikt.

derheide tankbanen aangelegd en onderhouden. In Veenendaal bleef Job onderaannemer van Koster, totdat deze kwam te overlijden en zijn zoons de zaak zo verwaarloosden dat er voor Koster een faillissement dreigde. Vanaf die tijd, omstreeks 1963, werden rechtstreeks werken van de gemeente Veenendaal aangenomen en werden door het bedrijf heel wat woongebieden aangelegd en bestaande wegen hersteld. Zowel de Hoofdstraat als de Markt werden in de loop van de jaren tot twee maal toe onderhanden genomen. Ook de sportparken Panhuis, De Groene Velden en Spitsbergen mocht hij tot zijn werken rekenen.

Dat de tijden veranderd zijn wat betreft machine-

De mensen die betrokken waren bij de verhuizing van het huis. Van links naar rechts: Ben Stermerdink, chauffeur Kees van Ginkel, bewoner Van Manen (?), Job van Schoonhoven, Ies van Schoonhoven, medewerker Harm Camman, Jan van Schoonhoven en Wijnand Vink (collectie J. van Schoonhoven)

In 1963 werd de firma omgezet in een naamloze vennootschap. Het kapitaal was op dat moment f 1.000.000,- in aandelen van f 250,- en 996 aandelen van f 1.000,-, waarvan 8 aandelen van f 250,- en 298 aandelen van f 1.000,- waren geplaatst en volgestort. In september 1965 bestond het bedrijf vijftientig jaar en dat werd uitgebreid gevierd. In hotel De Korenbeurs werd een druk bezochte receptie gehouden.

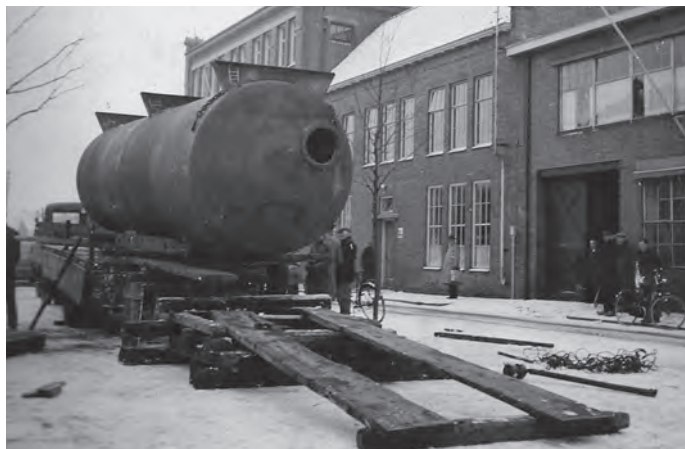
De ontwikkeling van de aannemerij buiten Veenendaal liep vanaf 1960 erg voorspoedig. Veel werken werden uitgevoerd in gemeenten als Renswoude, Woudenberg en Leusden, maar ook verder van huis, bijvoorbeeld in Abcoude en Nigtevegt. Geen werk was voor Job te groot of te vreemd. Voor de genie werden op de Leus-

en mensenarbeid blijkt wel uit het feit dat omstreeks 1960 een uitbreidingplan van circa drie hectare werd gemaakt in anderhalf jaar met dertig man en het vervoer hoofdzakelijk geschiedde met paard-en-wagen. Nu wordt zo'n plan gemaakt met hooguit vijf man in drie à vier maanden en wordt er gebruik gemaakt van kranen en shovels.

Sociaal

Job was een sociale man, altijd bereid in te springen waar dat nodig was. Hij sprak echter nooit over de hulp die hij bood. Als een werknemer ziek was, kon die onveranderlijk rekenen op bezoek van de baas. In de loop van de jaren vertrouwde hij veel van zijn werk toe aan zijn zoons, maar hij hield wel de controle in eigen hand. Hij werd een

kenmerkende verschijning, zoals hij op de fiets zijn werken in Veenendaal, Elst en De Dikkenberg langs ging, gekleed in een lange leren jas en met handkappen aan het stuur. Voor de werken die zich wat verder buiten Veenendaal bevonden, pakte hij 's middags de auto. Als zijn werknemers eerder stopten dan de afgesproken tijd, kon hij heel boos worden. Dat verdroeg hij niet.

Een ketel verhuist van Hendriks, de smid aan het Verlaat, naar het Bergbad (collectie J. van Schoonhoven)

Een van Jobs hobby's was schieten: hij was lid van de schietsportvereniging Prins Hendrik. Met Henk van Schuppen vormde hij een sterk team dat als taak had de geweren van de vereniging in te schieten. In eerste instantie werd er in de Eierhal geschoten, maar die had niet de vereiste hinderwetvergunning. Omdat de Eierhal helemaal uit hout was opgetrokken, bracht de inspecteur van de schietbanen, kapitein Botzen, aan burge-meester en wethouders van Veenendaal daarover een negatief advies uit. Job beloofde de mogelijkheid te bekijken om zijn nog te bouwen kantine geschikt te maken voor de schietvereniging. En hij hield woord. Eind 1967 bouwden de leden zelf vijf demontabele schietbanen in de kantine, waar met een klein kaliber geweer kon worden geschoten. Tot grote vreugde van de leden keurde Botzen de kantine als winteraccommodatie voor de club goed. Zoon Jan verzamelde tijdens de schietavonden de lege loden kokers als een welkome aanvulling op zijn zakgeld. Het terrein en de grote garage aan de Industrie-

laan werden regelmatig voor allerlei activiteiten en festiviteiten beschikbaar gesteld. Sinterklaas had er zijn vertrekpunt en de paarden die op Koninginnedag meededen aan het ringsteken wachtten er op hun beurt. In de tijd dat de opgeschoten jeugd op Lampegietersavond relletjes veroorzaakte, stelde Van Schoonhoven de grote garage ter beschikking om er popbands te laten

optreden zodat de jeugd van de straat gehouden werd. Met deze avonden werd gestopt, toen het uit de hand liep en diezelfde jeugd de deur van de garage eruit liep. Op een niet-gebruikte strook grond stond een groot aantal konijnenhokken opgesteld. Niet alleen Job en zijn gezin beleefden daar veel plezier aan, ook de bewoners van het tegenovergelegen bejaardencentrum De Engelenburgh mochten tijdens hun dagelijkse wandelingetje graag stilstaan bij de langoren, evenals jonge moeders die met hun kleine kinderen aan het wandelen waren. Job was vaak

in de grote moestuin te vinden, van waaruit hij het gezin van verse groenten voorzag.

Thuis

Als de uitvoerders en het leidinggevend personeel van de buitendienst na het werk kwamen napraten bij Job thuis, zat het gezin meestal aan de broodmaaltijd. Als het de heren te lang duurde, gingen ze vast naar de voorkamer waar de sjoelbak stond. Menige competitie is op deze manier uitgevochten. Op nieuwjaarsdag kwam het hele personeel nieuwjaar wensen en vormden medewerkers en gezin één grote, gezellige familie.

Jobs muzikale aanleg bracht in het gezin veel gezelligheid. Hij speelde moeiteloos orgel, accordeon en mondharmonica. Op zondagavond zongen zijn kinderen bij het orgel en hoewel er doorgaans stichtelijke liederen werden gespeeld en gezongen, werd ook het wat meer populaire genre niet geschuwd.

Zoals zoveel Veenendalers die een auto hadden, stelde Job zich beschikbaar voor het rijden van

Het bedrijf nam regelmatig deel aan optochten in Veenendaal, zoals hier in de Hoofdstraat (collectie J. van Schoonhoven)

ouden van dagen tijdens de bejaardentochten die door de Stichting Oranjedag Veenendaal werden georganiseerd. Zijn auto stond boven aan het lijstje van favoriete voertuigen, want hij had altijd een liter jenever bij zich en tegen een borreltje om elf uur 's morgens bestonden weinig bezwaren. Hierbij ondervond hij wel enige concurrentie van de auto's van Frans en Henk van Schuppen. Daar waren namelijk altijd voldoende sigaren voorhanden.

Voor alles wat hij voor de Veense gemeenschap deed werd hij beloond. De voorzitter van de schietsportvereniging Prins Hendrik, G. den Braber, nam het initiatief om een onderscheiding aan te vragen en op 29 april 1968 behaagde het koningin Juliana aan Job van Schoonhoven de eremedaille in goud verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau te verlenen.

Toen Job de pensioengerechtigde leeftijd bereikte, overwoog hij om ergens anders te gaan wonen.

Aan de Cuneraweg, vlak bij La Montagne, stond een huis met weiland te koop en zijn boerenbloed begon te kriebelen bij de gedachte aan zijn eigen paard in zijn eigen weiland. Toch besloot hij uiteindelijk bij de zaak te blijven wonen. Hoewel hij het volste vertrouwen had in zijn vier zoons, die ondertussen allen tot het bedrijf waren toegetreden, wilde hij het contact met zijn zaak, die hij eigenhandig en met veel energie had opgebouwd, niet verliezen.

Na een ziekbed van drie jaar overleed Job op 13 december 1989.

Bronnen

Archieven gemeente Veenendaal 1942-1990, voorlopige inventarisnummers 3525 en 3543

Honderd jaar schietsportvereniging Prins Hendrik Veenendaal

Verhalen en geschriften van de familie Van Schoonhoven

Bij het overlijden van Zwarte Jannetje

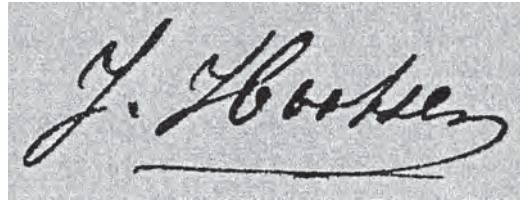
Jannetje Hootsen werd geboren op 9 maart 1860 en overleed op 2 december 1919, negenenvijftig jaar oud. Ook tijdens het leven van Zwarte Jannetje, zoals zij in de volksmond werd genoemd, was de door haar gestichte huiskerk al in een waas van geheimzinnigheid gehuld. Dominee C. Veltenaar was predikant van de Gereformeerde Kerk van 1918 tot 1921 en bracht een condoleancebezoek aan Teunis Hoogendoorn, huisgenoot van Jannetje Hootsen. Hij deed daarvan verslag in het artikel 'De z.g. secte van 'Zwarte Jannetje'. Hier volgt een bewerking van zijn artikel.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Op donderdag 15 januari 1920 begaf dominee Veltenaar zich naar de volgens de heer J. Kuiper 'prachtige woning, zooals wellicht in Veenendaal geen tweede is'. Die benaming vond Veltenaar enigszins overdreven, want hij vond dat de pastorieën en de villa's van de fabrikanten het wonnen van het gebouw dat in 1898 voor Jannetje Hootsen was neergezet. De dominee werd enigszins met wantrouwen ontvangen door een van de twee zusters van de overledene en verzocht de heer Hoogendoorn te mogen spreken. Toen Hoogendoorn verscheen, werd Veltenaar in de huiskamer toegelaten, waar zich behalve de beide zusters ook een broer van de overledene bevonden. Op de vraag wat het doel van zijn komst was, antwoordde hij dat hij als burger het viertal wilde condoleren met het verlies dat de huiskerk had getroffen en dat hij er tevens behoefte aan had nu eens juist te worden ingelicht omtrent het streven van de overledene. Het werd een vreemd bezoek, daar in de huiskamer van deze geheimzinnige secte en zeker voor een predikant, die gewoonlijk niet werd toegelaten. Maar omdat dominee Veltenaar aangaf als belangstellende te komen en niet als predikant met autoriteit of om zieltjes te winnen, verdween het wantrouwen en was men bereid zijn vragen te beantwoorden.

Hervormde Kerk

De ouders van Jannetje, die vlak naast het

De handtekening van Jannetje Hootsen (Leendert H. de Kluijver, *Het Antjesgeloof, Het merkwaardige gezelschap van Zwart Jannetje uit Veenendaal*, 2000)

sterfhuys hadden gewoond, waren eenvoudige, Veluws-vrome, kerkse mensen. Haar vader was wolkammer en had, zoals toen meer voorkwam bij de lage lonen van eertijds, een paar koeien. Jannetje was een mooi meisje, zeer donker van haar en ogen en zij werd reeds vroeg Zwarte Jannetje genoemd. Al jong had zij godsdienstige indrukken en bezocht zij de catechisatie van dominee Hoedemaker, dominee Huet en dominee Brummelkamp. Belijdenis deed zij bij dominee Bervoets. Op de vraag van Veltenaar of zij tot haar dood lidmaat van de Nederlandse Hervormde Gemeente te Veenendaal was gebleven, deelde het viertal mee dat van haar zijde nooit een verzoek tot schrapping was uitgegaan. Op de lijsten van de volkstelling vulden zij nog steeds in: Nederlands Hervormd. Teunis Hoogendoorn woonde al zevenentwintig jaar in het huis van Jannetje.

Toen de dominee naar haar bekering vroeg, bevestigde Hoogendoorn dat zij al in haar jeugd

bekeerd werd nadat zij 'de slaande hand van de Satan had gevoeld'. Zij isoleerde zich toen al van de Hervormde Kerk, omdat zij alle kerken en de leraren van die kerken zag als vijanden en verleiders van Gods volk en als 'wolven in de schaapskooi Christi'. In die tijd onderging zij vooral de invloed van een zekere Tijmen van Dijk, een metselaarsknecht. Tijmen van Dijk was 'een diep-doorgeleide'. Hij behoorde tot de Ledeboerianen, maar deze discipel ging nog verder dan de meester.

De vraag hoe de kring zich noemde kwam aan de orde, maar tot verbazing van dominee Veltenaar werd geen naam opgegeven. Het bleek hem hoe langer hoe meer dat Teunis Hoogendoorn zeer gevat was. In het dagelijks leven zou men hem 'een pientere baas' noemen. De volgende vraag was of Jannetje tegen privé-bezit was, maar dat was niet het geval. Zij bleek van mening te zijn geweest dat het de bedoeling was 'datgene, dat de lieve God geeft, te bewaren, te besturen en te vermeerderen'. De volgende tamelijk indiscrete vraag was of Jannetje tegen geldbelegging in effecten was geweest. Zij zou zich zonder twijfel verzet hebben tegen het kopen van Russische fondsen, was het antwoord. Aan het eind van 1913, dus vóór de Eerste Wereldoorlog, had zij erop gestaan haar Russische papieren te verzilveren ondanks de bezwaren van haar familie en van Teunis Hoogendoorn. Haar volgelingen vroegen zich oprecht af of zij daarbij geleid was door de Heilige Geest.

Bruid van Christus

De bijnamen 'de bruid van Christus', 'de bruid van de Heilige Geest' of ook wel 'het vrouwtje van Christus' werden vervolgens aan de orde gesteld. De dominee vroeg zich af of Jannetje zichzelf zo noemde of dat haar volgelingen haar die naam hadden gegeven, maar die vraag bracht het gezelschap enigszins in verlegenheid. Dominee Veltenaar vertelde dat hij in de loop van het ge-

sprek sympathie opvatte voor Hoogendoorn, omdat hij zeer bijbelvast bleek te zijn en op alle vragen correct antwoordde.

Ook het fraaie huis dat zij bewoonde en de brug over de Grift die speciaal voor haar was aangelegd, bleven niet onbesproken. Volgens Hoogendoorn was de brug niet aangelegd 'opdat het heilige vrouwtje deze van God vervloekte aarde met haar heilige voeten niet zou behoeven te betreden', maar om de prozaïsche reden dat het lastig was voor haar, haar huisgenoten en de leden van de kerk om telkens aan de andere kant te moeten uitstappen.

Het Boven eind met in het midden het huis van Zwarte Jannetje en de al dan niet speciaal voor haar aangelegde brug (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Schoonzuster

De dominee schroomde niet nog diepgaander vragen te stellen. De afgelopen zomer had hij de begrafenisdienst van Elisabeth Hiensch, de vrouw van Jannetjes broer Dirk Hootsen, geleid. Dirk zou zijn vrouw, die hoogzwanger was, hebben geslagen en getrapt en haar alle medische hulp hebben geweigerd. Hoogendoorn gaf toe dat de verhouding wel gespannen was en dat het overlijden de oorzaak was geworden van veel verdachtmakingen en laster, omdat Elisabeth niet wilde deelnemen aan de huisgodsdienst oefeningen en de spot dreef met Jannetje. Hoewel er wel harde woorden waren gevallen, was het niet tot handtastelijkheden gekomen en had Elisabeth

de sekte vrijwillig verlaten. Maar, drong dominee Veltenaar bij Teunis aan, nadat Dirk de huiskerk boven zijn vrouw had verkozen en zich zelfs niet om het kind had bekommerd, hadden burens gehoord dat tijdens de godsdienstoefeningen gezongen werd:

*Dirk, onze jongste zoon,
zal zitten op Davids gloriethoon.
Tronen, tronen, tronen.
Kronen, kronen, kronen enz. enz.*

Men zag ook dat er gehuppeld en gedanst werd. Teunis Hoogendoorn ontkende deze aantijgingen en noemde het fatale leugens. Het onderwerp zorgde echter voor een ietwat pijnlijke situatie. De aanwezigen ontkenen het zingen pertinent, maar veel Veenendalers, zowel fabrikanten als arbeiders, hadden het vers, ondanks het hermetisch afgesloten huis, duidelijk horen zingen. Kwajongens, die op de blinden waren geklommen

en naar binnen hadden gegluurd, hadden de volgelingen van Jannetje zien huppelen en dansen. Hier sprak dominee Veltenaar in zijn artikel zijn twijfels uit: hij vond het moeilijk de waarnemingen van de gegoede burgerij in twijfel te trekken.

Graag wilde de dominee nog iets horen over de godsdienstoefeningen die in het huis werden gehouden. Hoogendoorn vertelde dat Jannetje voorging in gebed, een psalmvers volgens de berijming van Datheen opgaf en daarna een hoofdstuk uit de Schrift las. Vervolgens 'sprak zij zeer bevindelijk' over de voorgelezen tekst. De laatste maal dat zij voorging, luidde de tekst: 'U die gelooft, is Hij dierbaar'. Klaarblijkelijk heeft zij zichzelf bij deze preek overtroffen, want Teunis stelde dat de huiskerk deze preek nooit zou vergeten. De godsdienstoefening begon om half tien en duurde tot kwart over twaalf. Dominee Veltenaar vermoedde wel dat er in die tijd koffie werd geschonken.

Tekening van Peter van Straaten in *Het Parool* van 31 maart 1962 bij een artikel over Zwarte Jannetje (collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 993, Gemeentearchief Veenendaal)

Medische hulp

De predikant had nog meer pijlen op zijn boog. Jannetje zou hebben georakeld dat zij niet sterven zou, maar dat haar Bruidegom haar thuis zou halen. Weer volgde een ontkenning. Jannetje zou, tijdens een ziekte waarbij gevreesd werd voor haar leven, hebben gezegd dat zij op dat moment nog niet zou sterven. Maar, vroeg Veltenaar, hoe was het mogelijk dat Jannetje, die tegen medische hulp was, gedurende haar laatste ziekte een geneesheer uit Veenendaal ontbood en een dag vóór haar overlijden nog een specialist uit Utrecht liet overkomen? Men antwoordde dat zij nooit tegen medische hulp was geweest, maar nooit had nagelaten te wijzen op Hem die de middelen moest zegenen. Maar ook hier was de dominee sceptisch: de Veense burgerij was zeer stellig in haar bewering dat zij wel degelijk tegen medische hulp was. Ook op de boerderij was nooit een veearts geraadpleegd en zelfs de geneesmiddelen tegen mond-en-klauwzeer

Zwarte Jannetje volgens Peter van Straaten in *Het Parool* van 31 maart 1962 (collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 993, Gemeentearchief Veenendaal)

werden afgewezen.

Ten slotte vroeg de dominee hoe Jannetje tegenover het zogenaamde vrije huwelijk stond. Algemeen werd aangenomen, en dat werd zelfs bij haar overlijden nog door de plaatselijke krant aangehaald, dat zij een voorstander was van het vrije huwelijk. Ook deze beschuldiging werd door Hoogendoorn ontkend. Hij noemde het laster, ontkennde dat Jannetje een vrij huwelijk had gesloten en beriep zich daarbij op de omstanders en op de almachtige God.

Conclusie

Hiermee was het onderhoud afgelopen, maar dominee Veltenaar constateerde dat hij nog niet veel inzicht had gekregen in de leerstellingen van de sekte. Hij waagde zich in zijn artikel aan een diepgaande maar tamelijk langdradige beschouwing en kwam tot deze slotsom:

'Mej. Hootsen is een product van haar omgeving, van de Veluwsche vroomheid, een 'diepe bekeering, neergehaald in de derde hel', opgetrokken daarna in den derden hemel. Door Tijmen van Dijk hard geslagen en later bijzonder bewierookt. Een profetes, die zich begon te voelen. Met een beetje meer kennis dan hare omstanders; zij had voor onderwijzeres geleerd, maar slaagde niet. Zij vormde een clubje, zij sloot zich op, had orakelen, was hysterisch aangelegd en liet zich gaan. Maar dat deze secte gevaarlijk voor de zeden is, ik geloof er niets van. Ik kreeg den indruk van burgerlijk beschaafde lieden en tevens van eigenaardige, welmeenende christenen. Tijd rijpt, tijd slijt. De scherpe kantjes zijn reeds afgeslepen.'

Uitgelezen

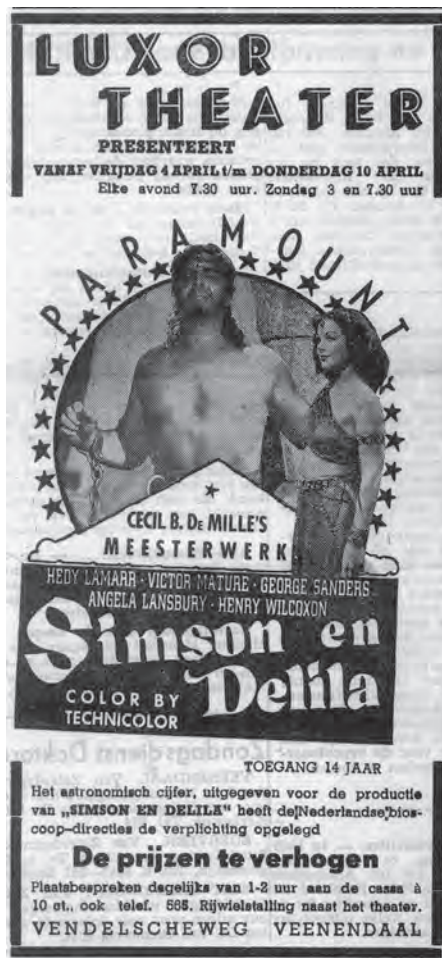
Dit keer geen boek, maar een afstudeerthesis over een tot nu toe onderbelicht thema uit de Veense geschiedenis. We gaan naar de film.

DOOR GERT GROENLEER

Bioscopen in Veenendaal van 1913 tot 1970 en de invloed van sociaal-economische kenmerken op hun succes door Martine Schellevis. Geïll., 88 p.

Ter afronding van haar studie Media en Journalistiek heeft Martine Schellevis de eerste twee Veenendaalse bioscopen belicht. De Harmonie (1913-1917) stond aan de Nieuweweg in Ede en Luxor (1936-1970) aan de Vendelseweg in Renswoude. Na de grenswijziging van 1960 behoorde Luxor tot het grondgebied van Veenendaal. Schellevis' thesis is goed opgebouwd. Uitgaande van een hoofdvraag en een zevental deelvragen analyseert zij de sociaal-economische context en zoekt zij naar overeenkomsten tussen het protestantse Veenendaal en het katholieke Maastricht en Venlo (p. 6). Al met al hadden de Veense bioscopen het niet makkelijk. Dat ze op het land van de buurman stonden, was veelzeggend: Veenendaal was ze liever kwijt dan rijk. Voor haar onderzoek heeft de auteur veel archieven en vooral ook veel kranten geraadpleegd. In 1952 zorgde de film *Simson en Delila* voor commotie in de gemeenteraad van Renswoude en het nieuwsblad *De Vallei* (p. 41-43). Het blad schreef vaker over de Christelijke Film Actie (CFA) dan over Luxor. Tevergeefs probeerde de bioscoop het financiële tij te keren met spraakmakende producties als *Jailhouse Rock* (1959), *Ben Hur* (1962), *De kanonnen van Navarone* (1962) en *The West Side Story* (1966). De sluiting van Luxor was met name het gevolg van de hoge vermakelijkheidsbelasting van de gemeente en de geduchte concurrentie van de CFA. Martine Schellevis ziet haar thesis als een voorpublicatie van een boek over de bioscoopgeschiedenis van Veenendaal dat Henk Roor en zij binnenkort willen uitbrengen. Ik kijk uit naar dat boek. Maar dan zonder tik- en taalfouten, met interviews met bioscoopbezoekers

(p. 74) en, net als in de thesis, met alle door *De Vallei* aangekondigde films in een bijlage. Want dat geeft een boeiend tijdsbeeld. U vindt de thesis googlend (Bioscopen in Veenendaal, Schellevis) op de website van de Erasmus Universiteit Rotterdam of bij het Gemeentearchief Veenendaal op papier.

Simson en Delila in *De Vallei* van 4 april 1952 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Berichten uit Het Kleine Veenloo

Het bestuur van het Historisch Museum Het Kleine Veenloo heeft Natalie Kriek (40) uit Arnhem aangesteld als conservator van het museum. Vanaf eind oktober is zij, met uitzondering van de dinsdag, werkzaam in het museum aan de Markt.

DOOR HET MUSEUMBESTUUR

Zij stelt zichzelf voor: 'Ik ben verheugd om als conservator van het Historisch Museum Het Kleine Veenloo te mogen beginnen. Graag houd ik mij bezig met een verantwoord behoud van het cultureel erfgoed van Veenendaal en tegelijkertijd het toegankelijk maken van de ontstaansgeschiedenis van Veenendaal voor een breder publiek door middel van onder meer tentoonstellingen. Het museum op de nieuwe locatie Cultuurcluster I 'Wollandia' komt daarbij als geroepen.

Bij een eerste bezoek aan het museum aan de Markt zag ik een aantal bijzondere objecten die te maken hebben met de turfwinning, de industriële geschiedenis waaronder de Scheepjeswol, de tabaksverwerking en de huisnijverheid. Maar ook kostbaarheden als de muntenschat en de zilveren inktpot. Deze betekenisvolle objecten zullen in de komende inrichting in het nieuwe museum nog beter tot hun recht komen. Mijn basisgedachte is om het cultureel erfgoed van Veenendaal vast te leggen, zodat generaties na ons zich bewust blijven van hun identiteit en weten hoe de omgeving waarin zij leven ontstaan is. Ik ben afgestudeerd aan de Reinwardt Academie, waar vanuit deze gedachte les wordt gegeven. Mijn werkervaring heb ik opgedaan in verschillende musea. Als conservator van het Huizer Museum Het Schoutenhuis viel naast het beheer en behoud van de collectie het organiseren van de tentoonstellingen onder

mijn verantwoording. Voor het Museum Flehite in Amersfoort heb ik inhoudelijk onderzoek gedaan en de tentoonstellingsteksten geschreven voor de educatieve tentoonstelling Oorlogskinderen. In Het Slot Zeist assisteerde ik bij de organisatie van een gevarieerd tentoonstellingsprogramma. Bij het Mondriaanhuis deed ik pr-werkzaamheden. Door mijn werkervaring in deze musea denk ik een waardevolle bijdrage te kunnen leveren aan de verdere ontwikkeling van het Historisch Museum Het Kleine Veenloo. Het is van belang dat we door een aantrekkelijke vaste tentoonstelling, spraakmakende tijdelijke tentoonstellingen en allerlei publieksgerichte activiteiten in de belangstelling blijven staan.

Natalie Kriek bewondert in het museum de inktpot die de Commissaris des Konings van de provincie Utrecht ontving bij de watersnood van 1855. (foto Martin Brink)

Wie, wat, waar en wanneer?

Nadat in het vorige nummer twee nieuwe ansichtkaarten waren geplaatst, week de redactie geen minuut van de telefoon om maar niets te hoeven missen van de te verwachten overweldigende hoeveelheid reacties van de zijde van ons lezerspubliek. Helaas, dit optimistische vertrouwen bleek niet gestoeld op de werkelijkheid. Er kwam namelijk geen enkele reactie binnen. De redactie laat zich hierdoor echter niet uit het veld slaan, maar gaat stug door op de ingeslagen weg.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De Hoofdstraat. Het poststempel is van 25 september 1911. Rechts het huis van Gert en Fie van Schuppen. Het was het laatste huis in de Hoofdstraat met een voortuin. Nog niet zo heel lang geleden waren veel panden nog wel herkenbaar aan hun bovenverdieping. Maar ook hier heeft de verbouwingsdrift toegeslagen. Wie met oude foto's in de hand door de Hoofdstraat loopt, komt bedrogen uit. Wie woonden er aan de linkerkant en wie zit er nu in deze panden?

Het Boveneind. Deze kaart dateert van 25 augustus 1909. Hoewel iedereen uiteraard het Boveneind wist te vinden, is het moeilijk de juiste locatie van de huizen en de bruggetjes te traceren. Wie durft iets te zeggen over bijgaande foto? Op welke hoogte bevonden zich de bruggetjes en wie woonden er in de huizen?

Uw reacties zijn welkom bij Ineke van Schuppen, 0318 - 511066 of van.schuppen@tip.nl.

Flitsen uit de jaren veertig en vijftig

De heer Coen van Viegen heeft allerlei wetenswaardigheden verzameld over de geschiedenis van Veenendaal. Deze keer gaat zijn bijdrage over de jaren veertig en vijftig.

DOOR COEN VAN VIEGEN

1945. Woensdag 9 mei: Veenendaal wordt 's middags om kwart over vier bevrijd door onderdelen van de Britse infanterie en een tankdivisie onder leiding van majoor G. Lockett en Canadese troepen onder bevel van een officier, genaamd Mac Donald. Onderduikers wordt verzocht zich te melden om weer in het bezit te komen van distributiestamkaarten en nieuwe 'geldige' persoonsbewijzen.

1945. Hemelvaartsdag 10 mei: Wethouder J.H. van Schuppen wordt beëdigd als burgemeester van de gemeente Veenendaal, daar mr J.J.P.C. van Kuyk gedwongen werd zijn burgemeestersambt neer te leggen 'aangezien hij het vertrouwen verloren heeft'. Hij ervaart zijn ontslag als een groot onrecht, maar verzet zich er niet tegen. 'Als ik was weggegaan was het voor Veenendaal veel slechter geworden', aldus rechtvaardigt hij zijn

houding in de oorlog. Het gezin Van Kuyk blijft in Veenendaal wonen.

Veel meer omstreken dan de schorsing van de burgemeester is het schorsen van korpschef Jan Stappenbelt, dat hem wordt aangezegd door Ad en Jan H. van Schuppen. Hij is erg teleurgesteld, maar zal het onderzoek afwachten. En dan ontwikkelt zich een beschamende en bureaucratische vertoning die alle betrokkenen een aantal jaren zal bezighouden. Ten slotte wordt Stappenbelt enigermate gerehabiliteerd en benoemd tot brigadier bij het Veenendaalse korps.

Op de Markt komt een 'indrukwekkende manifestatie' tot ontwikkeling, waarbij toespraken worden gehouden door de pas beëdigde burgemeester Van Schuppen en de gereformeerde predikant Van Enk. De gehate vlag van de Veense afdeling der NSB en portretten van Hitler en Mussert worden onder luid gejuich van de toegestroomde

menigte verbrand. Gevangen genomen SS'ers moeten op hun knieën tegen de Markt op kruipen om in de kelderruimte van Eltheto te worden opgesloten. Verdere arrestatie vindt plaats van 140 mannen en 133 vrouwen die met de vijand zouden hebben geheuld; de mannen gaan naar de Panterfabriek en de vrouwen worden opgesloten in de marechausseekazerne.

31 augustus: Veenendaal organiseert op deze eerst naoorlogse verjaardag van koningin Wilhelmina een groots koninginnefeest, tevens bevrijdingsfeest, met sport, optochten en muziek, alles erop en eraan en alle ge-

De op de Markt samengestroomde bevolking viert uitbundig feest ter gelegenheid van de bevrijding van de bezetting. Er worden onder meer Duitse symbolen in de fik gestoken. Tweede van links op de voorgrond dominee D. van Enk (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zindten doen er eendrachtig aan mee.

Leesgezelschap Concordia wordt door de resterende (zestien) leden opgeheven wegens gebrek aan belangstelling. In maart waren de kosten van het laatste tijdschriftabonnement voldaan aan de firma Jac. Van Hardeveld. In april 1947 kan boekhandelaar Legemaat nog een achterstallige nota incasseren. 'Maar het doek was toen al voor Concordia gevallen.'

16 september: Heden verliezen bankbiljetten, zilverbons en muntbiljetten hun geldigheid. De bank-, spaarbank- en postgirotegoeden worden geblokkeerd. Om de eerste uitgaven te kunnen doen krijgt iedere Nederlander tien gulden, te weten vijf biljetten van één gulden en twee biljetten van twee gulden vijftig, in de volksmond het tientje van Lief tinck genoemd. Mr dr P(iet) Lief tinck is de minister van Financiën.

20 november: Installatie van een noodgemeenteraad, bestaande uit vijftien leden. De noodraad blijft in functie tot de verkiezingen van 1946; de dan gekozen gewone gemeenteraad wordt beëdigd op 10 september 1946 en zal de normale termijn van vier jaar uittienen.

'Als ware er sprake van een echt Parlement, werd de zitting van de Voorlopige Staten Generaal door Koningin Wilhelmina geopend, de plechtigheid werd sober gehouden': de koningin reed in een auto vóór en er was geen ceremonieel gedoe met de Gouden Koets en militaire parades.

1946. 3 september: Opening van de Christelijke Hogere Burgerschool (HBS). Deze school kan worden beschouwd als de voorloper van het Christelijk Lyceum Veenendaal (CLV). Men betreft het pand Markt 21.

17 oktober: Opening van het Algemeen Ziekenhuis Veenendaal, gevestigd in voormalig pension Villa Bergzicht gelegen aan de Cuneraweg in het zogenaamde Veeneind van Achterberg, gemeente Rhenen. Al spoedig na de geboorte van kinderen in deze kliniek ontstaat de grap dat

Veenendalers worden geboren (in het ziekenhuis) te Rhenen, hun leven doorbrengen in 't Veen en worden begraven (op de begraafplaats Munnikenhof) in Renswoude. Een grenswijziging brengt later de begraafplaats binnen de gemeente Veenendaal.

29 oktober: De Veenendaalse winkeliersvereniging Handel en Nijverheid hervat haar werkzaamheden; zij zal in belangrijke mate bijdragen aan de ontwikkeling van het koopcentrum in de regio. De handel en de nijverheid zullen in de volgende decennia een hoge vlucht nemen.

1947. Februari: Oprichting van de Christelijke Vereniging voor Buitengewoon Onderwijs in Veenendaal. Het schoolgebouw aan de Geerseweg wordt op 1 april 1951 in gebruik genomen. De Oranjeschool wordt later gevestigd in een complex aan de David Tenierslaan.

De Koningin Wilhelmina- en de Oranjeschool voor christelijk buitengewoon onderwijs aan de Geerseweg, 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

14 mei: De gemeenteraad neemt twee belangrijke besluiten, ten eerste: het resterende deel van de Grift zal tot aan het Omleidingskanaal worden gedempt; er zal daar ook riolering worden aangelegd. Ten tweede wordt besloten 'over te gaan tot het doen maken van een installatie tot centraal zuiveren van het afvalwater'. Het heeft heel wat voeten in de aarde voor alle obstakels zijn geslecht, want de rioolwaterzuiveringsinstallatie wordt pas in 1971 in gebruik genomen.

De gemeente Veenendaal heeft thans 13.529 inwoners. Dit aantal is in twee jaar tijd met 233 toegenomen. Er wonen hier nog maar 14 Joden. De D.S. van Schuppen (Scheepjeswol) richt een vetfabriek op voor de productie van de met de wolverwerking verband houdende stof cholesterol onder de naam Van Schuppen Chemie. Later gaat men verder onder de naam Philips Duphar en daarna wordt het Solvay Pharmaceuticals.

1948. 1 januari: De gemeente Ede vestigt in haar gedeelte van het dorp Veenendaal een hulpsecretarie in een lokaal van de Gelderse School aan de Prins Bernhardlaan, hoek Schoolstraat. Tot opluchting van de Gelderse ingezetenen komt hiermee een einde aan veel gereis naar Ede.

Oprichting van waterschappen en opheffing van het veenraadschap. Het Polderhuis wordt verkocht aan de Nutsspaarbank. De in steen gevatte naam Polderhuis blijft gehandhaafd tot de afbraak van het pand in 1980.

De begraafplaats Achterkerkstraat / Kostverloren wordt definitief voor verder begraven gesloten. Voor zogenaamde algemene graven vond reeds in 1919 sluiting plaats.

8 mei: De herbouwde Vaartbrug wordt geopend en heet nu Burgemeester J.H. van Schuppenbrug, genoemd naar de eerste burgemeester van na de oorlog.

18 tot 23 oktober: Handel en Nijverheid organiseert de eerste Veenendaalse Winkel Beurs en Tentoonstelling, (beter bekend als VEWIBETO) in tenten op het gemeentelijk sportterrein aan de J.G. Sandbrinkstraat. De opening wordt verricht door de commissaris van de Koningin.

1949. Er wordt door een groep Veense burgers een poging gedaan om te komen tot rehabilitatie van oud-burgemeester mr J.J.P.C. van Kuyk (zie ook 10 mei 1945). Hij wil hier echter onder geen enkele voorwaarde medewerking aan verlenen.

1949. 10-19 september: Feestelijke viering van 400 jaar Veenendaal. De feesten worden ingeleid met herdenkingsdiensten in verschillende kerken. Op een terrein achter het postkantoor wordt in een grote tent een tentoonstelling gehouden. Het motto is 'Laagveen wordt Groot Veen'. Er wordt een openluchtspel opgevoerd, getiteld 'Tussen Sticht en Gelre'. Willem van Amerongen oefent in vol ornaat en met verve het schoutsambt uit. Het marktplein wordt omgetoverd tot een Oud-Hollandse markt. De feesten worden besloten met een fantastisch vuurwerk. De Historische Vereniging Oud Veenendaal besteedt in haar septembernummer van 1995 aandacht aan 'dit spontaan volksfeest'.

Tijdens de viering van het vierhonderdjarig bestaan van Veenendaal is op de Markt een Oud-Hollandse markt met stadspoort gebouwd en ingericht, 1949 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Een gedenkboek Vier eeuwen Veenendaal wordt op verzoek van het gemeentebestuur samengesteld door dr J.G.Thoomes, hoofd der Koningin Julianaschool (Christelijke ULO). Hierin wordt hij bijgestaan door D. Sandbrink, directeur van de NV Textielfabriek Veenendaal.

24 oktober: Stichting der tweede Gereformeerde Gemeente in Veenendaal; de synode besluit deze te erkennen. Dominee R. Kok (Hoofdstraatkerk) en aanhangers verlaten het kerkverband. Van 12 januari 1950 af beschouwt men zich als Gereformeerde Gemeente buiten verband.

Dominee Kok werd geschorst op grond van zijn opvattingen en prediking omtrent het 'algemeen

en welmenend onvoorwaardelijk aanbod van Gods Genade voor alle hoorders der prediking'. De dominee en een groot deel van de gemeente erkennen de schorsing niet, met het bovenvermelde gevolg. Op 9 oktober 1956 sluit de gemeente zich aan bij de Christelijke Gereformeerde Kerken (Pniëlkerk). Men houdt de Statenvertaling en de psalmberijming van 1773 in ere. 15 november: Directieleden van de SKF-Verkoopmaatschappij beginnen onderhandelingen met het college van burgemeester (A. Bakker) en wethouders omtrent de vestiging van een fabriek in Veenendaal. Het gemeentebestuur biedt onbeperkt terrein aan voor f 2,50 per vierkante meter. De gemeente Veenendaal wordt hemelhoog aangeprezen en men belooft een aantal faciliteiten, waaronder woningen speciaal voor SKF-personeel. In december komen directieleden uit Zweden poolshoogte nemen. Ze doen blijkbaar goede zaken, want op 13 juni 1951 besluit de raad voor de te bouwen SKF-fabriek een terrein van vijf hectare te verkopen voor f 2,- per vierkante meter.

1950. De gemeente Veenendaal heeft 14.317 inwoners. Dit aantal is in drie jaar tijd met 788 toegenomen. De totale beroepsbevolking van 't Veen bestaat uit ongeveer 6.000 personen, waarvan er zo'n 3.000 in de textielfabricage werken en circa 1.600 hun brood verdienen in de tabak.

De joodse gemeente (kehilla of kille) van Veenendaal wordt bij die van Utrecht gevoegd. De familie Reinold David van Essen organiseert synagogale diensten in haar Veense woning aan de Hoofdstraat (later aan de Van Limburg Stirumstraat), waar een apart vertrek als huissynagoge wordt ingericht. In de aron hakodesj (de heilige ark) worden de thorarollen bewaard. In 1970 zal er een einde komen aan deze diensten en in 1972 vestigt de familie Van Essen zich in Israël.

1951. Op 31 januari wordt de (uitgeleefde) synagoge verkocht aan koek- en banketbakker P. de Jong, die het gebouw doorverkoopt aan de grossiers in levensmiddelen H. en G. de Ruiter. Het pand dient nog een aantal jaren als pakhuis en opslagruimte. In 1967 geeft de gemeente 'met

een totaal afwezig vermogen tot historisch besef' toestemming om de sjoel (aan het Verlaats) van de Veense Joden te slopen.

1954. 1 februari: Ontploffing van de vijftig jaar oude gasfabriek aan de Kerkewijk; er vallen geen slachtoffers. Het complex wordt niet herbouwd, want aardgas doet zijn intrede. Aan de opruiming en zuivering van de sterk vervuilde grond van het fabrieksterrein denkt nog niemand. Over een aantal decennia zal het dan tot ontwikkeling gekomen milieubesef leiden tot een kostbare schoonmaak en bodemsanering.

1 mei: Inwijding van de rooms-katholieke Sint Salvatorkerk aan de Adriaen van Ostadelaan door dr Bernardus J. Alfrink, coadjutor van de aartsbisschop van Utrecht. De kerk is gebouwd, naar een idee van pastoor R. Beckers, onder architectuur van Jan van Dongen uit Apeldoorn. De parochie zal de Heilige Willibrordus als patroon blijven voeren.

1954. 9 juni: In het bijzijn van prins Bertil van Zweden en prins Bernhard der Nederlanden vindt de opening plaats van de nieuwe fabriek van de SKF, de NV Nederlandse Maatschappij van Kogellagers, een dochteronderneming van de Zweedse kogellagerfabriek. De Nederlandse regering wordt vertegenwoordigd door de ministers Joseph Luns en Jelle Zijlstra.

1955. Herdenkingsdienst 'Watersnood 1855' in de Oude Kerk en onthulling bij de Stationssingel van een monument, naar ontwerp van architect G.C. van Stuyvenberg, uitgevoerd door steenhouwerij Van Manen. Het wapen van het veenraadschap op de zuil is vervaardigd door de Haagse kunstenaar De Kruijf.

De Hervormde Gemeente verkoopt de pastorie Markt 10 aan huisarts dokter Remme. In 1992 wordt het pand, inmiddels eigendom van de burgerlijke gemeente, ingericht als Historisch Museum Het Kleine Veenloo. En hiermee is het monumentale gebouw, althans voor enige decennia, van de slopershamer gered.

1956. De pastorie aan de Achterkerkzijde naast de Oude Kerk wordt gesloopt om wegverbreding

te realiseren ten behoeve van het toenemende autoverkeer. Een pand op die plaats heeft ruim tweehonderd jaar tot pastorie gediend. Jammer van de afbraak, want de zogenaamde noodzakelijke verbreding is reeds lang voor het verkeer afgesloten.

1959. 2 juli: Opening van het nieuwe pand van het Algemeen Ziekenhuis Veenendaal. Er wordt een gedenksteen aangebracht met de tekst: 'Tot eerbiedige nagedachtenis aan Elisabeth Johanna van Doorn geboren Hootsen'. Zij schonk terrein en gebouwen aan de stichting, onder voorwaarde

Het gedeelte van de Markt bij het begin van de Achterkerkstraat na de afbraak van de pastorie in 1956; het omringende hekwerk is nog niet verwijderd. Het huis helemaal rechts werd bewoond door Gijsbert van Zanten, zang- en muziekleraar, destijds vooral bekend omdat hij leiding gaf aan de zanghuldes, onder meer op Koninginnedag, op de Markt. Het pand links daarvan huisvestte het bedrijf van C.N. van Kuijk, later wethouder voor de Anti-Revolutionaire Partij (ARP). De panden links daarnaast wisselden in het verleden meermalen van adres tussen Markt en Achterkerkstraat. Bij het laatste van de twee begon rechts de Fluitersstraat (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

1957. 27 november: Bij Rhenen wordt de brug over de Rijn officieel opengesteld in aanwezigheid van vele en velerlei autoriteiten. De Veense winkeliersvereniging Handel en Nijverheid, die zich al jaren sterk voor een vaste oeververbinding met de Betuwe, kan tevreden zijn: de klandizie uit 'De Klei' vertoont een aanmerkelijke toename.

dat zij haar verdere leven door het ziekenhuis zou worden verzorgd. Daar stond tegenover dat de eigendom pas definitief zou overgaan na haar overlijden.

En iedereen weet hoe het ten slotte met het Juliana Ziekenhuis is afgelopen!

Nieuw licht op onderaardse gangen

In het septembernummer van 2009 stond een artikel uit 1953 van Adriaan P. de Kleuver over de vermeende onderaardse gangen in het Achterkerk. Op 2 april 1953 kwam De Kleuver nog eens terug op het onderwerp en ook dit verhaal uit De Vallei nemen we hier vrijwel woordelijk over. Voor David Philips was De Kleuvers tweede Achterkerkse verkenning aanleiding voor zijn reactie over het klooster op Emmikhuizen die wij doorgaven in Oud Veenendaal van juni 2009. Kunt u ons nog volgen? Vast wel.

DOOR ADRIAAN P. DE KLEUVER

Er moeten toch wel degelijk onderaardse gangen te vinden zijn in het Achterkerk. Naar aanleiding van het desbetreffende artikel in ons blad zijn er de laatste weken verschillende lezers geweest die ons iets over de gangen hebben verteld en ook waardevolle aanwijzingen hebben gegeven. Steeds weer vormde de kelder van het bewuste en nu geheel verbouwde oude 'spookhuis' aan de Achterkerkstraat het uitgangspunt. De kelder dus vanwaar een onderaardse gang moet lopen naar de kerk aan de Markt.

Dezer dagen echter ontvingen wij een schrijven van een bejaarde oud-Veenendaler die thans in Utrecht woont en deze werpt weer een geheel nieuw licht op de gangengeschiedenis. Deze oud-Veenendaler weet namelijk te vertellen dat de onderaardse gang reeds begint bij het blok huizen dat staat tussen boekhandel Mark en bakker Van Ojik. De onderaardse gang werd hier ongeveer tachtig jaar geleden - en dat heeft de Veenendaalse Utrechtenaar allemaal met eigen ogen gezien - tot aan het huis van boekhandel Mark afgebroken en de voorgevel van het blok huizen is op de fundamenteën van dit stuk gang gebouwd.

En wat de Veenendaler in Utrecht verder weet te vertellen, konden andere Veenendalers ons bevestigen, namelijk dat op de plaats

waar het hiervoor bedoelde blok huizen gebouwd is, vroeger - dat is dus ongeveer tachtig jaar geleden - nog een aantal kloosterhuisjes heeft gestaan. Kleine huisjes, die slechts één kamer-tje of eigenlijk meer een cel bevatten. De oud-Veenendaler spreekt hier van een klooster en hij weet zelfs de naam van dit klooster te noemen, namelijk Cheleth.

Van dit klooster loopt de door hemzelf aanschouwde gang naar de Grote Kerk. Hij weet niet of de kelder van het huis van Van Veldhuizen op deze kloostergang is aangesloten geweest, maar hij adviseert om ter hoogte van het gangetje bij boekhandel Mark eens diep te gaan graven. Daar kan het begin van het nog bestaande tunnelge-

Het Achterkerk gezien vanuit het westen. Links vooraan de ingang naar het terrein van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) en rechts vooraan de ingang naar de Breede Gang, circa 1910 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

deelte dat naar de kerk loopt, blootgelegd worden.

Waar komt de tunnel in de kerk uit?

Een belangrijke vraag is ook waar de klooster-gang dan wel in de kerk moet uitkomen. Er is niets met zekerheid van te zeggen, maar er bestaan wel sterke vermoedens, namelijk onder het kerk-portaal achter de preekstoel. Als men op de grote vloertegels in het portaal klopt, klinkt het hol. Het is alsof er een grote ruimte onder verborgen zit. Het portaal behoort tot het oudste gedeelte van de kerk, maar het is toch niet uitgesloten en zelfs zeer aannemelijk dat de onderaardse gangen al dateren van voor het bouwen van de eigenlijke kerk. Zoals bekend heeft op de heuvel van de Rode Haan eens een klooster gestaan. En het is niet onmogelijk dat, nog voordat Veenendaal werd gesticht, er ook een kloosternederzetting op de heuvel van de Achterkerkstraat - die een schitterende en veilige terp vormde te midden van een waterrijk en herhaaldelijk overstroomd gebied - is geweest.

Wel is bekend dat voor de bouw van de kerk in het jaar 1570 de benodigde grond moest worden gekocht van een klooster in Rhenen, waarschijnlijk het zogenaamde Agnietenklooster.

Indien het lukken zou althans een gedeelte van de onderaardse gangen in het Achterkerk bloot te leggen en indien er aanwijzingen gevonden zouden worden die duiden op een hoge ouderdom van deze gangen, dan zal de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, gevestigd in Amersfoort, zich er stellig voor interesseren en een deskundig onderzoek doen instellen.

Met betrekking tot het eventueel blootleggen van de gangen vernemen wij nog dat midden volgende week in de Achterkerkstraat graafwerk verricht moet worden, juist op een plaats waarvan er sterke vermoedens zijn dat de gang eronderdoor loopt.

Stijn de Poker

Het is de moeite waard nog even terug te komen op de brief van de

oud-Veenendaler uit Utrecht. Deze vertelt nog van wat hij het klooster Cheleth noemt, dat dit klooster betreden kon worden door een grote poort met een deur. Men moest een trap op om deze poort binnen te kunnen gaan. In zijn jeugd jaren woonde daar Stijn de Poker (een andere naam kent hij niet). Daarbinnen kon men weer een heel diepe trap af. Daar woonde een oude parapluimaker of krammer en lijmer van gebroken aardewerk.

Gedenksteen in de Van de Pollstraat

Ook weet hij nog te vertellen dat in de Breede Gang, zoals vroeger de Van de Pollstraat heette, een weverij Bennik gestaan heeft. Deze weverij werd door een hevige orkaan totaal verwoest. Later zijn daar de thans bestaande drie rijen huizen gebouwd en hij wijst erop dat in de zijgevel van de onderste rij een steen gemetseld zit die aan deze orkaan herinnert. De in deze steen gebeitelde datum kon hij zich niet meer herinneren, maar wij zijn de steen eens gaan bekijken en inderdaad staat daarop vermeldt: ORKAAN, 28 MEI 1860.

Bouwval aan de Van de Pollstraat, 1955 (foto H. Lamme, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Op een klein stationnetje

Voorzitter Henk van 't Veld heette een goed gevulde zaal welkom. Tijdens het aankondigen van spreker Jan van Oeveren, deskundige op het gebied van treinen en spoorwegen, waagde hij zich helaas niet aan het zingen van het lied 'Op een klein stationnetje'. Hij declameerde slechts. Gelukkig maakten de kleinkinderen van de spreker veel goed. Het lied werd door hen enthousiast ten gehore gebracht.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Uiteraard werd de avond ingeleid met een paar mededelingen van huishoudelijke aard.

De voorzitter verzocht de leden die de contributie nog niet hebben betaald hun verzuim goed te maken en keek kort terug op een succesvolle Open Monumentendag. Hoewel het documentatiecentrum steeds dichterbij komt, heeft het bestuur besloten de ledenbijeenkomsten in 2010 nog in De Meent te houden. Ook in 2010 wordt het vijfde lustrum gevierd: de vereniging bestaat dan vijfentwintig jaar. Ter gelegenheid van dit jubileum zal een boek verschijnen: *Markante Veenendalers*. De lustrumbijeenkomst zal in november 2010 plaatsvinden.

De Klomp

Vervolgens vroeg Jan van Oeveren zijn gehoor in te stappen voor een negentig minuten durende reis over het spoorwegnet van Veenendaal en omstreken.

Al in 1834 beschikte Nederland over een netwerk van doorgaande hoofdverkeerswegen voor diligence en postkoets. In 1880 reed de zogenaamde glazen wagen tussen De Klomp en Rhenen. De wagen was eigendom van de familie Schimmel uit Scherpenzeel. Aan De Klomp bevond zich logement en stalhouderij 'De Clomp'. Op een dia waren de deuren van de remise zichtbaar. Niet alleen het woord remise bleef over uit de diligentietijd, want in 1939 had de tramconducteur ook nog een posthoorn om zijn nek. De postkoets- en diligencewegen liepen ten noorden en ten zuiden langs Veenendaal, maar lagen op ongeveer een uur gaans van het centrum.

Omstreeks 1845 ontstond er een spoorwegnet. In die tijd was nog niet bekend dat de halteplaats aan De Klomp zou komen. Burgemeester Westerveld verzocht koning Willem I een aanlegplaats langs 'den ijzeren spoorweg' te vestigen voor het laden en lossen van goederen in Veenendaal. De koning reageerde positief, maar in december 1840 werd 'eene voorgestelde wijziging der rigting van den Rijn spoorweg' aangekondigd. De wijziging werd ingegeven door een protest van de provincie Gelderland en enkele Gelderse gemeenten, die overstromingsgevaar vreesden. Ook stond men een kaarsrechte lijn voor, waardoor de stations tamelijk ver buiten de bebouwde kom kwamen te liggen.

Utrecht-Arnhem

In 1845 werd de lijn Utrecht-Arnhem geopend. Koning Willem II werd per trein in Arnhem verwacht, maar men wachtte tevergeefs, want de feesttrein stond met pech in Veenendaal en er werd een reservelocomotief opgetrommeld. Dat station De Klomp het best renderende tussenstation van de lijn Amsterdam-Arnhem werd, is waarschijnlijk mede te danken aan de grote Veense fabrieken. De directie van de VSW voerde in 1860 als een van de grote voordelen voor vestiging in Veenendaal de gunstige ligging aan. Station De Klomp speelde ook een belangrijke rol tijdens de overstroming van 1855. Koning Willem III arriveerde per trein aan De Klomp en ook de Veenendalers in de Utrechtse Geertekerk werden met de trein naar Utrecht vervoerd. Voorts werden noodvoedselvoorraden per trein verzonden en

kreeg een echtpaar dat zich in de Geertekerk misdroeg een enkele reis Veenendaal. De gemeente Veenendaal wilde het station graag houden en verzocht in 1920 de toevoeging De Klomp in de naam van het station te laten vervallen, maar daar maakte Ede bezwaar tegen. In 2006 was de situatie net andersom. Toen opperde Ede de suggestie om de naam Veenendaal weg te laten. Het gemeentebestuur van Veenendaal bleef zich actief bemoeien met het station. Men vond het beneden de maat dat Veenendaal-De Klomp een halteplaats werd genoemd en geen station. Opnieuw ging er een verzoekschrift naar de minister. Veenendaal huisvestte duizenden fabrieksarbeiders, per jaar werd er via De Klomp 150.000 kilo wol vervoerd en een kleinere plaats als Woudenberg had wel een station. Gelukkig had de minister in 1884 geen bezwaar tegen de naamsverandering.

Via de Nieuweweg rolt het werkvolk een aan het station Veenendaal-De Klomp afgeleverde ketel naar de Hollandia Wol- en Kousenfabriek van Van Leeuwen, circa 1900. De foto is genomen voor de rooms-katholieke kerk (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Amersfoort-Kesteren

Op 17 februari 1886 werd de lijn Amersfoort-Kesteren geopend. Foto's van de Veense festiviteiten zijn er niet, maar aan de hand van de Rhenense

foto's kun je je goed voorstellen hoe het er aan toe is gegaan. Er werd een heildronk uitgebracht en een feestlied gezongen op de wijs van 'In naam van Oranje doe open de poort'. Op de Markt vond een concert plaats, er was vuurwerk en de armen kregen levensmiddelen uitgereikt.

In de Tweede Wereldoorlog speelde de trein een belangrijke rol bij de mobilisatie van de Veense militairen. Later werd op station Veenendaal veel oorlogstuig aangevoerd en werd het treinverkeer steeds meer belast met transporten van de bezetter. De munitie werd langs de weg Veenendaal-Elst verstopt en als de kogels en granaten nodig waren werden ze weer naar het station gebracht. Voordat de bezetters vertrokken, vernietigden ze nog een groot deel van de railinfrastructuur. Jammer dat zo'n mooi gebouw als het oude station in 1975 werd afgebroken. In 1981 werd het nieuwe station geopend. Tegenwoordig kan

men op dit station niet eens meer een kaartje kopen: het station is gedegradeerd tot een halte.

De presentatie van Jan van Oeveren bewees weer eens hoeveel prachtig oud foto- en filmmateriaal er nog is. En de kijkers assisteerden graag als de spreker in het onzekere verkeerde over een foto: bij de leden van de vereniging is op allerlei gebied nog veel kennis aanwezig.

De voorzitter bedankte de spreker hartelijk voor zijn boeiende lezing en gaf en passant ook de datum van de volgende bijeenkomst door: 10 december zal Hennie Henzen de presentatie van een foto- en filmavond op

zich nemen. Na de welbekende oproep om hulp bij het opruimen van de stoelen wenste de voorzitter een ieder wel thuis.

Voortgang van het documentatiecentrum

Toen de HVOV in november 2001 met Paul van Veen van de Openbare Bibliotheek Veenendaal het eerste gesprek voerde in verband met een documentatiecentrum in de toekomstige bibliotheek, konden we niet vermoeden dat dat centrum uiteindelijk pas in 2010 gerealiseerd zou worden.

DOOR HENNIE HENZEN

Het uitgangspunt was destijds dat er alleen een bibliotheek zou komen. In het licht van de afspraken die wij eerder met Paul van Veen hadden gemaakt, was het voor hem vanzelfsprekend dat hij onze wens om over een eigen documentatiecentrum te beschikken zou meenemen in de besprekingen met de gemeente. In het eerste overleg werd duidelijk dat de gemeente meer wilde dan alleen een bibliotheek. Men had een cultuurhuisconcept in gedachten en daarvoor moest de Historische Vereniging zelf met de gemeente onderhandelen. Samen met Wout Brands werd een programma van eisen opgesteld waaraan het documentatiecentrum moest voldoen. Voor Wout was dat een grote klus, want in het programma werden onder meer de doelstellingen van onze vereniging, onze toekomstvisie en de benodigde technische eisen opgenomen.

Er waren goede en minder goede jaren. Zo werden er discussies gevoerd over het wel of niet behouden van de oude gevel van de Hollandia Wol, het stilleggen van de sloop en de bezwaren van Lantor. Veel veranderingen zijn er aangebracht in de opzet en de indeling en veel is er vergaderd over de bouw en over de samenwerking met de drie andere partners: de Openbare Bibliotheek Veenendaal, de Kunsttuin Veenendaal en het Historisch Museum Het Kleine Veenloo. Wij kijken als werkgroep dan ook verlangend uit naar de inrichting en opening van ons lang gewenste documentatiecentrum.

Indeling en inrichting

Het documentatiecentrum heeft een vloeroppervlakte van 100 vierkante meter, verdeeld over een aantal ruimtes. De eigen ingang met hal geeft

ons de mogelijkheid om naast de openingstijden van de bibliotheek indien gewenst ook open te zijn op andere tijden. Er is een bergruimte, een toilet en een meterkast die uitkomen in de hal en daarnaast is er een lees-, expositie-, werken vergaderruimte. De vergaderruimte, waar werkgroepen en bestuur bijeen kunnen komen, is zowel toegankelijk via onze eigen ingang als via de bibliotheek en het museum.

Het Documentatiecentrum met uitzicht op de Wolweg. De deur links komt uit in de hal.

De hoofdingang aan het Kees Stipplein.

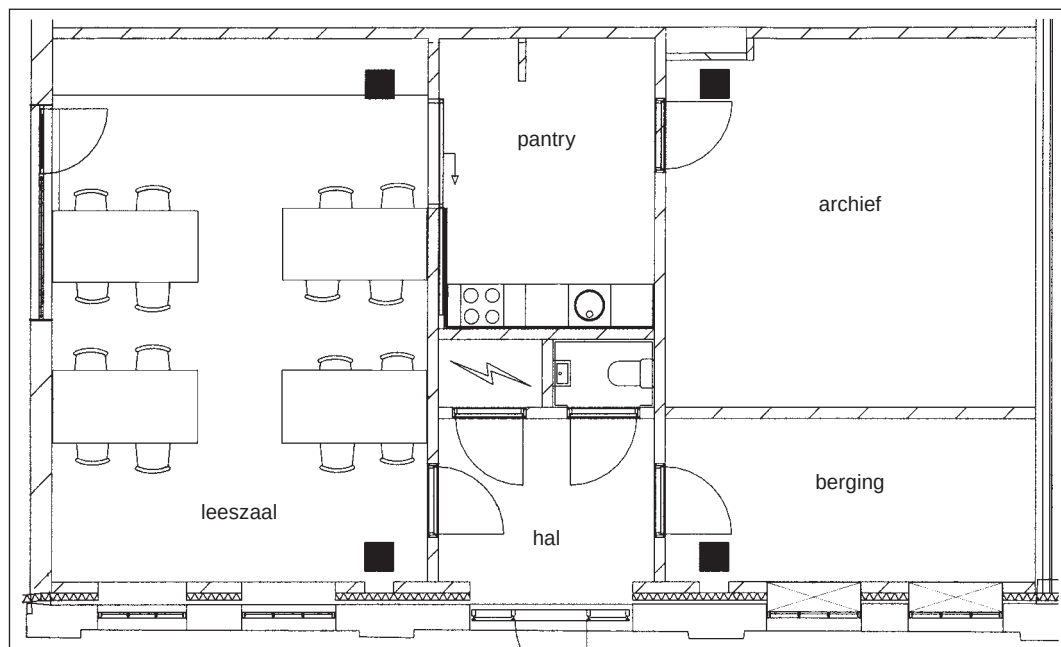
Vanuit de lees-, expositie-, werk- en vergader-ruimte komt men in de pantry en vervolgens in ons archief, waar een zogenaamd rolarchief geplaatst zal worden. De inrichting van onze ruimte heeft nu de eerste prioriteit en vindt plaats in samenwerking met een door de gemeente toegewezen adviseur. Met inmiddels zes actieve en enthousiaste mensen in de werkgroep Documentatie en Beeldmateriaal zal dat zeker gaan lukken. Als alles volgens planning verloopt, zal in juli/augustus 2010 het cultuurcluster worden opgeleverd en kan met de inrichting worden

begonnen. Daarna zal de opening niet lang meer op zich laten wachten.

Een mooier jaar hadden we ons niet kunnen voorstellen. In 2010 bestaat onze vereniging vijfentwintig jaar en na twintig jaar lobbyen en vergaderen kunnen we een geweldig documentatiecentrum met veel mogelijkheden betrekken. De afgebeelde foto's laten de situatie op dit moment zien.

De centrale hal.

De plattegrond van onze toekomstige ruimte (foto's Hennie Henzen).

Het laatste woord

Op deze laatste ledenbijeenkomst in 2009 wordt het vroegere Veenendaal weer zichtbaar gemaakt. Dit keer door Hennie Henzen, die anders op de achtergrond trouw en stil de techniek voor zijn rekening neemt, maar nu ook zorgt voor de inhoud van het programma en die zal toelichten.

DOOR HET BESTUUR

Hennie Henzen, die tevens voorzitter is van de werkgroep Documentatie en ook zelf over een rijke voorraad aan beeldmateriaal beschikt, zal Veenendaal van vroeger tweemaal presenteren: via luchtfoto's en via foto's uit de collectie van Rik Valkenburg. Valkenburg was er, getuige het voorwoord in zijn *Fotoboek Veenendaal*. *Ca. 325 oude foto's en prentbriefkaarten van Veenendaal*, van overtuigd 'dat Veenendaal wel iets karakteristieks te bieden had in de oude tijd.'

Het belooft een boeiende avond te worden met veel herkenning voor de grote groep autochtone Veenendalers onder onze leden.

Het gedeelte van de Zandstraat dat tussen 1920 en 1930 het Groene Woud heette, 1973. Rechts de Scheepjeswolfabriek (foto Rik Valkenburg, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 10 december 2009**
- **Ledenvergadering HVOV**
- **Hennie Henzen: 'Het Veenendaal van vroeger in beeld'**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Ledenbijeenkomsten in 2010:

Donderdag 25 maart: Wim van Heteren met 'Zon-nenijzers'.

Donderdag 17 juni: Wim van Stempvoort met 'Opgroeien in de Hoofdstraat'.

Donderdag 23 september: Gerard Muller met 'De Grebbelinie om en in Veenendaal'.

In november 2010 hopen we tijdens een bijeenkomst ons 25-jarig bestaan te vieren. Datum, plaats en spreker zullen in het komende nummer bekendgemaakt worden.

Op die heuglijke bijeenkomst zal ook ons lustrumboek, *Markante Veenendalers*, worden gepresenteerd, waarin door een zeventiental scribenten ruim dertig personen voor het voetlicht worden gebracht die voortdurend of geruime tijd in Veenendaal woonachtig en werkzaam waren. De meesten van hen waren voor Veenendaal van belang in cultureel, kerkelijk, economisch, politiek of sociaal-maatschappelijk opzicht. Enkelen waren minder belangrijk, maar wel heel markant en bekend.

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Wout en Heinie Brands, Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650. Alle genoemde prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaard van vroger... Taal in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veense woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95

- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 2,25

- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten en de transcripties daarvan, 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: leden € 9,10; niet-leden € 11,35

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentallen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: leden € 12,50; niet-leden € 15,-

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentallen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: leden € 12,50; niet-leden € 15,-

- J.C. Meeuse, *De Laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60

- dr H. van 't Veld, *Canon van Veenendaal* (64 pagina's; de geschiedenis van Veenendaal bekeken door vijftig vensters die parallel lopen aan de nationale canon)
Prijs: € 17,50

- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95

- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50

- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95

- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95

- Teus van Beek, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd* (104 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Kees-Willem Bruggeman, Gert Groenleer en Bert de Groot (redactie), *Een zwaar bedrijf. De lagerindustrie in Veenendaal in woord en beeld* (168 pagina's)
Prijs: € 18,95

- Paul A.M.J. Hageman, *'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Paul Hageman, *Veenendaal op papier. Een inventarisatie* (cd-rom met meer dan 1000 boektitels over Veenendaal)
Prijs: leden € 8,-; niet-leden € 12,-

- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-

- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-

- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95

- G. M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herrinert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95

Historische Vereniging Oud Veenendaal

